

REVIZOR

Nikolaj Vasiljevič Gogol

Městská knihovna v Praze

půjčuje

knihy, audioknihy,
obrazy, deskové hry...

nabízí prostory pro

samostatné studium,
skupinová setkání,
přednášky, konference...

pořádá

autorská čtení, přednášky,
koncerty, filmové projekce,
akce pro děti...

poskytuje online služby

e-knihy, digitalizované dokumenty,
přednášky, kurzy...

podporuje tvoření v kreativních dílnách

DOK16 pro práci se dřevem a papírem
Atelier pro šití a vyšívání

Suterén pro 3D tisk, knižní vazbu, kaligrafii a pyrografii

mlp.cz
e-knihovna.cz
knihovna@mlp.cz
facebook.com/knihovna

Revizor
Komédie o pěti aktech
Nikolaj Vasiljevič Gogol

*Přeložil, upravil a předmluvu napsal
Bohumil Mathesius*

Znění tohoto textu vychází z díla [Revisor](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Jan Kobes v Praze v roce 1947. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

Podle [předlohy](#) z fondu [Moravské zemské knihovny v Brně](#).

Text díla (Nikolaj Vasiljevič Gogol: Revizor), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uvedte autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 14. 7. 2023.

OBSAH

Gogol a jeho Revizor	8
I.....	8
II.....	12
OSOBY.....	20
CHARAKTERY A KOSTÝMY (autorovy poznámky pro herce) ...	21
AKT PRVNÍ	23
Výstup první	23
Výstup druhý	29
Výstup třetí	32
Výstup čtvrtý	38
Výstup pátý	39
Výstup šestý	41
AKT DRUHÝ	43
Výstup první	43
Výstup druhý	45
Výstup třetí	47
Výstup čtvrtý	47
Výstup pátý	48
Výstup šestý	49
Výstup sedmý.....	52
Výstup osmý	53
Výstup devátý.....	59
Výstup desátý.....	60
AKT TŘETÍ	63
Výstup první	63
Výstup druhý	64
Výstup třetí	67
Výstup čtvrtý	70
Výstup pátý	71
Výstup šestý	74

Výstup sedmý	80
Výstup osmý	81
Výstup devátý	82
Výstup desátý	83
Výstup jedenáctý	86
AKT ČTVRTÝ	88
Výstup první	88
Výstup druhý	90
Výstup třetí	91
Výstup čtvrtý	93
Výstup pátý	95
Výstup šestý	97
Výstup sedmý	100
Výstup osmý	103
Výstup devátý	104
Výstup desátý	106
Výstup jedenáctý	109
Výstup dvanáctý	112
Výstup třináctý	115
Výstup čtrnáctý	117
Výstup patnáctý	118
Výstup šestnáctý	120
AKT PÁTÝ	124
Výstup první	124
Výstup druhý	127
Výstup třetí	129
Výstup čtvrtý	130
Výstup pátý	130
Výstup šestý	131
Výstup sedmý	132
Výstup osmý	136
Výstup poslední	145

Návod pro ty, kdo chtějí dobře sehrát Revizora	147
Pravidla obecná.....	147
Chlestakov.....	148
Policejní direktor	152
Sudí	153
Zemljanika.....	153
Školní inspektor	154
Poštmistr	154
Bobčinský a Dobčinský.....	154
Osip	155
Ostatní osoby	156
Závěrečná scéna	156

Gogol a jeho Revizor

I.

Jedna z pěti, šesti nejúčinnějších komedií světa, Gogolův Revizor, spatřila poprvé světelné hořáky rampy před sto pěti lety: měla svou premiéru v Alexandrově divadle v Petěrburgu v neděli dne 19. dubna 1836 starého stylu.¹

„V Revizoru“ – píše Gogol v Autorské zpovědi – „jsem si umínil sebrat *na jednu hromadu všechno špatné na Rusi*, co jsem tehdy znal, všechny nespravedlnosti, které se dějí na oněch místech a v oněch případech, kdy se od člověka žádá ze všeho nejvíc spravedlnost, a vysmát se tomu všemu jedním rázem. Na scénu s nimi! Ať je vidí celý národ! Ať se jim vysměje! *Ó, smích je velká věc!* Ničeho se člověk nebojí víc než smíchu. Nepřipraví je o život, nepřipraví viníka o jmění, ale sváže jeho síly!“

Jak zřejmo, záměr autorův nebyl malý. Jakoby na odůvodnění, proč píše první ruskou komedii bez erotické zápletky (scény s ženou a dcerou policejního ředitele jsou jen epizodou v celkové kompozici), takto vykládá své pojetí komedie v „epilogu k nové komedii“, nazvaném „Po představení“, načrtnutém v roce 1836 a dokončeném roku 1842: *Ano, komedie má obecný význam*, a to její význam skutečný a opravdový. „Hned od počátku byla *komedie veřejnou záležitostí lidu*. Tou aspoň byla u svého otce Aristofana. Později byla vtěsnána do soutěsky privátních vztahů, bylo do ní vneseno vlnění lásky, stále jedna a táž nezbytná expozice.“ – Věru nebylo mělké toto pojetí funkčního

1 Lokalizována asi do města Kurska a do roku 1831, začata Gogolem v roce 1834, zpracována podruhé v zimě 1835, provedena poprvé v Petěrburgu uvedeného data a v Moskvě (Malé divadlo) pět neděl potom, byla textově přepracována ještě jednou v roce 1841 a podruhé definitivně roku 1842.

významu komedie a nebyl malý vzor, kterého se dovolával v roce premiéry Revizora sedmadvacetiletý temperamentní Ukrajinec, který přijel do Petěrburgu dobýt si kariéry a slávy!

Ale petěrburská *premiéra* Gogola hluboce zklamala. Pětadvacátého května téhož roku píše známému literátu (náčrtek dopisu je z dubna 1836, definitivní text z počátku 1841):

„Revizor byl sehrán – a mně je tak podivně, tak nepěkně... Čekal jsem to, věděl jsem to, a přece se mne zmocnil pocit smutku a těžkého sklíčení. Mé vlastní dílo ve mně vzbuzovalo hnus, zdálo se mi nesmyslným a jako by nebylo ode mne.“

Z tohoto zklamání pramení přetrpká slova, která vkládá ve zmíněném už epilogu do úst „autora komedie“:

„Ale proč je mi tak těžce u srdce...? Ku podivu: bolí mne, že nikdo nepostřehl *poctivou osobu*, která v mé hře vystupuje. A přece je tam poctivá, počestná osoba, která hraje po celé představení. Tato počestná, poctivá osoba je *smích*. Bylo to od něho tuze hezké, že se rozhodl vystoupit přes nádech sprostoty, který mu svět připisuje. Bylo to tuze hezké, že se rozhodl vystoupit, ačkoli to autoru komedie vyneslo špatnou pověst – pověst chladného sobce, a dovedlo lidi dokonce k pochybnostem, zda v autoru existují vůbec jemnější duševní hnutí. Tohoto smíchu se nikdo (z návštěvníků, vycházejících z divadla a posuzujících kus, B. M.) neujal. Já, ale, autor komedií, já mu sloužil věrně a poctivě, a proto musím být jeho přímluvčím. Ne, smích má větší a hlubší význam, než si všichni myslí – nikoli onen, který vzbudí letmé podráždění, nikoli onen, který vzbudí žluč, či nemocný charakter; ani lehký smích, který slouží neužitečnému rozptýlení a zábavě – nýbrž ten smích, který tryská cele ze světlé povahy lidí, poněvadž jeho věčně prýštivý pramen je na

samém jejím dně; ten smích, který objekt prohlubuje a jasně osvětluje to, co by se jinak smeklo letmo po povrchu, ten smích, bez něhož by pronikavá síla malosti a dutosti života nenaplňovala člověka takovou hrůzou. To opovržením hodné a nicotné, kolem čeho denně člověk lhostejně kráčí, nevystalo by před ním s takovou hroznou, skoro bizarní prudkostí a člověk by nezavolal hlasitě: „Což existují skutečně takoví lidé?“ – ačkoli sám dobře ví, že existují lidé mnohem horší. Ne, nemají pravdu ti, kdož tu tvrdí, že smích nás pohoršuje. Jen to pochmurné nás pohoršuje, smích ale svítí a září.“

Gogol, exaltovaný a přes svou temperamentnost přecitlivělý Gogol zdá se, dojem na diváky hluboce podcenil, sveden nevraživostí kritiky a pichlavými poznámkami svých literárních kolegů. Poslechněme si barvitě a dramatické *vyličení premiéry* z úst P. V. Annenkova ve „Vzpomínkách na Gogola“ z roku 1857:

„Svědku prvního představení budiž dovoleno říci, že samo hlediště divadla bylo po čtyři hodiny jednou z nejpozoruhodnějších podívaných, jaké kdy viděl. Hned po prvním aktu bylo napsáno na všech obličejích neporozumění, jako by nikdo nevěděl, co si má myslet o obrazu, který mu byl právě ukazován. Toto nepochopení každým aktem vzrůstalo. Většina diváků, vyražena z kolejí všech divadelních zvyků a představ, jako by se utěšovala předpokladem, že jde o frašku, ulpěla na tomto předpokladu s neotřesnou houževnatostí. Ale v této frašce byly rysy a výstupy naplněné takovou životní pravdivostí, že se jednou, dvakrát, zvláště v místech nejméně odporujících onomu pojetí komedie, které si většina diváků vytvořila, rozlehl všeobecný smích. Zcela jinak působil akt čtvrtý: smích chvílemi ještě přeletoval z jednoho konce hlediště na konec druhý, ale byl to jakýsi plachý smích, který hned zmlkal; potlesku téměř

nebylo; zato napjatá pozornost, křečovité, usilovné stopování všech záchvěvů hry, druhdy mrtvé ticho poukazovalo na to, že věc, hraná na scéně, vášnivě zachvacuje srdce diváků.“

Ještě v roce 1881 vzpomíná V. V. Stasov v knížce „Russkaja starina“ na *dojem* z prvních představení *Revizora na tehdejší mládež*:

„Někteří z nás viděli tenkrát na scéně také *Revizora*. Všichni byli nadšeni, jako vůbec všechna tehdejší mládež. Druh druhu potom nazpaměť opakovali – opravujíce a doplňujíce se navzájem – celé scény, dlouhé dialogy z této komedie. Doma nebo na návštěvách nám bylo zhusta horlivě se přít se staršími (a mnohdy, bohužel, ani ne staršími) lidmi, kteří se mrzeli na novou modlu mládeže a kteří ujišťovali, že u Gogola neexistuje žádná realita (v originále „natura“, B. M.), že všechno je jeho vlastní výmysl a karikatura, že takoví lidé na světě vůbec neexistují, a existují-li, že jich je mnohem méně v celém městě, než u Gogola v jedné komedii. Půtky byly ohnivé, dlouhé, až pot vystupoval na lících i dlaních, až oči sršely a tlumeně se rozhořovalo záští nebo pohrdání – ale starci nemohli změnit v nás ani čářečky a naše fantastické zbožňování Gogola se rozrůstalo stále šíř a hloub.“

A po letech – po kruté a dramatické epizodě s kritikem Bělinským, jehož miláčkem mladý Gogol býval a který se s ním po vydání Gogolových „Vybraných míst z korespondence s přáteli“ (1846) rozloučil vášnivým dopisem ze dne 15. června 1847, adresovaným ze Salzbrunnu jedenáct měsíců před kritikovou smrtí, dopisem, v němž ho nazývá „hlasatelem knuty, apoštolem nevědomosti, pomahačem obskurantismu a tmářství, panegyrikem tatarských mravů“ – po mnoha letech harmonický Gercen shrnuje soud nejlepších ruských lidí o *Revizoru*:

„Nikdy ještě nikdo před Gogolem nepředvedl na materiálu ruského úřednictva takový kurz patologické anatomie. – Se smíchem, bez milosti, proniká do nejtajnějších záhybů této nečisté a zlé duše. Gogolova komedie Revizor je *nejstrašnější zpovědí současné Rusi*.“

Tuto montáž, kterou jsme se snažili čtenáře uvést do nálady a napětí autora i doby obšírnými citáty z něho, jeho prvních diváků i pozdějších kritiků, uzavřemež přesným soudem jednoho z nejlepších dnešních gogolovců, N. L. Brodského, který píše v roce 1927 v poznámkách k svému vydání Revizora o vývoji a povaze komedie:

„... z *fraškovité anekdoty* prvních náčrtů, z *realistické komedie*, komedie o mravech některých sociálních skupin, vyrostla v pozdějších redakcích (od scénického textu k vydání z roku 1841) *komedie charakterová*, plná dramatické dynamiky, výjimečné scénické techniky.“

II.

Pokusme se nyní říci vlastním hlasem něco o *syžetu a kompozici* komedie, kterou jsme si zamilovali v dlouhé práci na ní.

Revizor vznikl z několika pramenů: z chámové buňky Puškinovy anekdoty sdělené Gogolovi; z vášnivě touhy tohoto komického ingenia napsat „po čertech směšnou“ komedii, k níž mu chyběl syžet; ze životní i literární tradice ruských samozvaných „revizorů“ a z těžké, pochmurné kulisy nikolajevské reakce, která stínila Rus po celou druhou čtvrtinu devatenáctého století.

V Puškinových papírech nalézáme tento zápis:

„(Svinjin) Krispin přijíždí do gubernie na jarmark – pokládají ho za ambasadora. Gubernátor je počestný hlupák, gubernátorka s ním dovádí a Krispin se zasnoubí s dcerou.“

Tady máme zárodek komedie, která za sto let své existence proběhla celou Evropu, byla špatně i dobře překládána, špatně i dobře hrána, nepochopena i zcela chápána, vypískána v Paříži (1854), aby zůstala do dnešního dne stěžejním kamenem světového repertoáru.

Gogol znal Puškinovu anekdůtku (Puškin byl ostatně sám omylem pokládán jednou v Novgorodu za revizora); znal bezpochyby i literáta P. P. Svinjina (1788–1839), kterého si Puškin předznamenal v závorkách před svou anekdotu, kterému se mnohokrát vysmíval pro jeho chlubičství a lživost a který se tak stal charakterovým praobrazem Chlestakova; znal snad i svého látkového předchůdce, Ukrajince Kvitku-Osnovjanenka, který napsal devět let před ním (1827) na stejný dějový rámec komedii „Příchozí z hlavního města“ a znal snad konečně i komedii jiného svého krajana Vasilije Kapnisty „Jabeda“ (Pomluva), která bouřila osmatřicet let před premiérou Revizora proti úplatkářství, hlavně v soudnictví, a ačkoli po třetí repríze zakázána, proslula svou satirickou písničkou na úplatkáře:

„Ber s rozvahou a ber i prudce,
ber, co jen můžeš nahrabat.
Proč zavěsil ti Pánbůh ruce? –
abys mohl brát a brát a brát.“

Na příkladu Revizora vidíme jasně, jakou moderní pověrou je takzvaná originalita. Figura jevištního lháře byla v literatuře známa dávno před Chlestakovem z Plauta a Racina, syžet komedie je od Puškina, dějový rámec zpracoval před ním Kvitka-Osnovjanenko – a přec teprve charakterizační umění Gogolovo v dlouholeté práci vydestilovalo z množství literárních figur i životních případů, ne-li

věčný, tedy staletý obraz, který se jmenuje Chlestakov a chlestakovština.

Falešný revizor nebyl v historii nikolajevské společnosti zjevem vzácným. Zmínili jsme se už, že sám Puškin na cestě za pugačevským materiálem byl omylem pokládán za revizora z hlavního města, a vzpomínkami současníků na třicátá léta předešlého století se velmi často kmitne figurka mladého úředníčka v četnické či jiné uniformě, který přiletí v trojce, tažené bujnými koňmi, s pasem, kde stojí napsáno „za zvláštními účely“, do zapadlého okresního města, přestraší místní hodnostáře svými známostmi s gubernátory, dvorem, ano i carskou rodinou, vykřičí se, vynadává a odcinká i se svou trojkou, zanecháváje za sebou hrůzu a zděšení.

Nezbytným předpokladem k tomu byl onen stav ruské společnosti, který zavládl po nezdařeném puči děkabristů z prosince 1825, trval skoro čtvrt století a kterému se říká krátce „nikolajevská reakce“.

Naprostý nedostatek veřejnosti, tajnůstkářství, prolézající celou administrativu, tuhá cenzura, černé poštovní kabinety, neomezené plnomoci skutečných revizorů, chronicky špatné svědomí valné většiny úředníků – hle, okolnosti, bez nichž by falešní revizoři nebyli dobře možní.

Nikolajevská cenzura je spolupracovníkem Revizora, doba kulisou a němým jeho hercem. Kdyby nebylo cenzury, zabral by jistě Gogol tematicky šír a společensky výš. Ale jak se mohl rozběhnout výš v době, kdy mu cenzura pozastavila titul „*Mrtvých* duší“, poněvadž prý neodpovídá dogmatu o nesmrtelnosti lidské duše; kdy směl vydat svou satirickou aktovku „*Ráno úředníka*“ jen pod titulem „*Ráno tuze zaměstnaného člověka*“, kdy moskevské kněžstvo si stěžovalo u metropolity na to, že cenzor dovolil, aby v „*Oněginu*“ vrány sedaly na kostelní kříže (cenzor odpověděl, že to není věc jeho, ale policie, aby je zahнала) a kdy v novinách byla cenzurována zpráva o nízkém stavu vody ve Volze s odůvodněním, že by se v tom mohlo vidět „zanedbání povinné péče ze strany vlády“.

A úplatkářství bylo rozšířeno tak, že podle svědectví historika Pokrovského úplatky dával za Nikolaje I. sám ministr spravedlnosti Panin ve vlastním úřadě a při procesech, kdy byl zcela v právu a případ musil být rozhodnut v jeho prospěch.

* * *

Těžký, neúprosný lis těžké, neúprosné doby projevil se u Revizora nejen v omezení tematickém, ale i kompozičně. Podklad společenské pyramidy v Revizoru, první plošina, první plán komedie, *svět vydíraných*, těch, na jejichž zádech se může dít, co se právě děje, objevuje se v ní jen několika mistrnými zkratkami a náznaky. Je to scéna zámečnice a kaprálovy ženy (IV., 11.), tamtéž významný scénický náznak němého houfu prosebníků, tlačících se k Chlestakovovi, které vede „jakási postava v plášti z hrubé látky, s neholenou bradou, oteklou hubou a obvázanou tváří“, konečně obě scény kupecké (IV., 10. a V., 2.). Kupci, těmito okrádanými zloději a šizenými šejdíři, proniká první plán do druhého. Druhým plánem komedie je *svět vyděračů*, který vidí v Revizoru přicházet svůj poslední soud, *svět strachu*. Strach, vyrůstající ze špatného svědomí, komický, přehnaný strach, strach, který cítí v komedii i lidé zcela nevinní, je jednou z nejdůležitějších motivací Revizora. Tento šílený strach právě způsobí, že jakoby mlha padla na oči všech úředníků a že prohnáný, zkušený, všemi mastmi mazaný policejní ředitel vidí v nepatrném úředníčkovi, jelimánkovi z Petěrburgu, člověku „mikroskopicky malicherném a giganticky banálním“, jak byl skvěle charakterizován, obávaného revizora. Teprve z těchto dvou plánů komedie roste jako z živné půdy onen „fantasticky mihotavý fantom lži“, kterému se říká Chlestakov. Tato mýlka, toto quiproquo, které bývá pokládáno za slabinu Revizora, je ve skutečnosti jedním z jeho největších komických efektů. Je třeba jen v prvním aktu jej režisérsky a herecky připravit.

V Chlestakovovi – o tom není pochyby – zaměřil Gogol nejvýš. Chtěl v něm provést ono zevšeobecnění – onen výtažek nejcharakterističtějších rysů, zvyků, zálib, gest, způsobů řeči sebraných u celé velké lidské skupiny – kterému se říká *všelidský typ*. O tom svědčí zejména ono místo v dopisu k příteli, kde píše, že „každý aspoň na okamžik, ne-li na okamžiků několik, Chlestakovem byl, nebo se jím stal“ a „měl by si vyhledat svůj podílek z této role“, a několik rysů ze života a povahy Gogola samého, které ukazují, že on sám si svůj podílek vyhledal. (Tak prý si Gogol na počátku své kariéry opravil v cestovním pase svou čtrnáctou hodnostní třídu, registrátora, na osmou, asesora.)

Všelidský typ Chlestakova vybrousil Gogol brusem *grotesky*. Groteska, náhlý zvrát komiky v tragiku po dlouhém tancování na provaze mezi oběma – to je kompoziční princip Revizora.

Velký důraz, jaký Gogol klade v úvodní poznámce na poslední scénu, úpornost, s kterou se k ní dvakrát a obšírně vrací na jiných místech (oba citáty jsou uvedeny per extensum za textem komedie), dokazují, že si byl dobře vědom, jak nebezpečné je dávat nejdůležitější šev komedie, její zvrát v tragiku, na sám konec komedie a jak ostře a bezpečně si uvědomoval groteskní styl svého šedévru.

A tu přicházíme k samému jádru svého rozboru: ke *grotesce* jako *gogolovskému vidění světa*. Groteska, zvrát komiky v tragiku (to je dvouplánovost světa, opuštění jasné, čisté, bezpečné reality), to je zároveň intuitivní předjetí konce Gogolova za let jeho životní pohody, to je závan mystického větru do kypivého, tryskavého mládí krevnatého Ukrajince, to je náповěď pozdějšího „Rozuzlení“ v komedii samé, to je vidění v mysli sedmadvacetiletého mladíka – přišedšího do Petěrburgu s touhou „smát se a smát“ a tancujícího ráno před snídaní ze životního přebytku a bujnosti po světlici hopáka – vidění, kreslíci onoho vyhořelého, k smrti znaveného, posty a pokáním vymrskaného třiačtyřicátníka, který, za šestnáct let po premiéře Revizora, ráno dne 21. února 1852 umírá – deset

dní po spálení druhého dílu Mrtvých duší – jako troska člověka a střepina génia.

Groteska právě je klíčem nejen kompozice Revizora, ale i gogolovského vidění světa, klíčem k tomu, čemu se říká gogolovská romantika.

Tady je zárodek jeho romantické nalomenosti, křehkosti, životní nejistoty.

A my, kteří dovedli až sem životní grotesku, životní „zvrát komiky v tragiku“ autora jedné z největších grotesek světové literatury, připomeňme si ještě tuto prorockou invokaci z jeho aktovky „Po představení“, vloženou do úst „autora komedie“:

„Praskají (při představení komedie, B. M.) balkony a brlení divadla: shora až dolů všechno trne, všechno je proměněno v jediný cit, v jediný okamžik, celé to množství je přetaveno v jediného člověka, všichni lidé se setkávají bratrsky v jediném duchovním pohnutí a jednomyslná bouře potlesku se stává vděčným díkůvzdáním tomu, kdo... už není na tomto světě. Zaslouží to jeho ztrouchnivělé kosti v hrobě? Odpoví jeho duše – duše, která za života zakusila tolik trpkostí?“

* * *

Ještě několik slov o tom jak jsem *adaptoval text* Revizora. Změnil jsem doposud v českých překladech užívaný titul druhé hlavní figury komedie, „městského hejtmana“ (rusky gorodničij), na „policejního direktora“, opouštěje termín staré rakouské administrativy a vrací se k původnímu ruskému termínu, který osvěžuje výrazněji pramen jeho moci v policejně byrokratickém systému nikolajevské Rusi. Otevřel jsem, v souhlasu s posledními ruskými úpravami, škrtanou pasáž Anny Andrejevny v třetím výstupu druhého aktu, naznačující erotickou prehistorii maloměstské kokety.

Podškrtl jsem výběrem slov a rytimizováním vět parodistický ráz milostných scén Chlestakova s oběma dámami z rodiny policejního direktora, poněvadž náznaky Gogolovy o „liliové šíji“, „andělu duše“ a „chladivém stínu vodometů“ mluvily sice srozumitelnou řečí k ruským posluchačům, prosyceným karamzinovskou sentimentalitou z počátku předešlého století, nikoli však k nám. Právě tak jsem zvukově zvýraznil drsnost policejního ředitele v tirádě ke kupcům (V, 2.), mírněnou v originále ohledy na cenzuru a žijící až příliš dobře v podvědomí jeho premiérových posluchačů. Konečně jsem částečně obměnil, částečně vypustil ony literární narážky z velkého monologu Chlestakova v šesté scéně třetího aktu (baron Brambeus, Fregata Naděje, Moskevský Telegraf, nakladatel Smirdin, populární román oné doby M. N. Zagoskina „Jurij Miloslavskij“), které se týkají jmen a popularit časově i místně omezených. Jurije Miloslavského jsem nahradil Robinsonem Crusoe, který si tenkrát začal v ruské společnosti dobývat slávy.

V celku jsem toho názoru, že bez pozorné textové adaptace se neobejde žádná cizí, hlavně pak starší *komedie*, poněvadž jméno či narážka, které kdysi vzbuzovaly výbuchy smíchu a kterým dnešní divák na první poslech neporozumí, zbytečně zdůrazňuje časovou i prostorovou vzdálenost mezi starým autorem a jeho dnešním posluchačem.

*Boh. Mathesius
V Praze v říjnu 1941.*

*Nevrč, brachu, na zrcadlo,
když máš hubu křivou.
(Lidové přísloví)*

OSOBY

ANTON ANTONOVIČ SKVOZNIK-DMUCHANOVSKÝ, policejní direktor

ANNA ANDREJEVNA, jeho žena

MARJA ANTONOVNA, jeho dcera

LUKA LUKIČ CHLOPOV, školní inspektor

JEHO ŽENA

AMOS FEDOROVIČ LJAPKIN-TJAPKIN, sudí

ARTEMIJ FILIPOVIČ ZEMLJANIKA, kurátor chudinských ústavů

IVAN KUZMIČ ŠPEKIN, poštmistr

PETR IVANOVIČ DOBČINSKÝ, statkář žijící v městě

PETR IVANOVIČ BOBČINSKÝ, statkář žijící v městě

IVAN ALEXANDROVIČ CHLESTAKOV, úředník z Petěrburgu

OSIP, jeho sluha

CHRISTIAN IVANOVIČ HÜBNER, okresní doktor

FEDOR ANDREJEVIČ LJULJUKOV, úředník na penzi, městská honorace

IVAN LAZAREVIČ RASTAKOVSKÝ, úředník na penzi, městská honorace

ŠTĚPÁN IVANOVIČ KOROBKIN, úředník na penzi, městská honorace

ŠTĚPÁN ILJIČ UCHOVERTOV, revírní inspektor

SVISTUNOV, policajt

PUGOVICYN, policajt

DERŽIMORDA, policajt

ABDULIN, kupec

FEVRONJA PETROVNA POŠLEPKINOVÁ, žena zámečnickova

KAPRÁLOVA ŽENA

MIŠKA, sluha u policejního direktora

ČÍŠNÍK

Hosté, kupci, měšťané, žalobníci.

CHARAKTERY A KOSTÝMY

(autorovy poznámky pro herce)

POLICEJNÍ DIREKTOR, muž ve svém úřadě už zestárlý a po svém způsobu vůbec ne hloupý. Ač úplatkář, chová se velmi solidně; dost vážný, ba trochu rozumář, nemluví ani hlasitě ani tiše, ani mnoho ani málo. Každé slovo má význam. Rysy obličeje tvrdé a hrubé, jako u každého, kdo začal od píky. Přechody ze strachu k radosti, z poníženosti k nadutosti dosti rychlé, jako u člověka s hrubě rozvitými sklony. Má obvyklý kostým, uniformu plnou premování a vysoké boty s ostruhami. Prošedivělé, krátce ostříhané vlasy.

ANNA ANDREJEVNA, jeho žena, venkovská koketa, nepřiliš stará, vychovaná zpola romány a poezií alb, zpola starostmi o spíži a služky. Tuze zvědavá a při vhodné příležitosti chlubitivá. Ovládne občas muže jen proto, že muž neví, co by jí odpověděl; ale jen v maličkostech a vybíjí se to domluvami a posměškem. Ve hře se čtyřikrát převléká do různých šatů.

CHLESTAKOV, třiadvacetiletý mladík, hubený, štíhlý; trochu přihloupý, a jak se říká, cvok; je z lidí, kterým se i v kancelářích říká prázdná hlava. Mluví a jedná impulzivně. Neumí se trvale soustředit na nějakou myšlenku. Mluví úsečně, trhaně a slova mu vyletují z úst zcela nečekaně. Herec, který ho bude hrát, bude tím lepší, čím bude upřímnější a prostší. Módní oblek.

OSIP, jeho sluha, typ starších sluhů. Mluví důležitě, dívá se trochu k zemi; je to mudrlant a kázání, určená pro jeho pána,

si rád říkává sám. Skoro stále mluví v jedné hlasové poloze, jen v rozhovorech s pánem mluví tvrdě, úsečně, ba trochu hrubě. Je chytřejší než jeho pán a proto se rychleji orientuje, ale mnoho nevykládá a taškaří mlčky. Má na sobě šedivý nebo bleděmodrý, obnošený císařský kabát.

BOBČINSKÝ A DOBČINSKÝ, malí, podsadití, strašně zvědaví chlapíci; jsou si velmi podobní; oba mají břicho; oba mluví rychle, pomáhajíce si gesty a rukama. Dobčinský je o něco vyšší, vážnější; Bobčinský živější a nenucenější.

LJAPKIN-TJAPKIN, sudí, člověk, který přečetl pět šest knížek a proto trochu liberál. Konstruuje velmi rád smělé dohady, a proto na každé slovo své klade důraz. Herec se musí stále významně tvářit. Mluví basem, protáhle, supí a chrčí jako starodávné hodiny, které nejprve hrčí, pak teprve bijí.

ZEMLJANIKA, kurátor chudinských ústavů, neohrabaný, velmi tlustý, nemotorný člověk, ale přitom taškář a pálený kostelník. Tuze úslužný a příčinlivý.

POŠTMISTR, člověk prostoduchý až naivní.

Ostatní role nevyžadují vysvětlivek; originály máte stále před očima.

Páni herci, račte si všimnout poslední scény! Poslední pronesené slovo musí projet všemi najednou a náhle jako elektrická jiskra. Celá skupina musí v okamžiku změnit pozici. Výraz úžasu vyletí najednou z úst všech žen, jakoby z jedněch plic. Zanedbání těchto poznámek může zkazit efekt.

AKT PRVNÍ

Pokoj v domě policejního direktora.

Výstup první

POLICEJNÍ DIREKTOR, KURÁTOR CHUDINSKÝCH ÚŘADŮ, ŠKOLNÍ INSPEKTOR, SUDÍ, REVÍRNÍ INSPEKTOR, DOKTOR, dva obvodoví POLICISTÉ.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pánové, sezval jsem vás z toho důvodu, abych vám oznámil zatrápeně nepříjemnou věc: k nám jede revizor.

AMOS FEDOROVÍČ: Co – revizor?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Cože – revizor?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Revizor z Petěrburgu – inkognito. A k tomu prý s tajnými instrukcemi!

AMOS FEDOROVÍČ: Tu máš, čerte, kropáč!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: To je rána do čepice!

LUKA LUKIČ: Ježíšku na písku! A k tomu s tajnými instrukcemi!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Já jako bych to tušil: na dnešek jsem měl takový divný sen: celou noc jsem ve spaní viděl dvě hrozitán-

sky velké krysy. Bůh mě zatrat'! Co živ jsem něco takového neviděl: černé, ohromné! Přitápaly, zavětřily, začuchaly – a bác! – Odtápaly. Tuhle vám přečtu psaní, které jsem dostal od Andreje Ivanoviče Čmychova – znáte ho přec, Artemiji Filipoviči! Tuhle tedy píše: „Milovaný příteli, kmotře a příznivče...“ *(Polohlasně bručí, běhaje rychle očima po řádcích.)* „... a oznámit, že přijel úředník, který má rozkaz zrevidovat celou gubernii a zvláště pak náš okres. *(Vztyčí významně prst.)* Dozvěděl jsem se to z pramene docela věrohodného, ačkoli se vydává za personu soukromou. A poněvadž vím, že máš semhle tamhle nějaké to máslo na hlavě, jako ostatně každý, anžto jsi člověk rozumný a nerad pouštíš, co se ti dostane do ruky...“ *(Zarazí se.)* No, tady jsme přec mezi sebou! „... radím ti, abys byl opatrný: může totiž přijet každou chvíli, pakliže už nepříjel a nežije tam někde inkognito... Včerejšího dne jsem...“ No, to už jsou věci rodinné: „Sestra Anna Kirilovna přijela k nám se svým mužem; Ivan Kirilovič strašně ztloustl a pořád hraje na housle...“ a tak dále a tak dále. Tak tady to tedy máme!

AMOS FEDORVIČ: Tak tady to tedy máme... To jsou věci, to jsou věci... To není jen tak. Za tím něco vězí!

LUKA LUKIČ: A pročpak tohle, Antone Antonoviči, proč a zač k nám revize?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Proč a zač? To už je takový osud! *(Vzdychne.)* Do dneška, chvála pánubohu, jezdili po jiných městech; teď' přišla řada na nás!

AMOS FEDORVIČ: Já myslím, Antone Antonoviči, že v tom je politika. Já bych řek takhle: Rusko... jo... tedy Rusko chystá válku

a ministerium, víme, posílá úředníka, aby vypátral, nevězí-li někde nějaká zrada.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ej, ej, vy na to jdete od lesa! A takový moudrý člověk! Okresní město a zrada! Copak jsme někde na hranici? Od nás jedete tři roky na koni a do cizího státu nedoedete!

AMOS FEDORVIČ: Ne, já vám řeknu, že to berete na tuze lehkou váhu, nemáte ani tento... Vláda má tenké uši: ta slyší trávu růst – i když je sebedál.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Tenké uši – netenké uši, já vás, pánové, varoval. – Koukejte, já si ve svém oboru jakž takž pořádek udělal, a radím to i vám. Právě vám, Artemiji Filipoviči! Úředník, až přijede, bude si beze vší pochyby chtít prohlédnout podčinné vám chudinské ústavy, tak hledte, aby tam bylo všechno v pořádku: aby nemocní měli čisté čepičky a nechodili tak po domácku – špinaví jako prasata.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: No, to by nebylo tak těžké: čepičky jim třeba mohu dát čisté.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ano. A pak nad každou postel nápis v řeči latinské nebo nějaké jiné řeči – – – to už je vaše věc, Christiane Ivanoviči – každou nemoc, kdy se kdo rozstona, kterého dne a kterého data... Není dobře, že u vás nemocní kouří tak silný tabák: člověk se rozkýchá, jakmile k vám vstoupí. A pak bylo by líp, kdyby těch nemocných nebylo tak moc: hned se řekne, že to zavinil špatný dozor či nešikovný doktor.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ó! Co se týče kurýrování, učinili jsme, já i Christian Ivanovič už příslušná opatření: řídíme se heslem: blíž

k přírodě – jen žádné drahé medicíny! Člověk je mechanismus docela prostý: když umře, umře i bez nich; když se uzdraví, uzdraví se i bez nich. Ostatně Christianu Ivanoviči by bylo těžko se s nimi vůbec dorozumět: nezná ani slovo rusky.

CHRISTIAN IVANOVIČ vydá zvuk, podobný zčásti hlásce i, zčásti e.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Taky bych vám radil, Amosi Fedoroviči, abyste si všiml úředních místností. V předsíni, kam obyčejně přicházívaly strany, si dozorcí postavili posady a chovají husy: housaty se to tam jen hemží. Je to sice věc chvalitebná, že máte smysl pro chov drobného domácího zvířectva, a proč by je nechovali taky dozorcí, ale víte, na takovém místě se to nepatří... Chtěl jsem vám to připomenout už dávno, ale nějak jsem na to vždycky zapomněl.

AMOS FEDOROVIČ: Ještě dneska je dám všechny podříznout. Li-bo-li, přijďte na oběd!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Kromě toho není hezké, že v soudních místnostech sušíte prádlo a nad skříní s akty visí karabáč na psy. Víím, že jste velký lovec před hospodinem, ale přec by snad bylo líp, kdybyste jej na čas pověsil jinam – až revizor odjede, pro mne a za mne, si jej tam zas pověste! Taky váš asesor... svou věc sice zná, ale čpí z něho kořalka jako ze sudu – to taky není pěkné. Chtěl jsem vám to už dávno říci, a bůhví proč jsem se k tomu nedostal. Vždyť jsou proti tomu prostředky, když je to, jak říká, od přírody: poradte mu, ať žvýká cibuli, nebo česnek, nebo takového něco. V tom případě může přiskočit na pomoc se svými medikamenty Christian Ivanovič.

CHRISTIAN IVANOVIČ vydá týž zvuk.

AMOS FEDORVIČ: Ne, ne, to už se z něho vyhnat nedá: jako miminko – říká – mě chuva pustila na zem a od těch dob je ze mne kapánek cítit kořalka.

POLICEJNÍ DIREKTOR: No, to já jen tak mezi řečí. Co se pak týče vnitřního pořádku a toho, co Andrej Ivanovič jmenuje máslem na hlavě, o tom já nemohu nic říci. To je zbytečný hovor: není člověka, který by něco takového neměl. To už tak zařídil sám pánbůh a ti volnomyšlenkáři, ti voltairiáni marně proti tomu horlí.

AMOS FEDORVIČ: A co vy pokládáte za máslo na hlavě, Antone Antonoviči? Je máslo a máslo! Já prohlašuji otevřeně, že úplatky беру, ale jaké úplatky? Štěňátka, prosím, štěňátka a k tomu jen štěňátka loveckých psů. To je něco docela jiného!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Štěňátka, neštěňátka – úplatek je úplatek!

AMOS FEDORVIČ: Ale kdepak, Antone Antonoviči! To když někdo dostane kožich za pět set rublů, nebo pro ženu šál...

POLICEJNÍ DIREKTOR: Na tom nezáleží, že berete jenom štěňátka. Zato vy nevěříte v pánaboha: v kostele vás není vůbec vidět: já jsem alespoň pevný u víře a do kostela chodím neděli co neděli. Ale vy... Ó, já vás znám jak své boty: vy když začnete hovořit o stvoření světa – člověku vstávají hrůzou vlasy na hlavě.

AMOS FEDORVIČ: Ale já k tomu přišel sám od sebe, vlastním rozumem a rozjímáním.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Někdy moc rozumu škodí. Ostatně, to já se jen tak o okresním soudu zmínil; abych řekl pravdu, tam asi sotva kdo nakoukne; to už je takové záviděňhodné místo, sám pánbůh nad ním drží ruku. Ale vy, Luko Lukiči, byste měl dohlédnout na ty své učitele, jako školní inspektor. To jsou sic lidé učení a vystudovali mnoho škol, ale mají safra divné chování – snad je to ve spojení s jejich učeným povoláním. Jeden – nevzpomenou si na jeho jméno... ten s tou tlustou papulou – nemůže si odvyknout, když vyleze za katedru, aby neudělal takovýhle obličej (*udělá grimasu*) a pak zastrčí ruku pod nákrčník a začne si hladit bradu. Když se tak zašklebí na žáky, na tom tolik nezáleží: já nevím, snad to musí být, o tom já tu rozhodovat nechci; ale posuďte sám, co když se tak zašklebí na návštěvu? To by se mu mohlo sakramentsky nevyplatit: pan revizor či někdo jiný to může vztahovat na sebe. A bude z toho polízaná!

LUKA LUKIČ: Ale co s ním mám, proboha, dělat? Už jsem mu to kolikrát povídal! Právě před několika dny, když zašel do třídy náš maršálek šlechty, udělal takovou pitvornou tvář, že jsem to jakživ neviděl. Myslíl to dobře, ale já dostal důtku: že prý vštěpujeme mládeži revoluční názory.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pak vás taky musím upozornit na učitele dějepavy. Je to hlava učená – to je vidět, vědomostí má fůru, ale proč vykládá s takovým elánem, že neví, co se s ním děje. Já ho jednou poslouchal: no, pokud mluvil o Asyřanech a Babyloňanech – ještě to ušlo, ale jak se dostal na Alexandra Makedonského, začal vyvádět, že vám to popsat nedovedu. Myslíl jsem, že hoří, na mou duši! Seběhne z pódia, popadne židli a bác! vší silou s ní o zem! Alexandr Makedonský byl hrdina, já se nehádám, ale proč rozbíjet proto židle? Erár má z toho jen škodu.

LUKA LUKIČ: Ano, to je temperament! Já mu to už kolikrát říkal...
Povídá: Dělejte si se mnou, co chcete – pro vědu jsem hotov obětovat třeba život.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ba, ba, to je už takový nevyzpytatelný zákon přírody: vzdělaný člověk je buď ochlasta, nebo se šklebí tak, až se žaludek obrací.

LUKA LUKIČ: Chraň vás pánbůh sloužit ve vědeckém rezortu!
Člověk aby se všeho bál: každý do toho strká nos, každý chce ukázat, že tomu taky rozumí.

POLICEJNÍ DIREKTOR: To všecko by ještě nebylo nic! – Ale to zatracené inkognito! Najednou nakoukne do dveří: „Á, vy jste tady, miláčkové? – Kdopak –“ řekne – „z vás je tady sudí?“ – „Ljapkin Tjapkin!“ – „Sem s Ljapkinem Tjapkinem!“ – „A kdopak z vás je tady kurátor chudinských ústavů?“ – „Zemljanika, prosím!“ – „Sem se Zemljanikou!“ – To je hrůza!

Výstup druhý

Tíž a POŠTMISTR.

POŠTMISTR: Prosím vás, pánové, co je, jaký to úředník sem jede?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Copak jste neslyšel?

POŠTMISTR: Slyšel – od Petra Ivaniče Bobčinského. Byl právě u mne na poště.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A co? Co vy si o tom myslíte?

POŠTMISTR: Co si myslím? – Bude vojna s Turkem!

AMOS FEDORVIČ: To je má řeč! Já to taky říkal!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Vy jste na to oba kápli!

POŠTMISTR: Bude vojna s Turkem. A prsty v tom má Francouz!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jaká vojna s Turkem? Na frak dostaneme my, ne Turci! Víme všechno – já už mám psaní!

POŠTMISTR: Psaní – tak to tedy nebude vojna s Turkem!

POLICEJNÍ DIREKTOR: A co vy, co vy, Ivane Kuzmiči?

POŠTMISTR: Co já? Co vy, Antone Antonoviči!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Co já!? Já nemám ani tak strach, jako se bojím... Kupci a měšťané mi dělají hlavu. Mají na mě pífku, že prý je dřu bez nože, ale na mou duši, já i když tu a tam od někoho něco vezmu, vezmu to opravdu z čistého srdce, bez jakékoli zloby a nenávisti. Dokonce si myslím (*vezme ho pod paží a odtáhne stranou*), dokonce si myslím, jestli na mě nepřišlo nějaké udání. Řekněte, prosím vás, proč k nám revizor? Heleďte, Ivane Kuzmiči, nemohl byste – ve jménu obecného prospěchu – každé psaní, které k vám na poštu přijde, víte, ať už je někdo dostává, či posílá, tak trochu rozpečetit a přečíst: zda v něm není nějaké udání, nebo, tak vůbec, nějaká korespondence?! Když v něm nic není, můžete je zase zapečetit, nebo odevzdat i tak rozpečetěné.

POŠTMISTR: To já znám, to já znám... Tomu mě učit nemusíte, to já dělám stejně, ani ne tak z opatrnosti, jako ze zvědavosti: k smrti rád se dovídám, co je ve světě nového. Já vám řeknu, že to je počtení náramně zajímavé. Některé psaní si přečtete direktně s rozkoší – tak se tam popisují všelijaké příběhy a události – a jak je to poučné... lepší než noviny.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A co, prosím vás – nečetl jste tam nic o nějakém úředníku z Petěrburgu?

POŠTMISTR: Ne, o úředníku z Petěrburgu jsem nečetl nic, zato o úřednících z jiných měst se tam píše moc a moc. Škoda, že ta psaní nemůžete taky číst: jsou v nich místa – jedna báseň! Tuhle nedávno jeden poručík píše svému příteli a popsal bál takovým stylem, no, moc krásně: „Život můj, druhu milený –“ píše – „život můj, druhu milený, plyne v radovánkách a blaženství přímo elysejském: plno krásných dam, druhu milený, hudba něžně hraje, carská vlajka třepetá nám nad hlavami...“ S velkým, povídám, s velkým citem to všechno popsal! Schválně jsem si to psaní nechal. Chcete, já vám to přečtu?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ne, teďka na to nemám hlavu. Tak buďte tak tuze laskav, Ivane Kuzmiči, a když se vám dostane do rukou nějaká stížnost, nebo udání, zadržte to bez všech cavyků.

POŠTMISTR: Velmi rád, velmi rád.

AMOS FEDORVIČ: Jen si dejte pozor, aby se vám to jednou nevyplatilo!

POŠTMISTR: Božítku!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jen se nebojte, jen se nebojte. Něco jiného, kdybyste to dával na buben, ale takhle, když to zůstane, tak říkajíc, v rodině!

AMOS FEDORoviČ: Ba, ba, jsme to v pěkné kaši! Ale já, abych se vám přiznal, jsem k vám přišel, Antone Antonoviči, abych vám nabídl čubičku. Je to vlastní sestra toho psa, kterého znáte. Slyšel jste přece: Čeptovič a Varchovinský se spolu soudí a já mám z toho užitek: honím zajouchy v revíru toho i onoho.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Lidičky, dejte mi teď pokoj se svými zajouchy – zatracené inkognito mi vrtá hlavou. Člověk pořád trne, že se najednou otevřou dveře – otevřou dveře a do pokoje vrazí...

Výstup třetí

Tíž, DOBČINSKÝ a BOBČINSKÝ.

BOBČINSKÝ: Lidinky, novina.

DOBČINSKÝ: Lidičky, novina!

VŠICHNI: Co, co – copak?

DOBČINSKÝ: Nevídané věci, neslýchané věci: přijdeme do hostince...

BOBČINSKÝ (*ho přeruší*): Přijdeme s Petrem Ivanovičem do hostince...

DOBČINSKÝ (*ho přeruší*): Dovolte, dovolte, Petře Ivanoviči, já to povím.

BOBČINSKÝ: Ale ne, dovolte: já sám... dovolte, dovolte, vy nemáte takový sloh...

DOBČINSKÝ: Ale vy to zbrebtáte a na všechno si nevzpomenete.

BOBČINSKÝ: Vzpomenu, na mou duši, vzpomenu! Neplette se mi do toho, já to povím, neplette se do toho, prosím vás! Pro Boha vás prosím, pánové, buďte tak laskaví a řekněte Petru Ivanoviči, aby se mi do toho neplet.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ale mluvte, pro Kristovy rány, co se stalo? Mně až píchá u srdce! Posadte se, pánové! Vezměte si židli! Petře Ivanoviči, tady máte židli. (*Všichni se posadí kolem obou PETRŮ IVANOVIČŮ.*) Tak co, co je?

BOBČINSKÝ: Dovolte, dovolte, já to povím všechno po pořádku. Když jsem měl tu čest odejít od vás, jak jste se ráčil poplašit nad dopisem, který jste dostal, ano, prosím – tak jsem zaskočil... jen mi, prosím vás, neskákejte do řeči, Petře Ivanoviči! Neskákejte mi do řeči, prosím vás! Já vím všechno, všecičko. Tak jsem, račte vědět, zaskočil ke Korobkinovi. Když jsem nezastal doma Korobkina, zaběhl jsem k Rastakovskému, a když jsem nezastal doma Rastakovského, zašel jsem k Ivanu Kuzmiči, abych mu oznámil novinu, kterou jste obdržel, ano, a když jsem šel od něho, potkal jsem tuhle Petra Ivanoviče...

DOBČINSKÝ (*přeruší ho*): U budky, kde se prodává pečivo.

BOBČINSKÝ: U budky, kde se prodává pečivo. Ano, potkám tedy tuhle Petra Ivanoviče a povídám mu: slyšel jste už tu novinu, kterou dostal z věrohodného pramene Anton Antonovič? Ale Petr Ivanovič ji už slyšel od vaší hospodyně Avdoti, kterou poslali – nevím pro co – k Filipu Antonoviči Počečujovi.

DOBČINSKÝ (*přeruší ho*): Pro soudeček na francouzský likér.

BOBČINSKÝ (*odstrkuje ho*): Pro soudeček na francouzský likér. Tak my tedy jdeme, já a tuhle Petr Ivanovič. Jen vy mně... ne – tento... Jen mně neskákejte do řeči, prosím vás, neskákejte! Tak my tedy jdeme k Počečujovi, ale cestou Petr Ivanovič povídá: „Zaskočme si –“ povídá – „zaskočme si do hostince. Já mám v žaloudku... od rána jsem nic nejedl, já mám žaloudek jako na vodě...“ Ano, prosím, jako na vodě měl, prosím, žaloudek tuhle Petr Ivanovič... – A v hospodě dostali právě čerstvého lososa, pojďme ho okoštovat. – Ale ještě jsme se tam ani neohřáli, když v tom najednou nějaký mladý muž...

DOBČINSKÝ (*přeruší ho*): Slušného zevnějšku, v civilních šatech.

BOBČINSKÝ: Slušného zevnějšku, v civilních šatech, vykračuje si tu po jídelně a na tváři rozum, důmysl... fyziognomie taková... manýry a tadyhle (*jezdí rukou kolem čela*), tadyhle fištron, náravný fištron. Já jako bych něco tušil a povídám Petru Ivanoviči: „Tohleto není jen tak!“ Ano, prosím. Ale to už Petr Ivanovič kývl prstem a zavolali jsme pěkně hospodského, prosím – hospodského Vlasy, žena mu před třemi týdny rodila, a takový je to cvalík čiperný a zdědí jednou po tátovi hospodu. Tak Petr Ivanovič si zavolá Vlasy a zeptá se ho potichoučku: „Kdopak –“ ptá se – „je tenhle mladík?“ A Vlasy na to: „To je –“ povídá... Joj, neskákejte mi do řeči, Petře Ivanoviči, proboha

vás prosím, neskákejte mi do řeči, vy to tak neřeknete, na mou duchu, neřeknete: vy pošišláváte, máte mezi zuby díru a tam vám hvízdá... „To je –“ povídá – „mladý muž, úředník,“ ano, prosím, „jede z Petěrburgu a jmenuje se Ivan Alexandrovič Chlestakov a jede –“ povídá – „do saratovské gubernie a –“ povídá – „dává si tuze divné vysvědčení: druhou neděli už tu bydlí, z hospody se nehne, bere všechno na sekeru a nezaplatil ještě ani groš.“ Jen mi to řekne, jako by mě svatý duch osvítil! – „Saframente!“ – řekl jsem Petru Ivanoviči.

DOBČINSKÝ: Ne, Petře Ivanoviči, to já řek: „Saframente!“

BOBČINSKÝ: Nejdřív jste řekl vy „saframente“ a potom jsem to řekl já. „Saframente,“ řekli jsme, já a Petr Ivanovič... „Saframente, proč tu trčí, když jede do saratovské gubernie?“ Ano, prosím, proč? A to je tedy právě on – to je ten úředník!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Kdo, jaký úředník?

BOBČINSKÝ: Úředník, o kterém jste ráčil dostat hlášení – revizor.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*ustrášeně*): Co vy tu – pánbůh s námi a zlé pryč! To není on.

DOBČINSKÝ: To je on. Neplatí, nejede! Kdo by to byl jiný? A cestovní průkaz má do Saratova.

BOBČINSKÝ: To je on, to je on, na mou duchu, to je on... Takové pronikavé oči má: všechno prohlídne. Vidí, že já a Petr Ivanovič jíme lososa – to proto, že tuhle Petr Ivanovič má ten svůj žaloudek – až do talířů se nám podíval. Ten se umí kouknout – až mnou mráz projel!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pane Bože, smiluj se nad námi! A kde tam bydlí?

DOBČINSKÝ: V pokoji číslo pět, zrovna pod schody.

BOBČINSKÝ: V tom pokoji, co se loni poprali ti cizí důstojníci.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A dlouho je tu?

DOBČINSKÝ: Už dvě neděle.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Dvě neděle! (*Stranou.*) Pro umučeného Krista! Dvě neděle! Kůrové andělští, stůjte při mně! V těch dvou nedělích byla vymrskána kaprálova žena! Arestanti nedostávali jídlo! Na ulicích bláto a špína, hotový hampejz! Hrůza, spoušť! (*Chytá se za hlavu.*)

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Co a bychom, Antone Antonoviči – co a bychom jeli do hostince v plné parádě?

AMOS FEDORoviČ: Ne, ne! Napřed tam pošleme městského starostu, duchovenstvo a kupce v slavnostním procesí – tak, jak stojí psáno ve sbírce zákonů a nařízení...

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ne, ne! Já už se z toho sám vysekám. Měl jsem těžké případy v životě, vymotal jsem se z nich a ještě pochvalu jsem dostal. Snad mi pánbůh pomůže i tentokrát. (*Obrátí se k BOBČINSKÉMU.*) Povídáte, že to je mladík?

BOBČINSKÝ: Mladík, nejvýš třiadvacet, čtyřadvacet let.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Tím líp – mladíka dřív prokoukneš. Běda, je-li to starý kos; ale mladíka máš hned jako na dlani. Vy, pánové, připravte se každý ve svém rezortu, a já se vypravím sám, nebo tuhle s Petrem Ivanovičem, jen tak privátně na procházku, přesvědčit se, neděje-li se cizincům, projíždějícím naším městem, nějaké příkoří. Hej, Svistunove!

SVISTUNOV: Poroučíte?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Syp okamžitě pro revírního inspektora, nebo ne, tebe potřebuju. Řekni tam někomu, aby honem skočil pro revírního inspektora, a hned se vrať!

SVISTUNOV úprkem odběhne.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Tak jdem, jdem, Amosi Fedoroviči! Z toho může být pěkná mela!

AMOS FEDOROVIČ: Copak vy! Vám je hej! Narazíte nemocným čepice na palice a jste v suchu.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Tady nejde o čepice! Nemocní mají dostávat ovesnou polívku a v nemocnici smrdí po chodbách zelí, že by člověk z toho omdlel.

AMOS FEDOROVIČ: V tom ohledu jsem docela klidný. Kdo, prosím vás, zajde do okresního soudu? A i kdyby tam do nějakého aktu nakoukl, nebude do smrti veselý. Já tadyhle sedím už patnáct let na soudcovské stoličce, a jak se podívám do aktu – ech! – jen rukou mávnu. Ani Šalomoun nerozhodne, co je tam pravda a co lež.

SUDÍ, POŠTMISTR, KURÁTOR CHUDINSKÝCH ÚSTAVŮ, ŠKOLNÍ INSPEKTOR odcházejí a ve dveřích se setkají se SVISTUNOVEM, který se vrací.

Výstup čtvrtý

DIREKTOR, BOBČINSKÝ, DOBČINSKÝ a SVISTUNOV.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Tak co, drožka čeká?

SVISTUNOV: Čeká.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Běž na ulici... Ne, ne, stůj! Běž a přines...
A kde jsou ostatní? Copak jsi tu sám? Vždyť jsem poručil, aby tu byl taky Prochorov. Kde je Prochorov?

SVISTUNOV: Prochorov je na komisařství, ale není služby schopen.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Proč?

SVISTUNOV: Tak: přivezli ho ráno, je ožralý jako trám. Vylili na něho už dvě štoudve vody, ale ani nemrk.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*chytá se za hlavu*): Můj ty Bože, můj ty Bože! Běž honem na ulici, nebo ne – skoč dřív do pokoje, slyšíš? A přines mi odtamtud kord a nový klobouk! Tak jedem, Petře Ivanoviči!

BOBČINSKÝ: Já pojedu s vámi, já pojedu s vámi... vezměte mě s sebou, Antone Antonoviči!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ne, ne, ne! Petře Ivanoviči, to nejde, to nejde! To se nehodí a pak se ani nevejdeme do drožky.

BOBČINSKÝ: To nevadí, to nevadí: já poběžím za vozem jako křepelka. Jen tak trochu škvírou se podívat, škvírou ve dveřích, na ty jeho manýry...

POLICEJNÍ DIREKTOR (*bere kord, k SVISTUNOVOVI*): Běž a sežeň domovníky a každý ať si vezme... Och, ten kord je už odřený! Zatracený kupčík, tenhle Abdulin, vidí, že pan policejní direktor má odřený kord, ale ne aby poslal nový! Je to pronárod! Ale stížnosti si ta banda jistě už někde smolí. Ať každý vezme do ruky ulici... čerta, ulici! – do ruky koště a ať vymetou celou ulici, která vede k hostinci... Čistě, slyšíš? A ty, ty si dej na mě pozor! Já ti vidím až do žaludku: ty se kamarádíš s lidmi, kradeš při tom stříbrné lžičky a strkáš si je do holínek – ty si dej na mě pozor, já vidím za roh!... Cos to proved kupci Černajevu – co? Dal ti tři lokte sukna na mundur, a tys mu otočil celý balík! Ty dej si na mě pozor! Ty kradeš nad svou šarží! Syp!

Výstup pátý

Tíž a REVÍRNÍ INSPEKTOŘI.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Á, Štěpán Ilič! Řekněte mi, pro pána Boha, kde pořád vězíte? Copak tohle znamená?

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Já byl tadyhle za vraty.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Poslyšte, Štěpáne Ilič! Přijel úředník z Petěrburgu. Co jste zařídil?

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Jak jste poručil. Poslal jsem Pugovicyna s domovníky zamést trotoár.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A kde je Deržimorda?

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Deržimorda je se stříkačkou.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Prochorov je na mol?

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Jak zákon káže.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A jak jste to mohl připustit?

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Sám pánbůh ví! Včera se poprali za městem – jel tam dělat pořádek a vrátil se pod obraz.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Poslyšte, uděláte to takhle: čtvrtní Pugovicyn... je jako granátník, ten ať se postaví pro ozdobu na most a dělá pořádek tam. A rozbourejte honem ten starý plot, co stojí vedle ševce, a postavte tam slaměný vích – aby to vypadalo jako nějaká regulace. Čím víc se bourá, tím víc je vidět horlivost městské správy. Pane Bože, já zapomněl, že u plotu leží na čtyřicet for všelijakého smetí. Co je tohle za město! Postav někde pomník nebo jednoduše plot a, čert ví odkud!, hned tam začnou skládat všechnen neřád! (*Vzdychne.*) A jestli se pan úředník bude ptát na službu, zda jsou spokojeni? – tak ať řeknou: „Docela spokojeni, excelence!“ a kdo nebude spokojen, tomu pak tu nespokojenost z hlavy vyženu... Ochoch, ochoch, ochoch, velké jsou naše hříchy, panebože, velké jsou naše hříchy. (*Vezme místo klobouku pouzdro na klobouk.*) Odvrať ode mne, Bože, co nejdřív tenhle kalich, a já ti obětuju takovou svíčku, jakou ti ještě nikdo neobětoval: každému kupci,

bestii, předpíšu na ni půl metráku vosku. Och, panebože, och, panebože! Jedem, Petře Ivanoviči. (*Místo klobouku si nasadí papírové pouzdro.*)

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Antone Antonoviči, to je futrál, to není klobouk!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*odhodí pouzdro*): Když futrál, tak futrál! Vem ho čert! Ano, a jestli se zeptá: proč není vystavěn kostel vedle chudobince, na který nám před pěti lety poukázali peníze, ať nezapomenou, že stavět začal, ale shořel. Já jsem o tom poslal takové hlášení. Ať to nikdo nerozbrebtá a z pitomosti nekecne, že se ani stavět nezačal. A Deržimorda ať nepouští tak pěstě na špacír; pro samý pořádek maluje lidem modřiny pod oči – vinen, nevinen, to je mu fuk! Jedem, jedem, Petře Ivanoviči. (*Odejde a vrátí se.*) A nepouštějte vojáky na ulici tak bez všeho; ti špindírové hodí přes košili plášť a pod ním nemají ničehož nic.

Všichni odejdou.

Výstup šestý

ANNA ANDREJEVNA a MARJA ANTONOVNA vběhnou na scénu.

ANNA ANDREJEVNA: Kde jsou, kde jsou? Ach, ty můj Bože!... (*Otevře dveře.*) Muži, Antošo! Antone! (*Mluví rychle.*) A to všechno kvůli tobě. Začne se fintit: – Ještě semhle špendlíček, ještě tuhle fišátko! (*Běží k oknu a křičí.*) Antošo, kam, kam? Co – přijel? – revizor? Má knír? Jaký knír?

HLAS DIREKTORŮV: Až potom, až potom, maminko!

ANNA ANDREJEVNA: Až potom? Co mi pomůže – až potom? Já nechci až potom... Jen jedno slovíčko: co je to – plukovník? Co? (*Pohrdavě.*) Odjel! No počkej, to mi draze zaplatíš! A to pořád: „Maminečko, počkejte, maminečko, zašpendlím si vzadu fihu; já hned, maminečko.“ Tady máš to své – hned! Kvůli tobě teď nic nevíme! To všechno pro tvé zpropadené fiflenství: slyší, že je tady poštministr, a začne se fintit před zrcadlem: kouká na sebe z jedné strany, kouká z druhé strany. Myslí si, že poštministr chodí za ní, a on se zatím jen šklíbí, když se otočíš.

MARJA ANTONOVNA: Inu, co dělat, maminečko? Za dvě hodiny se stejně všechno dozvíme.

ANNA ANDREJEVNA: Za dvě hodiny! Má úcta! To jsi mě potěšila! Že neřekneš hned za dva měsíce. (*Vykloní se z okna.*) Hej, Avdotó! Co? Slyšelas, Avdotó, že prý někdo přijel...? Neslyšelas? Huso pitomá! Že máchá rukama?! Ať máchá, měla ses zeptat! Nemohla se dozvědět! V hlavě máš jen amanty, to je to! Co? Že hned odjeli? Mělas běžet za drožkou! Syp, syp – a honem! Slyšíš, běž a zeptej se, kam jeli, a vyptej se na všechno hezky: kdo přijel, jak vypadá – slyšíš? Podívej se klíčovou dírkou a všechno ať se dovíš, a jaké má oči: černé, či jaké a hned ať se mi vrátíš – rozumíš? Honem, honem, honem, honem! (*Křičí, dokud se nespustí opona. Tak opona zakryje obě ženy, stojící u okna.*)

AKT DRUHÝ

Malý pokojíček v hostinci. Postel, stůl, kufr, prázdná láhev, vysoké boty, kartáč na šaty a tak dále.

Výstup první

OSIP leží na pánově posteli.

OSIP: Hrom do toho, jíst se mi chce, jedna hrůza, a v břiše mi kručí, jako by tam troubila kumpanie hornistů. Jo, takhle domů nedojedem! A co dělat? Je to už přes měsíc, co jsme vyjeli z Pitěru! Po cestě, drahoušek, peňouze rozházel, ted' sedí, schlípil ocas, a – on nic – on muzikant! A stačily na cestu, krásně stačily; ale to on se musí v každém městě vytáhnout! (*Napodobí ho.*) „Hej, Osipe, běž a vyber pokoj, ten nejlepší, a objednej oběd, ten nejlepší: já nejsem zvyklý špatně jíst, pro mne je dobré jen to nejlepší.“ A kdyby to bylo nějaké zvíře, ale takový oficiálek! To se musí seznámit hned se spolucestujícími, a – rozdáme si kartičky!?! – ted' sis rozdál kartičky! Ech, mám už po krk takového života! Na mou duchu, na vsi je líp: není tam sic tolik publika, ale zato míň starostí – vezmeš si ženu a ležíš celý život na palandě a jíš placky s prachandou. Inu, co bych hovořil; když se to ovšem vezme všechno kolem a kolem, je v Pitěru život nejhezčí. Jen kdyby byly penízky, život by byl nóbl a náramně politický: tyátry, v cirkusu tancují pejskové a všechno, co se ti jen uráčí. Všichni tam hovoří tak vybraně – snad jen páni šlechtici to umějí líp; jdeš na trh – kupci na tebe křičí: „Má poklona, vašnosto!“, na přívoze si sedneš do

prámu hned vedle pana kancelisty – a chceš společnost? – jdi do krámu: tam ti vypravuje nějaký kavalírek o životě v táborech a vyloží ti, co znamená každá hvězda na nebi, takže máš všechno jako na dlani. Stará důstojnická panička se tam zastaví; někdy tam nakoukne taková komorná pěknoučká, baculatá – ef – ef! (*Usměje se a potřásá hlavou.*) Delikatesní manýry, hrom do toho! Slova nezdvořilého nezaslechněš: každý ti říká vy. Omrzí tě chodit pěšky – vezmeš si drožku a sedíš jako pán; a když nechceš platit? – prosím, každý druhý dům má průchod! – frkneš a ani čert tě nechytí. Jen to se mi na tom nelíbí: jednou se nacpeš, až bys puk, podruhé div nepojdeš hlady, jako teď na příklad. A tím vším je vinen on! Co s ním má člověk dělat? Tatínek pošle penízky, ale on aby vystačil? – kdepak...! Začne vyvádět: drožkou jezdí, každý den mu kupuju lístek do tyátru, ale za týden – heleme! – posílá k vetešníkovi prodávat nový frak. Někdy střelí všechno až do košile, takže na něm zůstane jen kamizolka a pláštíček... Ať se propadnu, když to není pravda! A sukno takové důkladné, anglické! Frak ho stojí půldruhé stovky a vetešník jej dostane za dvacet; o kalhotách ani nemluvím – ty mu nechá za babku. A proč to všechno? – Poněvadž smrdí leností: místo aby šel do kanceláře, jde si špacírovat na prominádu, jde si hodit kartičky. Och, och, kdyby se to dozvěděl starý pán! Ten by na nic nekoukal, že jsi úředník, vyhrnul by ti košilku a nasypal by ti jich na holičku, že by sis čtyři dny nemohl ani lehnout, ani sednout. Když máš sloužit, tak služ! Právě teď hospodský vzkázal: nedám vám jíst, pokud nezaplatíte starý účet; no a když nezaplatíme? (*Vzdychne.*) Bože můj, Bože můj, Bože můj, aspoň zelnou polívčičku! Myslím, že bych teď zchlamst celý svět. Aha, někdo klepe; to bude asi on. (*Spěšně seskočí z postele.*)

Výstup druhý

OSIP a CHLESTAKOV.

CHLESTAKOV: Na, ulož! (*Dá mu čapku a hůlku.*) Válel ses na posteli?!

OSIP: Co bych se válel? Copak jsem neviděl ještě postel?

CHLESTAKOV: Kuš, válel; vidíš – je celá zvalená.

OSIP: Co je mně do toho? Copak nevím, co je to postel? Mám, chvála Bohu, nohy: postojím. Co já potřebuju vaši postel?

CHLESTAKOV (*chodí po pokoji*): Podívej se, není tam v paklíku drobet tabáku?

OSIP: Kde by se tam sebral? Před čtyřmi dny jste vykouřil poslední!

CHLESTAKOV (*chodí a špulí všelijak ústa*): Poslouchej... ty – Osipe...!

OSIP: Co poroučíte?

CHLESTAKOV (*hlasitě, ale ne příliš rozhodně*): Ty – běž tam!

OSIP: Kam?

CHLESTAKOV (*hlasem vůbec ne rozhodným, ani hlasitým, velmi blízkým prosbě*): Tam – dolů do kuchyně... řekni jim, aby mi přinesli oběd.

OSIP: Ale ne, já tam ani nepůjdu.

CHLESTAKOV: Jak se opovažuješ, ty trumpeto!

OSIP: Tak – to je jedno – i když půjdu, dostanu starou belu! Hospodský povídal, že vám oběd už nedá.

CHLESTAKOV: Jak se může opovážit! To je přece hloupost!

OSIP: A kromě toho – povídal – půjdu na direkci: tvůj pán neplatí už třetí neděli. Vy jste mi vypráskaní chlapci, ty i tvůj pán a ten tvůj pán je podfukář! Takových frajerů my už viděli!

CHLESTAKOV: A ty máš radost, dobytku, že mi všechno můžeš opakovat!

OSIP: „To si to –“ povídá – „přijede, to se to tu nasadí, udělá to sekeru a člověk tomu pak nemůže ani vyndat perka... Ale já –“ povídá – „já si s ním hrát nebudu, já ho zažaluju a poplave, panečku, na direkci a do basy!“

CHLESTAKOV: Tak dost, ty trumpeto, dost! Plav a řekni mu! Takové hovado sprosté!

OSIP: Já radši zavolám hospodského sem!

CHLESTAKOV: Nač? Jen jdi a vyřid' mu to!

OSIP: Ale opravdu, milostpane...

CHLESTAKOV: Tak plav, sakramente! Zavolejte hospodského.

OSIP odejde.

Výstup třetí

CHLESTAKOV sám.

CHLESTAKOV: To je hrůza, jaký mám hlad! Trochu jsem si cestou domů zašel, myslil jsem, že mi zajde apetit – ale nezachází, ke všem sakrům! Kdybych si byl v Penze nezabendil – peníze by stačily až domů. Ten kapitán od pěchoty mě dostal: mastí, bestie, karty, až oči přecházejí! Čtvrt hodinky jsem s ním poseděl – a svlék mě do naha. Ale přec bych si to s ním chtěl ještě jednou rozdat. Jen mít příležitost: příležitosti je potřeba! Je tohle ale škaredé městečko! Ani hokynář tu nedá nic na dluh! Hnus! (*Píská z počátku árii z „Roberta“, pak „Nešij ty mně, má matičko“, nakonec nějakou směs.*) A nikdo nejde!

Výstup čtvrtý

CHLESTAKOV, OSIP a ČÍŠNÍK.

ČÍŠNÍK: Pán poručil, abych se vás zeptal, co si přejete.

CHLESTAKOV: Nazdárek, kamarádíčku! Tak co zdravíčko?

ČÍŠNÍK: Zaplat' pánbůh, ujde to.

CHLESTAKOV: A co u vás v podniku? Všechno v pořádku?

ČÍŠNÍK: Zaplat' pánbůh, všechno v pořádku.

CHLESTAKOV: Hostů dost?

ČÍŠNÍK: Ano, dost.

CHLESTAKOV: Poslyš, kamaráde, mně až do teďka nepřinesli oběd, tak prosím tě, aby si pospíšili – víš, já mám hned po obědě nějakou práci.

ČÍŠNÍK: Pán povídal, že vám už nic nepošle. Chtěl si dnes mermocí stěžovat na direkci.

CHLESTAKOV: Stěžovat? Posud' sám, kamaráde, vždyť jíst musím. Takhle bych byl brzy jako lunt. Mně se chce hrozně jíst: bez legrace.

ČÍŠNÍK: Ale... když on povídal: „Já mu oběd nedám, dokud nezaplatí starý účet.“ Tak to povídal.

CHLESTAKOV: Tak se přimluv, domluv mu.

ČÍŠNÍK: Co mu mám povídat?

CHLESTAKOV: Vylož mu docela vážně, že jíst musím. Peníze že samo sebou... On si myslí, když on, křupan, může být celý den bez jídla, že jiní taky. To jsou mi novoty!

ČÍŠNÍK: Prosím, já mu to řeknu.

Výstup pátý

CHLESTAKOV sám.

CHLESTAKOV: To bude saframentská věc, když nic nedá. Mám hlad, že bych štěkal. Co kdybych prodal nějaké šatstvo? Ne, to si raději přitáhnou řemen, jen když přijedu domů v petěrburském kostýmu. Škoda, že jsem si v Petěrburgu nevypůjčil ekvipáž, to by bylo, safra, něco – přijet domů v ekvipáži. Přiletět jako blesk k sousedovi před dům, vpředu lucerny, vzadu Osip v livreji. Já už vidím, jak by se poplašili! „Kdo je to, prosím vás? Co je to, prosím vás?“ A lokaj vstupuje (*vzpřímí se a napodobí lokaje*): „Ivan Alexandrovič Chlestakov z Petěrburgu prosí o svolení, aby mohl paní domu složit svou poklonu!“ Ale ti dacani ani nevědí, co to je „složit poklonu“. K nim když přijede nějaký ten prasečkář, navalí se, medvěd, rovnou do salonu. Přistoupíš k nějaké té dcerunce boubelaté: „Milostivá slečno, jak já dnes...“ (*Mne si ruce a šoupá nohou.*) Fuj! (*Odplivne.*) Až je mi špatně, jak se mi chce jíst.

Výstup šestý

CHLESTAKOV, OSIP, pak ČÍŠNÍK.

CHLESTAKOV: Co je?

ČÍŠNÍK: Nesou oběd.

CHLESTAKOV (*tleská a lehce poskakuje na židli*): Nesou obídek, nesou, nesou, nesou.

ČÍŠNÍK (*s talíři a ubrouskem*): Pán dává už naposled.

CHLESTAKOV: Pán, pán!... Já ti kašlu na tvého pána! Co je k obědu?

ČÍŠNÍK: Polévka a pečeně.

CHLESTAKOV: Co – jen dvě jídla?

ČÍŠNÍK: Jen dvě, prosím.

CHLESTAKOV: To je ale lumpárna. To já nepřijmu. Řekni mu: co to má tohle znamenat, co...! To je málo!

ČÍŠNÍK: Pán povídá, že i to je moc.

CHLESTAKOV: A kde je k tomu předkrm?

ČÍŠNÍK: Předkrm není.

CHLESTAKOV: A proč není? Když jsem šel kolem kuchyně, viděl jsem, jak tam vařili a smažili. A v jídelně dnes dopoledne jedli dva nějací skrčkové lososa a bůhví co k tomu.

ČÍŠNÍK: Inu, ono by bylo, ale není.

CHLESTAKOV: Jak to není?

ČÍŠNÍK: Tak.

CHLESTAKOV: A losos, ryby, kotlety?

ČÍŠNÍK: Inu, to je pro pořádné lidi.

CHLESTAKOV: Ach, ty plavajzníku!

ČÍŠNÍK: Ano, prosím.

CHLESTAKOV: Ty čuně ušípané... Tak oni si budou dávat do trumpety, a já ne? Proč bych já nemohl, ke všem sakrům taky? Copak to nejsou hosté jako já?

ČÍŠNÍK: Nejsou, prosím, jako vy.

CHLESTAKOV: Cože? A jacípak?

ČÍŠNÍK: To ví každý jací! Takoví jako obyčejně: platí.

CHLESTAKOV: Já s tebou, ty trumpeto, tady rozkládat nebudu. (*Naleje si polévku a jí.*) Co je to tohle za polívku? Nalils jednoduše do mísy vodu: chuť to nemá, jen to zavání. Já tuhle polívku nechci, dej mi jinou!

ČÍŠNÍK: My si ji vezmeme zpět. Pán povídal: když nechce, ať nechá!

CHLESTAKOV (*chrání rukou jídlo*): No, no, no... nech to stát, trumpeto. Ty jsi zvyklý zacházet s jinými lidmi: já, kamaráde, nejsem z tohoto těsta! Já bych ti neradil se mnou... (*Jí.*) Božítku, to je polívka! (*Jí dál.*) Já myslím, že žádný člověk na světě nejed ještě takovou polívku: místo mastnoty tu plave nějaké peří. (*Rozřezává slepici.*) Jejkote, jejkote, tohle je slepice! Ukaž pečení! Zůstalo tam trochu polívky, vem si ji, Osipe. (*Rozřezává pečení.*) Co je tohle za pečení? Tohle není pečeně.

ČÍŠNÍK: A co je to tedy?

CHLESTAKOV: To já nevím, co to je, ale pečeně to není. To je podešev pečená místo hovězího. (*Jí.*) Banda mizerná, čím to tady, ty kanálie, lidi krmíš? Člověka rozbolejí všechny zuby, než rozkouše jedno sousto. (*Štárá si prstem v zubech.*) Pakáž! Je

to jako stromová kůra, ani to člověk nevyštourá; po takovém jídle vypadají zuby. Zloději! (*Utírá si ústa.*) Víc nic?

ČÍŠNÍK: Ne.

CHLESTAKOV: Holota! Pakáž! Kdyby alespoň nějaký předkrm, nebo moučník... Vydřiduši! Odírat hosty, to umějí.

ČÍŠNÍK uklízí a odnáší nádobí spolu s OSIPEM.

Výstup sedmý

CHLESTAKOV, pak OSIP.

CHLESTAKOV: Na mou duši, já jako bych vůbec nejed; jen větší chuť jsem dostal. Kdybych měl nějaké drobné, hned bych si poslal pro bandura.

OSIP (*vstupuje*): Přijel tam za nějakou věcí policejní direktor, vyptává se na vás.

CHLESTAKOV (*polekaně*): Pro Kristovy rány! Potvora hospodský na mě už asi žaloval! Co když mě teď opravdu sbalí? Kdyby slušně – já bych proti tomu nic neměl... ale ne, ne, já nechci! Tam v městě se promenují důstojníci, všude plno lidí a já, jako naschvál, jsem chtěl udělat dojem a zakoketoval jsem si tam s jednou kupeckou dceruškou... Ne, nechci... A co on? Co si vlastně myslí? Jsem já nějaký kupec nebo řemeslník! Co? (*Dodává si kuráže a vzpřimuje se.*) Ale já mu řeknu rovnou: „Jak se opovažujete? Jak se můžete opo...“

U dveří se pohne klika. CHLESTAKOV zbledne a schoulí se.

Výstup osmý

CHLESTAKOV, POLICEJNÍ DIREKTOR a DOBČINSKÝ. DIREKTOR vstoupí, zarazí se. Oba se na sebe polekaně dívají několik minut s vyvalenýma očima.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*se trochu vzpomatuje a natáhne ruce podle švů u kalhot*): Uctívá poklona!

CHLESTAKOV (*se uklání*): Má úcta!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Račte, prosím, odpustit.

CHLESTAKOV: Prosím.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Má povinnost jakožto policejního direktora zdejšího města je starat se, aby cestující a zvláště lidé urození netrpěli žádná příkoří a újmy...

CHLESTAKOV (*z počátku se trochu zajímá, ke konci řeči mluví hlasitě*): Co dělat? Já vinen nejsem... Já opravdu zaplatím... Peníze mi pošlou z vesnice.

BOBČINSKÝ vykukuje ze dveří.

On je vinen: hovězí je tvrdé jako podešev; a polívka – čert ví, co do ní dává, já ji musil vylít oknem. Celé dny mě moří hladem... a čaj není vůbec k pití: smrdí rybinou, a ne čajem. Zač bych tuhle... To by tak hrálo!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*ztrácí kuráž*): Odpustte, ale to není opravdu má vina. V městské tržnici je hovězí vždycky nejlepší jakos-

ti. Vozí je sem kupci z Cholmogoru, střízliví a pořádní chlapci. Já nevím, odkud to bere. Ale když není tu všecko v pořádku, tož... Dovolte, abych vám nabídl: přestěhujte se se mnou do jiného kvartýru!

CHLESTAKOV: Ne, nechci! Já vím, co to je ten váš jiný kvartýr: to myslíte do basy. Ale jaké vy máte právo, co? Jak se opovažujete? Já tuhle... Já sloužím v Petěrburgu. (*Nabývá ducha.*) Já tuhle... Já, abych vám řekl... Já...

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Kriste na nebi, ten se umí vztekat! Všechno ví, všechno mu pověděli ti kupci mizerní!

CHLESTAKOV (*kurážně*): A kdybyste sem přišel s celou policejní pohotovostí – já nepůjdu. Já s tím půjdu rovnou k ministroví! (*Bije pěstí do stolu.*) Jak se opovažujete? Jak jen se opovažujete?

POLICEJNÍ DIREKTOR (*napřímí se a třese se po celém těle*): Pro smilování boží, neničte mě...! Mám ženu, malé děti... nepřivádějte člověka do neštěstí!

CHLESTAKOV: Ne, já nechci a basta! A co ještě? Co je mi do toho do všeho? Protože vy máte ženu a děti, mám já jít do kriminálu – to by tak hrálo!

BOBČINSKÝ vykukuje ze dveří a polekaně couvne.

Ne, děkuju uctivě, nechci.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*se třese*): Z nezkušenosti, jako je pánbůh nade mnou, z nezkušenosti. Nedostatečný plat... Račte posou-

dit sám: gáže nestačí ani na čaj a cukr. Kdyby to byly úplatky, ale vždyť to jsou samé maličkosti: něco na stůl, něco na šaty. A ta kaprálova žena, která má hokynářství a které jsem dal namrskat – vždyť je to pomluva, na mou duši, pomluva. To si vymyslili moji nepřátelé: to je takový pronárod, že by mě utopili na lžíci vody.

CHLESTAKOV: Co je mi po nich? (*Rozmýšlí se.*) A já vůbec ani nevím, proč mi tu povídáte o svých nepřátelích a o nějaké kaprálové... Kaprálova žena, to je věc docela jiná, ale mně namrskat nedáte, na to jste tuze krátký... Koukejme se! Koukejme se na něho...! Já zaplatím, já zaplatím, ale teď nemám u sebe peníze. Proto tu sedím, že nemám ani groš!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Je to ale číman! Fff! Tudy na to! Napřed nadělá, že se v tom člověk nevyzná a neví, co a jak... Nu což, zkusíme to, hlavu mi neutrhne. Co bude, to bude, zkusme to naslepo. (*Nahlas.*) Když ráčíte skutečně potřebovat peněz nebo čeho, jsem hotov vám okamžitě posloužit. Má povinnost je pomáhat cestujícím.

CHLESTAKOV: Půjčte, půjčte mi! Zaplatím ihned hospodskému. Potřeboval bych dvě stě rublů, snad i míň.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*podává mu peníze*): Právě dvě stě rublů, ani to neračte přepočítávat.

CHLESTAKOV (*přijímá bankovky*): Děkuju vám uctivě! Pošlu vám to okamžitě z vesnice... takové věci já neodkládám na dlouhé lokte... Vidím, že jste znamenitý člověk. Teď vypadá všecko docela jinak.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Zaplat' pánbůh, peníze vzal. Ted' půjde všechno jako po másle. Však jsem mu taky podstrčil čtyři sta místo dvou.

CHLESTAKOV: Hej, Osipe!

OSIP vstoupí.

Zavolej číšníka! (*K POLICEJNÍMU DIREKTOROVÍ a k DOBČINSKÉMU.*) Ale copak stojíte, pánové? Račte se posadit, prosím pěkně. (*K DOBČINSKÉMU.*) Posad'te se, pěkně vás prosím.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Prosím, prosím, my postojíme.

CHLESTAKOV: Račte se, prosím, posadit. Ted' vidím vaši upřímnost a dobrotu srdce; já, abych se přiznal, už myslil, že jste přišli, abyste mě... (*K DOBČINSKÉMU.*) Posad'te se!

DIREKTOR a DOBČINSKÝ se posadí. BOBČINSKÝ vykukuje ze dveří a poslouchá.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Tak pěkně kurážně. Chce, abychom ho pokládali za to inkognito. Dobrá, my tu komedii nezkazíme: dělejme, jako bychom nevěděli, co a jak. (*Nahlas.*) My se procházeli tuhle s Petrem Ivanovičem ve věcech našeho úřadu a zaskočili jsme úmyslně do hospody, abychom se přesvědčili, jak se zachází s cestujícími: já nejsem jako jiní policejní direktoři, kteří se o nic nestarají; já vedle své povinnosti i z lásky k bližnímu se starám, aby každý smrtelník byl dobře přijat – a hle, náhoda mě odměnila tak příjemným setkáním!

CHLESTAKOV: Já mám taky strašnou radost. Abych se přiznal, bez vás bych tu seděl kdo ví jak dlouho: vůbec jsem nevěděl, jak zaplatím.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Povídej, povídej, nevěděl, jak zaplatí! (*Nahlas.*) Smím se, prosím, otázat, kam a do jakého místa ráčíte jet?

CHLESTAKOV: Jedu do saratovské gubernie, do vlastní vesnice.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou s tváří, která nabývá ironického výrazu*): Do saratovské gubernie! Aha! A přitom se ani nezačervená. Na toho musí člověk od lesa. (*Nahlas.*) Krásná věc, krásný úmysl! Cestování má sice jisté nepříjemnosti, na příklad s poštovskými koni, ale zato na druhé straně, jaké rozptýlení, jaká zábava pro ducha! Vy ráčíte asi cestovat spíš pro vlastní potěšení?

CHLESTAKOV: Ba ne, tatínek mě zavolal domů. Starý pán se rozkatil, že jsem to v Petěrburgu ještě nikam nepřivedl. Myslí, že stačí přijet a na člověka budou hned pršet řády a vyznamenání. Já bych mu přál, aby sám prodřel pár kalhot v kanceláři, pak by koukal...

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Ten to umí. I starého otce do toho zamotal. (*Nahlas.*) A nadlouho ráčíte jet?

CHLESTAKOV: Abych řekl pravdu, nevím. Otec je totiž paličák, přitom hloupý jako bota. Řeknu mu rovnou: dělejte si co chcete, ale já bez Petěrburgu žít nemohu. Proč bych měl, řekněte sami, utrácet svůj mladý život mezi sedláky? Duše má spěje za jinými cíli: duše má prahne po jasném světle osvěty a kultury.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Ten to nabral! Lže, lže – a ani nemrkne! A takový úborek ucamraný – jako za groš kudla! Ale počkej, já tě rozpovídám. Ty už mi toho řekneš víc! (*Nahlas.*) Svatou pravdu jste ráčil říci, svatou pravdu! Co v zapadlém Balíkově. Jako třeba tady u nás: staráš se, staráš, celé noci nespíš, myslíš jen na blaho své vlasti, nešetříš se – a odměna? Bůh ví, přijde-li kdy a jaká. (*Rozhlíží se po pokoji.*) A není tu v pokoji trochu vlhko?

CHLESTAKOV: Mizerný pokoj, a štěnice jsou tu takové – jaké jsem ještě nikdy neviděl: koušou jako jaguáři.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Nepovídejte, takový vzácný host a trpí! – A od koho? Od mizerných štěnic, které se ani narodit neměly! A není tu taky trochu tma?

CHLESTAKOV: Docela tma. Hospodský si zamlouval a nedává do pokojů žádné svíčky. Člověk má někdy chuť něco dělat, číst anebo dostane nápad a chce napsat nějaké verše – a nemůže: tma a tma.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Osmělil bych se vás poprosit... ale ne, nejsem hoden.

CHLESTAKOV: Co?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ne, nejsem hoden, nejsem hoden!

CHLESTAKOV: Tak co?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Kdybych si směl dovolit... V mém domě by byl pokoj, který by se vám znamenitě hodil: světlý, tichý. Ale

ne, cítím sám, že by to byla příliš velká čest... Nezlobte se – na mou duchu! – z prostého srdce vám jej nabízím.

CHLESTAKOV: Naopak, prosím. S potěšením. Je mi milejší bydlet v privátu než v tomhle brlohu.

POLICEJNÍ DIREKTOR: To budu rád! A žena – jakou bude mít radost! Jsem takový už od malička: pohostinnost nade všecko, zvláště je-li hostem člověk tak znamenitý. Nemyslete si, že to snad říkám, abych se zalichotil; ne, toho hříchu jsem prost, mluvím z upřímného srdce.

CHLESTAKOV: Děkuju uctivě. Já taky nemám rád falešné lidi. Vaše upřímnost a dobrota se mi tuze líbí; já, abych řekl pravdu, nežádám nic, než aby mi lidé prokazovali úctu a oddanost, oddanost a úctu.

Výstup devátý

Tíž a ČÍŠNÍK, provázen OSIPEM. Ze dveří vykukuje BOBČINSKÝ.

ČÍŠNÍK: Ráčil jste mne volat?

CHLESTAKOV: Ano – dej mi účet.

ČÍŠNÍK: Vždyť jsem vám dal onehdy už druhý.

CHLESTAKOV: Já si budu pamatovat tvé pitomé účty! Řekni, kolik je to celkem?

ČÍŠNÍK: Ráčil jste si první den objednat oběd, druhého dne jste si dal jen lososa a od té doby jste žil pořád na dluh.

CHLESTAKOV: Hňupe! Začne to vypočítávat! Kolik je to celkem?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Neračte se obtěžovat: on počká. *(K ČÍŠNÍKOVÍ.)* Peníze se ti pošlou... a koukej mazat!

CHLESTAKOV: To je vlastně taky pravda. *(Schová peníze.)*

ČÍŠNÍK odejde. Do dveří nakukuje BOBČINSKÝ.

Výstup desátý

POLICEJNÍ DIREKTOR, CHLESTAKOV, DOBČINSKÝ.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Nechtěl byste si teď prohlédnout některé ústavy v našem městě – chudobinec a ostatní?

CHLESTAKOV: A co tam je?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Tak, uvidíte, jak to u nás chodí... jaký je všude pořádek... Cestovatele přec...

CHLESTAKOV: Velmi rád. Jsem vám k službám.

BOBČINSKÝ vystrkuje dveřmi hlavu.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Odtamtud můžeme, budete-li si přát, také do školy, podívat se, jak tam vyučují různým předmětům.

CHLESTAKOV: Prosím, prosím.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pak, budete-li chtít, navštívíme káznici a městské vězení, uvidíte, jak tu chováme trestance.

CHLESTAKOV: Ale proč káznici? To si prohlédneme raději chudobinec.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jak je vám libo. Pojedete ve své ekvipáži, či se mnou drožkou?

CHLESTAKOV: Raději s vámi drožkou.

POLICEJNÍ DIREKTOR (DOBČINSKÉMU): Pro vás, Petře Ivanoviči, bohužel, nebude místo.

DOBČINSKÝ: To nevádí, já poběžím pěšky.

POLICEJNÍ DIREKTOR (tiše k DOBČINSKÉMU): Poslyšte, vemte nohy na ramena a odneste dva lístky: jeden do chudobince Zemljanikovi, druhý ženě. (*K CHLESTAKOVOVI.*) Smím vás požádat o dovolení, napsat ve vaší přítomnosti pár řádek ženě, aby se připravila k přijetí vzácného hosta?

CHLESTAKOV: Ale načpak...? Ostatně, tady je inkoust – nevím jen, bude-li tu papír... Snad na tomhle účtu?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Napíšu to sem. (*Píše a zároveň povídá pro sebe.*) Podíváme se, jak to půjde po snídani a po buclaté lahvičce vína! Máme tady madeiru vlastní výroby: takhle se ani nezdá, ale porazí vola. Jen kdybych se dohmátl, co je to za člověka a pokud se ho člověk musí bát. (*Když dopíše, ode-*

vzdá lístek DOBČINSKÉMU, který jde ke dveřím, ale v tu chvíli se dveře vymknou ze stěžejí a BOBČINSKÝ, který poslouchal z druhé strany, letí spolu s nimi na scénu. Všichni vykřiknou. BOBČINSKÝ vstává.)

CHLESTAKOV: Co se stalo? Neuhodil jste se?

BOBČINSKÝ: Ne, ne, prosím, nic se mi nestalo, jen nos jsem si narazil! Zaskočím k Christiánu Ivanoviči: má takovou náplast, hned mě to přejde.

POLICEJNÍ DIREKTOR *(K CHLESTAKOVOVI, s káravým gestem směrem k BOBČINSKÉMU):* To nic, to nic. Račte, prosím pěkně. A vašemu sluhovi řeknu, aby kufr přenesl ke mně. *(K OSIPOVI.)* Kamarádíčku, odnes všechno ke mně, k policejnímu direktorovi – každý ti ukáže, kde to je. Račte, prosím pěkně. *(Pouští před sebe CHLESTAKOVA a jde za ním; ale obrátí se a vyčítavě řekne BOBČINSKÉMU.)* Vy taky! To jste si nemohl najít jiné místo, kde byste se produkoval? Rozplácne se tady jako žába. *(Odejde. Za ním BOBČINSKÝ.)*

OPONA

AKT TŘETÍ

Pokoj z prvního aktu.

Výstup první

ANNA ANDREJEVNA, MARJA ANTONOVNA. Stojí u okna v pózách z konce prvního aktu.

ANNA ANDREJEVNA: Tak teď tady čekáme už celou hodinu, a to všechno kvůli tobě, ty cimfříno! Je už docela ustrojená, ale ne: to se musí ještě piplat... Měla jsem tě nechat! To je mrzutá věc – a jako naschvál nikde ani človíčka! Jako by celé město vymřelo.

MARJA ANTONOVNA: Ale, maminečko, vždyť se za chvíli všechno dovíme.

ANNA ANDREJEVNA: Dovíme, dovíme – až se to doví celá ulice. Té huse Avdoti táhne taky už čtyřicítka, ale to běží, kroutí se a natřásá, jako by za ní z každých vrat někdo pokukoval... Větropláška! Ale já ji pošlu zpátky na ves a bude to!

MARJA ANTONOVNA: Musí tu být každou chvíli. (*Dívá se oknem a vykřikne.*) Ach, maminko, maminečko! Tamhle někdo jde – tam na konci ulice!

ANNA ANDREJEVNA: Kde? Bůh ví, co vidíš! Tobě se taky pořád něco zdá! Ale ne – jde! Kdo to je? Maličký chlapíček... a ve fraku... Kdo to jenom...? Co? Ale tohle je k vzteku! Kdo to asi je?

MARJA ANTONOVNA: To je Dobčinský, mami!

ANNA ANDREJEVNA: Jaký Dobčinský? Tobě se taky pořád něco zdá! To není vůbec Dobčinský! (*Mává kapesníkem.*) Hej, vy, pojd'te sem! Honem!

MARJA ANTONOVNA: Opravdu, maminko, Dobčinský!

ANNA ANDREJEVNA: To ty schválně, jen aby ses mohla hádat! To není Dobčinský – povídám ti!

MARJA ANTONOVNA: A kdo tedy!?! Koukejte, maminko, koukejte: Dobčinský!

ANNA ANDREJEVNA: Ano, Dobčinský, vidím teď sama – co se pořád hádáš?! (*Křičí oknem.*) Honem, honem, neloudejte se tak! Tak co? Kde jsou? Co? Ale mluvte odtamtud, to je jedno! Co? Moc přísný? A co muž? Co muž? (*Ustoupí krok od okna. Zlostně.*) Je to vrták: dokud nepřijde do pokoje, neřekne ani slova!

Výstup druhý

Tíž a DOBČINSKÝ.

ANNA ANDREJEVNA: Tak mluvte, prosím vás: že se nestydíte! Já na vás spoléhala jako na jediného slušného člověka, všichni vypadli jako cukráři, a vy za nimi! A já tu jsem do teďka jako na trní. Nestydíte se? Já nesla ke křtu vašeho Vaničku a vaši Lízinku, a vy se mnou takhle!

DOBČINSKÝ: Jej bohu, kmotřičko, běžím, abych vám složil svou poklonu, že sotva dechu popadám. Uctívá poklona, Marjo Antonovno!

MARJA ANTONOVNA: Dobrý den!

ANNA ANDREJEVNA: Tak co? Povídejte co a jak tam!

DOBČINSKÝ: Anton Antonovič vám posílá lístek.

ANNA ANDREJEVNA: A co ten? Generál?

DOBČINSKÝ: Ne, generál není, ale generálovi nezadá: ten rozum a ty manýry!

ANNA ANDREJEVNA: A je to ten, o kterém psali?

DOBČINSKÝ: Je to on! Já ho odhalil první, já a Petr Ivanovič.

ANNA ANDREJEVNA: Tak povídejte co a jak?

DOBČINSKÝ: Zaplat' Pánu Bohu na nebesích, dopadlo to skvěle. Z počátku sice přijal Antona Antonoviče trochu přísně, ano; vztekal se a povídal, v hospodě že není pořádek; k němu že nepojede a za něho v kriminále sedět nebude; ale potom, když poznal nevinu Antona Antonoviče a důvěrně si s ním pár slov pohovořil, přišel ihned na jiné myšlenky a, zaplat' pánbůh, šlo to. Jeli teď spolu na prohlídku chudinských ústavů. Ale, Anton Antonovič se už opravdu bál, že ho někdo tajně udal; a já, abych se přiznal, já měl taky už nahnáno.

ANNA ANDREJEVNA: Proč vy byste se bál? Vždyť nejste v žádném úřadě!

DOBČINSKÝ: Ale tak, víte, když takový hlaváč hovoří, člověk má strach.

ANNA ANDREJEVNA: Nu což... to všechno jsou hloupostí. Řekněte: jak vypadá? Starý – mladý?

DOBČINSKÝ: Mladík, docela mladík, tak třiatdvacet let; ale hovoří docela jako usedlý muž. „Prosím –“ povídá – „já pojedu sem, já pojedu tam...“ (*Mává rukama.*) Všechno tak pěkně, srdečně. „Já –“ povídá – „mám někdy chuť něco si přečíst, nebo skládat verše, ale nemohu –“ povídá – „v pokoji je tma.“

ANNA ANDREJEVNA: A jak vypadá? Brunet, či blondýn?

DOBČINSKÝ: Ne, spíš do kaštanova a oči má takové pronikavé a živé jako myšky, až člověka zamrazí.

ANNA ANDREJEVNA: Co mi tu vlastně píše? (*Čte.*) „Musím ti, dušinko, oznámit, že jsem byl ve veliké nesnázi; ale důvěřoval jsem pevně v milosrdenství boží, dvě kyselá okurky a půl porce kaviáru za rubl dvacet pět kopejek...“ (*Zarazí se.*) Tomuhle nerozumím: k čemu jsou tu ty okurky a kaviár?

DOBČINSKÝ: Ale to Anton Antonovič psal ve spěchu na popsáný kus papíru: byl na něm nějaký účet.

ANNA ANDREJEVNA: Ah! (*Čte dál.*) „Ale důvěřoval jsem pevně v milosrdenství boží a v jeho pomoc, a myslím, že všechno se obrátí k lepšímu. Připrav honem pokoj pro vzácného hosta,

ten se žlutými tapetami; s obědem si hlavu nelámej, budeme jíst v chudobinci u Artemije Filipoviče, ale zato vína co nejvíc; řekni kupci Abdulinovi, aby poslal to nejlepší: nebo mu přeházím celý sklep. Líbám ti, dušinko, ručku a jsem Tvůj: Anton Skvoznik-Dmucharovskij..." – Ach, ty můj bože! Ale to si musíme přispíšet! Hej, kde jste kdo? Miško!

DOBČINSKÝ (*běží a křičí do dveří*): Miško! Misko! Miško!

MIŠKA vstoupí.

ANNA ANDREJEVNA: Poslyš, běž ke kupci Abdulinovi... počkej, já ti dám lístek (*posadí se ke stolu, píše a mezitím hovoří*), ten lístek dáš kočímu Sidorovi, aby s ním běžel ke kupci Abdulinovi a přinesl víno. A ty běž a uklid' hnedka pěkně ten pokoj pro hosta. Ať tam postaví postel, umyvadlo a co k tomu patří.

DOBČINSKÝ: A já, Anno Andrejevno, odskočím a podívám se, jak on tam provádí tu inspekci.

ANNA ANDREJEVNA: Běžte, běžte, já vás nedržím.

Výstup třetí

ANNA ANDREJEVNA a MARJA ANTONOVNA.

ANNA ANDREJEVNA: A my, Mášenko, se teď hodíme do parády. To je člověk z hlavního města: Bůh uchovej, aby se nám vysmál. Ty si vem ty světlemodré šaty s volánky!

MARJA ANTONOVNA: Ale, maminečko, světlemodré! Ty se mi vůbec nelíbí: Ljapkina chodí taky v světlemodrých a dcera Zemljanikova taky v světlemodrých. Ne, já si vezmu radši ty květované.

ANNA ANDREJEVNA: Květované...! To ty zase schválně, aby ses mohla hádat. Světlemodré ti budou mnohem líp slušet, poněvadž já si chci vzít ty slámově žluté; já mám strašně ráda tuhle slámovou barvu.

MARJA ANTONOVNA: Ale, maminečko, ta vám přece vůbec nesluší.

ANNA ANDREJEVNA: Mně že slámová nesluší?

MARJA ANTONOVNA: Nesluší; dělejte se mnou, co chcete, nesluší: k těm se hodí docela tmavé oči.

ANNA ANDREJEVNA: No ne, já už nic neříkám! Copak já nemám tmavé oči? Já mám strašně tmavé oči.

MARJA ANTONOVNA: Já nevím, maminečko, proč vy si myslíte, že vaše oči jsou na vás to nejkrásnější...

ANNA ANDREJEVNA: Ale nemluv tak hloupě, drahoušku! Když ještě žila nebožka obrštka – a ta se v módě vyznala jako nikdo jiný, dávala si šít jenom v Moskvě – kolikrát mi říkala: „Bud'te tak dobrá, Anno Andrejevno, a prozrad'te nám, jak to děláte, že vaše oči tak září – jen promluvit...“ Jeden hlas byl: „Být chvilku s vámi, Anno Andrejevno, a – člověk zapomene na všecko kolem sebe, tak jste rozkošná!“ A co říkal rytmistr Starokopytov, který u toho zrovna stál? Já už nevím, byl tu kvůli remundám, nebo co. Muž jako obraz. Svěží, zdravý obličej;

docela černé oči a jeho límec u košile – já ti řeknu, že takový batist u našich kupců člověk ani neuvidí. Kolikrát mi říkal: „Přísahám vám, Anno Andrejevno, takové oči jsem ještě nikdy neviděl, ba o takových ani nečet; když se na vás podívám, já nevím, co se to se mnou děje...“ Tenkrát jsem ještě nosila tu tylovou pelerínu, vyšívanou révovými úponky a klasy, dole s krajkou na prst širokou – ta ti byla, no, jedna báseň... Říkával tedy: „Je mi takovou rozkoší se na vás dívat, že mé srdce...“ říkal. Já si už ani nevzpomenu, co všechno říkal. Jak bych si mohla taky vzpomenout?! Ale potom dělal hlouposti: chtěl se mermomocí zastřelit – ale založil někam pistole; kdyby měl tenkrát pistole při ruce, dávno by už nebyl na živu.

MARJA ANTONOVNA: Já nevím, maminko – ale mně se zdá, že spodní partie vašeho obličej je mnohem krásnější než oči.

ANNA ANDREJEVNA: Vyloučeno, vyloučeno! To přece nemůže nikdo říci. To je nesmysl – až jedna hrůza.

MARJA ANTONOVNA: Ne, opravdu, maminečko; když hovoříte, nebo sedíte z profilu, jsou vaše ústa...

ANNA ANDREJEVNA: Přestaň, prosím tebe, přestaň s tím žvaněním. Ty jsi nesnesitelná! Pořád se chceš jenom hádat...! Pane Bože! Hned tu závidí své matce, že má krásné oči. Ale s tímhle hloupým hádáním jsme promarnily hrůzu času... Kdyby tak přišel a zastihl nás takhle! (*Spěšně odejde.*)

MARJA ANTONOVNA za ní. – Když odejdou, otevřou se dveře, je vidět MIŠKU vyhazovat smetí. Z jiných dveří vystoupí OSIP s kufrem na hlavě.

Výstup čtvrtý

MIŠKA a OSIP.

OSIP: Kam to mám položit?

MIŠKA: Sem, strejčku, sem!

OSIP: Počkej, napřed si trochu oddechnu. Ach, ty můj živote ušňupaný! Na lačný žaludek je každý kufr těžký.

MIŠKA: A co, strejčku, řekněte: přijde brzy generál?

OSIP: Jaký generál?

MIŠKA: No, ten váš pán.

OSIP: Pán? Jakýpak je on generál!

MIŠKA: Copak není generál?

OSIP: Je generál, ale odzadu.

MIŠKA: A to je víc, nebo míň než opravdovský generál?

OSIP: Víc.

MIŠKA: Heleme se! Proto bylo u nás kvůli němu tolik rámusu!

OSIP: Poslouchej, ty klacku; jak na tebe koukám, vidím, že jsi šikovný mládenec; sežeň mi něco k jídlu!

MIŠKA: Pro vás, strejčku, není ještě nic hotovo. Obyčejnské jídlo jíst přece nebudete, ale jak se váš pán posadí ke stolu, dostanete to co on.

OSIP: A čemu říkáte: obyčejnské jídlo?

MIŠKA: Zelná polívka, krupičná kaše a dolky.

OSIP: Sem s polívkou, krupičnou kaší a dolky! Mně to nevadí, všechno budu jíst. A teď odneseme kufr! Je tu ještě nějaký východ?

MIŠKA: Je.

Oba odnesou kufr do vedlejšího pokoje.

Výstup pátý

POLICISTÉ otevřou obě půlky dveří. Vstoupí CHLESTAKOV, za ním POLICEJNÍ DIREKTOR, pak KURÁTOR CHUDINSKÝCH ÚŘADŮ, ŠKOLNÍ INSPEKTOR, DOBČINSKÝ a BOBČINSKÝ s náplastí na nose. POLICEJNÍ DIREKTOR ukazuje INSPEKTORŮM na podlaze kousek papíru – oba běží jej zdvihnout a ve spěchu se srazí.

CHLESTAKOV: Moc krásné ústavy! Mně se líbí, že ukazujete turistům všechny pozoruhodnosti města. V jiných městech mi neukazovali nic.

POLICEJNÍ DIREKTOR: V jiných městech – dovoluji si hlásit – správa města a úředníci se starají víc, abych tak řekl, o svůj vlastní prospěch; ale u nás, abych tak řekl, máme jenom jednu

starost: abychom vzorným pořádkem a pozornou péčí si vysloužili uznání své vlády.

CHLESTAKOV: Snídaně byla znamenitá; já se skoro přejedl. A to tak snídáte denně?

POLICEJNÍ DIREKTOR: To my jen na počest tak vzácného hosta.

CHLESTAKOV: Já rád dobře jím. Konečně člověk žije proto, aby trhal květy rozkoše a požitku. Jak se jmenovala ta ryba?

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*přiběhne*): Labardan, prosím.

CHLESTAKOV: Moc chutná ryba. Kde jsme to snídali? V nemocnici, že?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ano, prosím, v chudinském ústavu.

CHLESTAKOV: Ah, pamatuju se, pamatuju, stály tam postele. A nemocní se uzdravili? Mnoho jsem jich tam neviděl.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Zbylo jich jen asi deset; víc ne; všichni ostatní se uzdravili. To už je tak zařízeno, takový jsem zavedl pořádek. Od těch dob, co jsem se ujal správy – ani tomu nebudete věřit – všichni jako mouchy – se uzdravují. Takový nemocný ještě ani nevstoupí do nemocnice – a už je zdravý; to nedělají ani tak medikamenty jako pořádek a poctivost.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A co starostí – smím-li poslušně hlásit – co starostí a lámání hlavy má člověk s takovým úřadem policejního direktora! O všechno se musí starat: o čistotu, opravy, reparatury... slovem nejchytřejšímu člověku by šla z toho

hlava kolem, ale díky pánubohu, všechno jde jako po másle. Jiný policejní direktor by se ovšem na mém místě staral o svůj vlastní prospěch; ale člověk tuhle – věřte nebo nevěřte, i když si lehne spát, pořád jen přemýšlí: „Můj ty panebože, jak to udělám, aby naše vláda viděla mou horlivost a byla spokojena.“ Odměnění mne za to, neodměnění – to je její věc, já alespoň mám klidné svědomí. Když je všude pořádek, ulice čistě zamety, trestanci pořádně zaopatřeni, málo opilců... co si mohu přát víc? Na mou duhu, o žádné pocty ani nestojím. Je to sice věc lákavá, ale u přirovnání s ctností a dobrým svědomím je to přece jen prach a popel.

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*stranou*): Ten se rozbásnil, mizera! To už má někdo takový dar od Pána Boha.

CHLESTAKOV: To je svatá pravda! Abych se přiznal, já si taky rád někdy zafilozofuju: někdy prózou, jindy se z toho i veršičky vyklubou.

BOBČINSKÝ (*DOBČINSKÉMU*): Jak je to správné, jak je to všechno správné, Petře Ivanoviči! To jsou trefné poznámky..., inu, hned je vidět studovaná hlava!

CHLESTAKOV: A řekněte mi, prosíme vás, máte tu nějaké zábavy, společnosti, kde by si člověk mohl, řekněme, hodit kartičky?

POLICEJNÍ DIREKTOR (*stranou*): Aha, víme, miláčku, kam biješ! (*Nahlas.*) Bůh uchovej, Bůh uchovej! O takových zábavách tu není ani vidu, ani slechu. Já kartu nikdy ani do ruky nevezmu; vždyť já ani hrát neumím. Já se na ně klidně ani podívat nemohu, a když vidím náhodou bubnového filka nebo takového něco, obrací se mi žaludek. Jednou jsem si hrál s dětmi

a vystavěl jsem jim domeček z karet – celou noc se mi potom o těch zatracených kartách zdálo. Aby je čert vzal! Jak jen mohou lidé s nimi ubíjet drahocenný čas!

LUKA LUKIČ (*stranou*): A především mě, lotr, škulb o sto rublů...

POLICEJNÍ DIREKTOR: To já raději využiju drahého času ku prospěchu státu.

CHLESTAKOV: Nu, tak docela pravdu přece jen nemáte... Záleží na tom, z jakého hlediska se na věc díváte. Když si ovšem člověk nepřikoupí a jde o celý bank, pak ovšem... Ne, nepovídejte; sem a tam si člověk rád hodí partičku.

Výstup šestý

Tíž, ANNA ANDREJEVNA a MARJA ANTONOVNA.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Dovoluji si vám představit svou rodinu: žena a dcera.

CHLESTAKOV (*uklání se*): Jsem šťasten, milostivá paní, že se mi dostalo mimořádného potěšení vás poznat.

ANNA ANDREJEVNA: Ještě větší potěšení je na naší straně, že se můžeme seznámit s osobností tak významnou.

CHLESTAKOV (*vytahuje se*): Odpustíte, milostivá paní, ale pravý opak je pravdou: větší potěšení je na mojí straně.

ANNA ANDREJEVNA: Není možná! To vy ráčíte říkat jen tak ze zdvořilosti. Račte se posadit, prosím pěkně.

CHLESTAKOV: Stát vedle vás – i to je už štěstí; když ostatně mermomocí chcete, já se tedy posadím. Jak mne blaží, že konečně mohu usednout vedle vás.

ANNA ANDREJEVNA: Prosím pěkně, já se to ani neodvažuji vztahovat na sebe... Myslím, že po pobytu v hlavním městě vám tenhle voyage nebyl docela příjemný.

CHLESTAKOV: Dočista nepříjemný. Já si už tak zvykl žít ve velkém světě, comprenez-vous, a najednou se člověk octne na cestách; špinavé hospody, tahleta duševní zaostalost... Abych se přiznal, nebýt té náhody, která mne... *(podívá se na ANNU ANDREJEVNU a přidává)* za to za všechno takto odměnila...

ANNA ANDREJEVNA: To bylo vskutku asi strašně nepříjemné.

CHLESTAKOV: Zato v tuto chvíli je mi, milostivá paní, strašně příjemně.

ANNA ANDREJEVNA: Není možná! Prokazujete mi příliš mnoho cti. Ani si to nezasloužím.

CHLESTAKOV: Nezasloužíte? Vy, milostivá paní, si všechno zasloužíte.

ANNA ANDREJEVNA: My provinciální lidé z venkova...

CHLESTAKOV: Och, vždyť venkov má také své půvaby: šumivé háje, bublavé potůčky... s Petěrburkem se to ovšem srovnat

nedá! Och, Petěrburg! Tam je život, na mou duchu! Vy si snad myslíte, že já tam jen opisuju nějaká akta; ne, ne, ne, náš sekční šéf je se mnou jedna ruka. Poklepá mi každou chvíli na rameno a povídá: „Přijď k nám přece, kamaráde, na oběd!“ Do departementu zaskoším každý den jen tak na pár minut, abych rozdělil práci: tohle tak a onohle zas takhle. A už písař, taková kancelářská myš, se pustí do psaní – perem tr, tr... a jede. Chtěli mne už jmenovat ministeriálním asesorem, ale já povídám: nač? A sluha z našeho departementu běhává za mnou až na schody s kartáčem: „Dovolte, Ivane Alexandroviči, já vám přešoupnu botičky.“ (*DIREKTOROVI.*) Ale co stojíte, pánové, račte se taky posadit!

POLICEJNÍ DIREKTOR: V naší šarži může člověk postát.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: My postojíme.

LUKA LUKIČ: Neračte se obtěžovat.

CHLESTAKOV: Posad'te se, pánové, bez ohledu na šarže.

DIREKTOR a všichni ostatní usednou.

Já nemám velké ceremonie rád. Naopak, já vždy hledím, já vždy hledím proklouznout co nejnepozorovaněji. Ale to nejde, to vůbec nejde! Já jen tak vyjdu – a už si lidé špitají: „Tamhle jde –“ povídají – „tamhle jde Ivan Alexandrovič!“ A jednou, jednou mě dokonce pokládali za polního maršálka: vojáci se vyřítí ze strážnice, prezentují pušky, trubač spustil generálmarš... Potom mi důstojník, starý můj známý, povídal: „My tě, brachu, tenkrát měli skutečně za vrchního velitele.“

ANNA ANDREJEVNA: Ježíši, to je ohromné!

CHLESTAKOV: Já už jsem všude tak známý... Zním se dobře i s hezounkými herečkami. Já tu a tam i sám nějakou tu aktovku... Stýkám se totiž mnoho s literáty. S Puškinem jsem jedna ruka. Často se s ním vídávám a říkám: „Tak co, Puškine, tak co milý brachu – jakpak se nám vede?“ – „Ale to víš –“ říkává – „to víš, lila – ani tak, ani onak...!“ To je vám strašně zvláštní chlap!

ANNA ANDREJEVNA: Tak vy jste taky spisovatel? To musí být příjemné být takový spisovatel! Píšete asi taky do novin?

CHLESTAKOV: Ano, píšu taky do novin. Už jsem toho napsal strašně moc: „Němá z Portici“, „Mlynář a jeho dítě“, „Barbora Ubryková neboli Zazděná jeptiška“. Já si už ani všechny tituly nepamatuju. A to všechno jen tak levou rukou: já ani psát nechtěl, ale to víte: divadelní ředitelé! Pořád na mne: „Prosím tě, kamaráde, napiš něco a napiš!“ Tak jsem si řekl: „Pro mne a za mne – napíšu!“ A tak jsem to, myslím, za jeden večer všechno napsal – všichni překvapením jen mrkali. U mne se nápady jen rojí.

ANNA ANDREJEVNA: A Robinson Crusoe – to je asi taky od vás?

CHLESTAKOV: Ano, to je taky moje dílo!

ANNA ANDREJEVNA: Hned jsem si to myslela.

MARJA ANTONOVNA: Ale, maminečko, tam je napsáno, že to napsal pan Defoe.

ANNA ANDREJEVNA: Inu ovšem: já věděla, že se budeš tady taky zase hádat.

CHLESTAKOV: Ach ano, pravda: Robinsona Crusoe napsal Defoe: ale je ještě jeden Robinson Crusoe a toho druhého Robinsona Crusoe, toho jsem napsal já...

ANNA ANDREJEVNA: To já jistě četla toho vašeho. Úžasná kniha!

CHLESTAKOV: Já, abych se přiznal, žiju jen pro literaturu. Můj dům je první dům v Petěrburgu. Tak jej tam každý taky zná: dům Ivana Alexandroviče. *(Ke všem.)* Prosím, prosím, pánové, až přijдете do Petěrburgu, udělejte mi to potěšení a navštivte mě. Já pořádám taky domácí bály.

ANNA ANDREJEVNA: Dovedu si představit s jakým vkusem a nádeherou.

CHLESTAKOV: O tom škoda slov! Na stole na příklad leží meloun. A co byste řekli, že stál? Sedm set rublů! Polívku přiveze parník přímo z Paříže – v míse – ještě teplou; sundáte pokličku – vyrazí na vás pára, až se zakuckáte. Každý den jsem na nějakém bále. Máme tam takovou malou whistovou společnost: ministr zahraničí, francouzský vyslanec, pak anglický vyslanec, německý vyslanec, no a já. Člověk se s těmi kartami utahá, že vám to ani říci nemohu. A když potom vyběhne po schodech k sobě do třetího patra – sotva je s to říci kuchařce: „Máničko, vem si plášť...“ Ale co to melu – zapomněl jsem, že žiju v mezaninu. Jenom schodiště v mém domě stojí... A víte, ta podívaná v mé předsíni, než se probudím: hrabata a knížata se tam tlačí a bzučí jako čmeláci – slyšíte jen ž..., ž... ž... Někdy i ministr... *(DIREKTOR a ostatní vstávají hrůzou ze židlí.)* I na adresách mi píší jen: vaše excelence. Jednou jsem řídil dokonce i celé departement v ministerstvu. To vám byla taková divná věc: direktor odcestoval – kam, nikdo nevěděl. Samo sebou, začaly

porady: jak a kterak, koho na jeho místo? Spousta generálů se na to místo tlačila a chtěla zkusit štěstí, ale přijdou a vidí: nejde to. Na pohled to vypadá lehce, ale koukneš blíž – ke všem kozlům: nejde to! Konečně vidí, že to jinak nepůjde – a pro mne. A v tu chvíli rozeslali do ulic kurýry – všude kurýři, kurýři, kurýři... představte si: jen kurýrů bylo pětatřicet tisíc! Co jsem měl dělat, prosím vás? „Ivane Alexandroviči, pojd'te pryč a převezměte správu departementu.“ Já, abych se přiznal, byl jsem trochu na rozpacích, vyšel jsem jen tak v županu; chtěl jsem odmítnout, ale napadlo mne: dozví se to třeba car a přijde to do kvalifikace... „Dobrá, pánové, já to tedy vezmu, ale to vám říkám: u mne musí být pořádek, nikdo ať se nepovazuje ani ceknout! Já mám tenké uši, panečku, já...“ A taky opravdu, když takhle procházím departementem – do svého kabinetu – jako by zemětřesení vypuklo, všechno se chvěje a třese jako osika. (*DIREKTOR a ostatní se třesou strachy. CHLESTAKOV přichází do ohně.*) Ó, já nerozumím špásu; já jim tam všem nahnal strachu, že... že... Předemnou má vítr i státní rada. Jak by ne! Jaký jsem, takový jsem! Já si neberu před nikým servítek před ústa... já řeknu každému rovnou: „Já vím, kdo jsem, já vím dobře, kdo jsem!“ A jsem všude, všude, povídám. Na hrad, ke dvoru, jezdím každý den. Zejtra budu už jmenován polním marš... (*Uklouzne a málem by upadl, ale úředníci ho uctivě přidrží.*)

POLICEJNÍ DIREKTOR (*přistoupí a třese se na celém těle, snaží se promluvit*): Ex... ex... ex... cence...

CHLESTAKOV (*rychle a úsečně*): Co je?

POLICEJNÍ DIREKTOR: ... cenle... cenle... cence...

CHLESTAKOV (*stejně*): Já vám nerozumím, co je to za nesmysl?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ex-ex-ex... lence, nechcete si excence odpočinout...? Tady je pokoj a všechno.

CHLESTAKOV: Hlouposti – odpočinout! Tedy, pro mne a za mne, já si odpočinu. Snídaně u vás byla, pánové, prima... já jsem spokojen, já jsem spokojen. (*Deklamuje nadšeně.*) Labardan! Labardan! (*Vstoupí do vedlejšího pokoje, za ním DIREKTOR.*)

Výstup sedmý

Tíž, kromě CHLESTAKOVA a DIREKTORA.

BOBČINSKÝ (*DOBČINSKÉMU*): To je člověk, Petře Ivanoviči, to je člověk! Tady je teprve vidět, co může být člověk! Co jsem na světě, ještě jsem nestál před takovou osobou – vždyť já strachy ani nedýchal. Co myslíte, Petře Ivanoviči, čím tak asi bude – myslíme-li na hodnost?

DOBČINSKÝ: Já si myslím: něco jako generál!

BOBČINSKÝ: Já si zas myslím, že by si s generálem nevytřel ani boty, a když generál, tak generalissimus. Slyšeli jste, jak rozcupoval státní radu? Pojdme honem vypovědět to Amosu Fedoroviči a Korobkinovi. Uctivý služebník, Anno Andrejevno!

DOBČINSKÝ: Uctivý služebník, paní kmotříčko! (*Oba odejdou.*)

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*k LUKOVI LUKIČI*): Jedním slovem – hrůza; a člověk sám neví proč. A my nejsme ani v uniformě! Co když

se vyspí a udá nás do Petěrburgu! (*Odejde spolu se ŠKOLNÍM INSPEKTOREM, zamyšleně se slovy:*) Uctivý služebník, milostivá paní!

Výstup osmý

ANNA ANDREJEVNA a MARJA ANTONOVNA.

ANNA ANDREJEVNA: Ne, tohle je příjemný člověk!

MARJA ANTONOVNA: Ne, tohle je fešák!

ANNA ANDREJEVNA: A tyhle vybrané manýry! Hned je vidět ptáčka z hlavního města. Ta gesta a všechno ostatní... to je noblesa! Já mám hrozně ráda takové mladé muže! Jsem prostě unesena. Ostatně já jsem se mu taky tuze líbila: viděla jsem, že se na mě pořád a pořád kouká.

MARJA ANTONOVNA: Ale, maminečko, on se přec koukal na mě!

ANNA ANDREJEVNA: Prosím tě, nech si ty vtipy, ano? Tady nejsou vůbec na místě!

MARJA ANTONOVNA: Ale ne, mami, opravdu!

ANNA ANDREJEVNA: Inu ovšem! Ty aby ses zase nehádala! Ono jí to nedá a nedá! Co by koukal na tebe?

MARJA ANTONOVNA: Opravdu, maminečko, pořád se koukal. Když začal o literatuře, tak se koukl na mne a když o tom, jak hrál v karty s vyslanci, tak se taky koukl na mne.

ANNA ANDREJEVNA: No snad, jednou snad, snad jednou tak mimochodem. „Nu což –“ řekl si – „kouknu se taky na ni – aby se neřeklo.“

Výstup devátý

Obě a DIREKTOR.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*vstoupí po špičkách*): Pst... pst...

ANNA ANDREJEVNA: Co je?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Skoro mě mrzí, že jsem ho tak nalil tím vínem. Co když je jen polovička z toho, co tu povídal, pravda? (*Zamyslí se.*) A proč by to nebyla pravda? Když se člověk nalízne, všechno vyleze na světlo boží: co na srdci, to na jazyku. Trochu si sice přilhal, ale vždyť bez přilhání se neobejde žádná řeč na světě. S ministry hraje v karty a jezdí do carského paláce... Opravdu, čím víc člověk přemýšlí... hrome! – tím spletenější to má v palici; já nevím: je mi, jako by mě vyvedli někam na věž, či jako bych měl být oběšen!

ANNA ANDREJEVNA: A to já zas byla docela klidná; viděla jsem v něm prostě vzdělaného, společensky vybroušeného člověka z velkého světa; na jeho tituly jsem ani nevzdechla!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ach, vy ženy, vy ženy! To slovo říká všechno! Pro vás je všechno calapatinka! Vyletí jim z ničehož nic z pusy takové slovo... Inu, vám jen trochu naplácají a je to – ale muže za to roznesou na kopytech. Ty jsi se, dušinko, k němu chovala tak nenuceně, jako bys mluvila s Dobčinským.

ANNA ANDREJEVNA: O to se, prosím vás, starat nemusíte. My víme svoje!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*pro sebe*): Ech, co bych s vámi rozkládal? To je ale případ! To je případ! Ani vzpamatovat se ještě nemohu z té hrůzy! (*Otevře dveře a mluví do nich.*) Miško, zavolej oba inspektory, Deržimordu a Svistunova; jsou tu někde za vraty. (*Po krátké pauze.*) Divné pořádky jsou teď na světě: kdyby sem aspoň poslali nějakého podstatného chlapa, ale takový ochlipuška ucabrtaný – jakpak poznáš, kdo to vlastně je? Ještě tak v uniformě je člověk podoben světu, ale jak na sebe natáhne frak – jako moucha, když spadne do povidel. A v hospodě před hodinou se ještě stavěl na zadní nohy, chtěl mě omráčit všelijakými alegoriemi a narážkami, až se zdálo, že se v něm člověk do smrti nevyzná. Ale konečně si dal říci. A napovídal toho – víc než potřeba. Je vidět, že je to ještě štěně.

Výstup desátý

Tíž a OSIP. Všichni běží k němu a kývají na něho prsty.

ANNA ANDREJEVNA: Pojd' sem, přítelíčku!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pst...! Tak co? Tak co? Spí?

OSIP: Ještě ne, teprve se protahuje.

ANNA ANDREJEVNA: Poslyš, jak ti říkají?

OSIP: Osip, milostpaní.

POLICEJNÍ DIREKTOR (*ženě a dceři*): Nechte toho přec, nechte toho! (*OSIPOVI.*) Tak co, kamarádíčku, dali ti dobře najíst?

OSIP: Dali, děkuju mockrát, dali a dobře.

ANNA ANDREJEVNA: Pověz: k tvému pánovi jezdí, myslím, hrozně moc hrabat a knížat na návštěvu?

OSIP (*stranou*): Co mám odpovědět? Když mi teď dali najíst dobře, dají mi pak ještě líp. (*Nahlas.*) Ano, bývají i hrabata.

MARJA ANTONOVNA: Osipe, zlatíčko, tvůj pán je fešáček!

ANNA ANDREJEVNA: Řekni mi, prosím tě, Osipe, jak...

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ale přestaňte, prosím vás! Takovým hloupým vyptáváním mi jen překážíte. Tak co, kamaráde...?

ANNA ANDREJEVNA: A jakou hodnost má tvůj pán?

OSIP: Hodnost? Obyčejnou.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pane Bože, dejte už pokoj s tím svým hloupým ptaním! Nepustíte člověka k slovu. Tak co, kamaráde, co tvůj pán...? Je přísný, co? Dává rád nosy, co?

OSIP: Ano, pořádek má rád. U něho musí všechno chodit jako po provázku.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Mně se líbí tvůj obličej. Ty jsi asi, kamarádíčku, dobrák. Ty se mně...

ANNA ANDREJEVNA: Poslyš, Osipe, tam... chodí tvůj pán v uniformě?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ale teď už opravdu dost – tlachalky! Tady jde o velké věci: tady jde o život člověka... *(OSIPOVI.)* Ty se mně opravdu líbíš. Na cestách neškodí, víš, vypít o sklenici čaje víc – je teď dost chladno – tady máš pár rublů na čaj.

OSIP *(bere peníze):* Děkuju mockrát, vašnosti. Pánbůh vám to zaplatí! Pomohl jste potřebnému člověku.

POLICEJNÍ DIREKTOR: To nic není. A co, kamarádíčku...

ANNA ANDREJEVNA: Řekni mi, Osipe, jaké oči má tvůj pán nejradši...?

MARJA ANTONOVNA: Osipe, srdíčko, tvůj pán má rozkošný nosánek.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Počkejte, pusťte mě... *(OSIPOVI.)* Řekni mi, kamaráde, prosím tě: čeho si tvůj pán tak nejvíc všímá, totiž, co se mu na cestě nejvíc líbí?

OSIP: Podle toho... jak co kdy přijde. Nejvíc se mu líbí pěkné přijetí a pořádné pohoštění.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pořádné pohoštění?

OSIP: Ano, pořádné. – I co mne se týče – já jsem sice jen člověk poddaný, ale i na to kouká, aby i mně bylo dobře. Na mou duchu! Když tak někam zajedeme: „Tak co, Osipe, pořádně tě pohostili?“ – „Špatně, milostivý pane!“ – „Ech –“ povídá – „to je špatný hostitel. Připomeň mi to –“ povídá – „až přijedeme domů.“ – „Ech –“ myslím si *(mávně rukou)* – „pánbůh s ním! Já jsem jen obyčejný člověk.“

POLICEJNÍ DIREKTOR: Správně, správně, máš docela pravdu. Prve jsem ti dal na čaj, tadyhle máš ještě na skleničku hořké.

OSIP: To je příliš mnoho dobroty, vašnosti, jak si tohle zasloužím? (*Schová peníze.*) Zato se napiju na vaše zdraví.

ANNA ANDREJEVNA: Přijď, Osipe, ke mně, taky něco dostaneš.

MARJA ANTONOVNA: Osipe, dušinko, dej za mne pusinku svému pánovi!

Z vedlejšího pokoje je slyšet CHLESTAKOVA pokašlávat.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pst...! (*Postaví se na špičky. Celá scéna pohlasem.*) Žádný rámus! Jděte po svých! Už dost...

ANNA ANDREJEVNA: Pojd'me, Mášenko; všimla jsem si u našeho hosta něčeho, co ti mohu povědět jen mezi čtyřma očima...

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ty toho tam zase nabrebtají! Kdyby je tak člověk chvíli poslouchal, uši by si musil zacpat! (*Obrátí se k OSIPOVI.*) Tak, kamarádíčku...

Výstup jedenáctý

Tíž, DERŽIMORDA a SVISTUNOV.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pst! Kdo to tady dupe jako slon?! Dělá to kravál jako regiment dragounů! Kde jste se potloukali?

DERŽIMORDA: Podle rozkazu jsem běžel...

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pst! (*Zavře mu ústa.*) Huláká jako na lesy! (*Napodobuje ho.*) „Podle rozkazu jsem běžel...“ Bučí jako ze sudu! (*K OSIPOVI.*) Tak, kamarádíčku, běž, přichystej tam všechno pro pána. Posluž si vším, co je v mém domě.

OSIP odejde.

A vy – se postavíte ke dveřím a ani se mi z místa nehnete! Nepustíte nikoho cizího do domu, zvláště ne kupce! Pustíte-li někoho, tak... Jak uvidíte, že jde někdo se stížností, nebo žalobou, a třeba bez žaloby, ale podobá se člověku, který by mohl podat na mne žalobu, rafnete ho za límec a pěkně ze schodů dolů! (*Ukazuje nohou.*) Takhle ho! Takhle, jak se patří! Slyšíte! Pst! Pst! (*Odejde po špičkách za policisty.*)

OPONA

AKT ČTVRTÝ

Týž pokoj v domě policejního ředitele.

Výstup první

Opatrně, skoro po špičkách, vstoupí: AMOS FEDOROVÍČ, ARTEMIJ FILIPOVIČ, POŠTMISTR, LUKA LUKIČ, DOBČINSKÝ a BOBČINSKÝ – v plné parádě a v uniformách. Celá scéna polohlasem.

AMOS FEDOROVÍČ (*řadí všechny do polokruhu*): Pro Boha živého, pánové, honem do kruhu a trochu pořádku! Pánbůh ví: jezdí ke dvoru a ministerské radě dává nosy. Seřad'te se po vojansku, pro Boha živého, po vojansku! Vy, Petře Ivanoviči, přeběhnete na tuhle stranu a vy, Petře Ivanoviči, se postavte semka!

Oba PETŘI IVANOVIČOVÉ se po špičkách rozběhnou.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Dělejte, jak myslíte, Amosi Fedoroviči, ale mělo by se něco podniknout.

AMOS FEDOROVÍČ: A co?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: To se ví – co!

AMOS FEDOROVÍČ: Mazat?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Inu, třeba mazat!

AMOS FEDOROVIČ: Hrome – to je věc nebezpečná! Spustí kravál: je to člověk blízký vládě! Snad by to šlo jako sbírka šlechty na nějaký pomník?

POŠTMISTR: Anebo snad: „Tuhle došly, prosím, poštou nějaké peníze a neví se, komu patří.“

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Koukejte, aby vás neposlal poštou někam, kde si dávají lišky dobrou noc. Víte, ve spořádaném státě se tyhle věci takhle nedělají. Proč je nás tu celá škadrona? Představovat bychom se měli po jednom a mezi čtyřma očima, pak tento... jak se sluší... aby nebylo ani vidu ani slechu! Tak se to dělá ve spořádaném státě! A vy, Amosi Fedoroviči, vy začněte první!

AMOS FEDOROVIČ: Začněte raději vy: ve vašem ústavu dostalo se přece vzácnému hostu pohoštění.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ať začne Luka Lukič jako vychovatel naší mládeže.

LUKA LUKIČ: Já ne, já nemohu, pánové! Já už jsem, abych se přiznal, tak vychován: když na mne promluví někdo jen o stupínek vyšší, kuráž a jazyk jako by mi zdřevěněl. Ne, pánové, této povinnosti mne zbavte, docela vážně, zbavte!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Tak, Amosi Fedoroviči, kromě vás nezbyvá nikdo! U vás co slovo, to Cicero.

AMOS FEDOROVIČ: Jděte, jděte: hnedky Cicero! Heleďme, co si ti vymysleli! Když se člověk někdy nechá strhnout, hovoří-li se o smečce psů, nebo ohařích...

VŠICHNI (*naléhající*): Ne, ne, vy nejen o loveckých psech, vy umíte hovořit i o stavbě věže babylonské... Ne, Amosi Fedoroviči, neopouštějte nás, slitujte se! Ne, Amosi Fedoroviči!

AMOS FEDOROVÍČ: Nenuťte mě, pánové!

Vtom je slyšet z pokoje CHLESTAKOVA odkašlávání a kroky. Všichni se hrnou o překot ke dveřím, shluknou se a hledí uniknout, přičemž se mačkají a srážejí. Rozlehnou se polohlasné výkřiky.

HLAS BOBČINSKÉHO: Ojoj! Petře Ivanoviči, Petře Ivanoviči! Šlápl jste mi na nohu!

HLAS ZEMLJANIKŮV: Pánové, povolit – duši ze mne vymáčknete!

Ozve se ještě několik výkřiků: Oj, oj! – Konečně všichni vypadnou a pokoj zůstane prázdný.

Výstup druhý

CHLESTAKOV sám, vyjde s rozespálýma očima.

CHLESTAKOV: Tak se mi zdá, že jsem si trochu schrupnul. Kde sebrali tolika duchen a peřin, až jsem se zapotil? Zdá se, že mi včera přimíchali něco do snídaně: mám hlavu jako větel. Tady, jak je vidět, se člověk může docela dobře pobavit. Tuhle upřímnost mám opravdu rád, líbí se mi, když se lidé chovají z upřímného srdce, a ne ze zjištěnosti. A ta dceruška policejního direktora není vůbec ošklivá a i maminka případně, člověk by si dal ještě... Já opravdu nevím, ale takovýhle život se mi líbí.

Výstup třetí

CHLESTAKOV a SUDÍ.

AMOS FEDOROVIČ (*vstoupí a zastaví se – pro sebe*): Hospodine, hospodine! Stůj při mně a pomoz mi z téhle šlamastiky. Pode mnou se kolena jen třesou. (*Nahlas, vojensky vzpřímen s rukou na kordu.*) Mám čest se představit: sudí zdejšího okresního soudu, koležský asesor Ljaplđn-Tjapkin.

CHLESTAKOV: Posad'te se, prosím. Tak vy jste tady sudí?

AMOS FEDOROVIČ: Roku osmnáctistého šestnáctého jsem byl zvolen na sjezdu šlechty na dobu tří let a od té doby zastávám tento úřad až do dnes.

CHLESTAKOV: A je to výnosné místo?

AMOS FEDOROVIČ: Za tři trojletí jsem byl se schválením nadřízených úřadů navržen k vyznamenání Vladimírem čtvrté třídy. (*Stranou.*) Peníze mám v hrsti a hrst jako v ohni.

CHLESTAKOV: Mně se líbí Vladimír, Anna třetí třídy – to už není to.

AMOS FEDOROVIČ (*vystrkuje poněkud začatou pěst. Stranou*): Panebože, sedím jako na žhavém uhlí.

CHLESTAKOV: Co to máte v ruce?

AMOS FEDOROVIČ (*Upustí z rozčilení bankovky na zem*): Nic, prosím.

CHLESTAKOV: Jak to nic? Vždyť vám vypadly peníze?

AMOS FEDOROVÍČ (*třese se na celém těle*): Ba ne, prosím. (*Stranou.*) Bože, bože, už se vidím před soudem. Už pro mne přijel trestanecký vůz!

CHLESTAKOV (*zdvihne je*): Ano, peníze jsou to.

AMOS FEDOROVÍČ (*stranou*): To je konec – po mně je veta, docela veta.

CHLESTAKOV: Víte co? Půjčte mi je.

AMOS FEDOROVÍČ (*spěšně*): Samo sebou... Ovšem... Tuze rád. (*Stranou.*) Kuráž, kuráž! Rodičko boží, stůj při mně!

CHLESTAKOV: Víte, vydal jsem se cestou z peněz: tady něco, tam něco... Ostatně vám je z domova okamžitě vrátím.

AMOS FEDOROVÍČ: Ale načpak! Načpak! I tak je to veliká čest...! Budu se ovšem snažit podle svých slabých sil horlivostí a věrností vůči svým představeným... budu se ovšem snažit, abych si zasloužil... (*Zdvihá se. Stojí vzpřímeně s rukama na švech kalhot.*) Nebudu vás už obtěžovat svou přítomností. Nemáte pro mne nějaké rozkazy?

CHLESTAKOV: Jaké rozkazy?

AMOS FEDOROVÍČ: Myslíl jsem, zda nemáte nějaké rozkazy pro zdejší okresní soud?

CHLESTAKOV: Proč? Já ho teď zrovna na nic nepotřebuju; ne nic.
Děkuju pěkně.

AMOS FEDORVIČ (*uklání se a na odchodu stranou*): Nu, pevnost padla.

CHLESTAKOV (*po jeho odchodu*): Ten sudí je nóbl člověk.

Výstup čtvrtý

CHLESTAKOV a POŠTMISTR – vstoupí v uniformě, vzpřímen, přidržuje si kord.

POŠTMISTR: Mám čest se představit: poštministr, dvorní rada Špekin.

CHLESTAKOV: A! Prosím pěkně! Mám tuze rád příjemnou společnost. Posad'te se! Žijete stále v tomto městě?

POŠTMISTR: Ano, prosím.

CHLESTAKOV: Mně se líbí zdejší městečko. Není sice příliš lidnaté, ale to nevadí! Není to přece hlavní město, no ne?! Pravda – není to hlavní město?

POŠTMISTR: Ne, prosím.

CHLESTAKOV: Jen v hlavním městě je pravý bonton, jen v hlavním městě nejsou provinciální filistři. Co o tom vy soudíte – pravda, že?

POŠTMISTR: Ano, prosím. (*Stranou.*) Není vůbec hrdý: na všechno se vyptává.

CHLESTAKOV: Ale přesto – přiznejte se – přesto i v malém městečku může být člověk docela šťasten, ne?

POŠTMISTR: Ano, prosím.

CHLESTAKOV: Podle mého názoru – co člověk potřebuje? Potřebuje, aby si ho lidé vážili, aby ho upřímně milovali – že?!

POŠTMISTR: Svatá pravda.

CHLESTAKOV: Já, abych řekl pravdu, jsem rád, že máte o věci stejný názor. Lidé snad řeknou, že jsem podivín, ale mám už takový charakter. (*Dívá se mu do očí a mluví pro sebe.*) Co kdybych toho poštmistra pumpl. (*Hlasitě.*) Taková hloupá náhoda: vydal jsem se na cestě ze všech peněz. Nemohl byste mi půjčit tři sta rublů?

POŠTMISTR: Jak by ne? Budu to pokládat za veliké štěstí. Tady, prosím, račte. Ze srdce rád vám posloužím.

CHLESTAKOV: Děkuju pěkně. Nerad si na cestě něco odpírám, proč taky?

POŠTMISTR: Ano, prosím. (*Vstane, napřímí se a přidržuje si kord.*) Neodvažuji se vás déle obtěžovat... Nemáte nějakou připomínku týkající se poštovní správy?

CHLESTAKOV: Ne, nic.

POŠTMISTR se uklání a odchází.

CHLESTAKOV (*zapaluje si cigáro*): Pošt mistr je, zdá se, taky nóbl člověk; aspoň tuze úslužný. Mám rád takové lidi.

Výstup pátý

CHLESTAKOV a LUKA LUKIČ, kterého téměř vystrčí ze dveří. Zezadu je slyšet téměř hlasitě: „Co se bojíš?“

LUKA LUKIČ (*vzpřímí se, ruku na kordu, s chvěním*): Mám čest se představit: školní inspektor, titulámí rada Chlopov.

CHLESTAKOV: A, prosím pěkně! Posad'te se, posad'te se! Nechcete si zapálit? (*Podá mu cigáro.*)

LUKA LUKIČ (*nerozhodně pro sebe*): Tu to máme! Tohle jsem nečekal. V zít, či nev zít?

CHLESTAKOV: Vezm'ete si, prosím, vezm'ete: je to dobré cigáro. Není to ovšem jako v Petěrburgu. Tam jsem, milý pane, kouřival cigárka: stovka za pětadvacet rublů – prsty si člověk políbí, když je vykouří. Tady máte oheň, zapalte si. (*Podá mu svíčku.*)

LUKA LUKIČ chce si zapálit a třese se po celém těle.

CHLESTAKOV: Přece ne z tohohle konce!

LUKA LUKIČ (*upustí leknutím doutník, odplivne si a mávne rukou, pro sebe*): Hrome! Ta prokletá bázlivost mě zničí!

CHLESTAKOV: Jak vidím, nejste milovníkem cigár. Přiznávám se, že to je má slabost. Právě tak jako slabé pohlaví. Co vy? Co se vám líbí víc – blondýnky, či brunetky?

LUKA LUKIČ ve svrchovaných rozpacích neví co říci.

CHLESTAKOV: Ne, řekněte upřímně: blondýnky, či brunetky?

LUKA LUKIČ: Neosměluji se vyslovit svůj názor.

CHLESTAKOV: Ne, ne, ne, žádné výmluvy! Chci znát váš vkus.

LUKA LUKIČ: Poslušně hlásím... *(Stranou.)* Já už nevím, co brebtám.

CHLESTAKOV: Aha! Nechcete říci. Jistě vám popletla hlavu nějaká bruneta! Přiznejte se: popletla?

LUKA LUKIČ mlčí.

CHLESTAKOV: Aha! Aha! Červená se. Vidíte! Vidíte! Proč nemluvíte?

LUKA LUKIČ: Netroufám si, vaše ex... exle... lexle... jas... milosti... *(Stranou.)* Potvorný jazyk – zradil, zradil!

CHLESTAKOV: Netroufáte? Ano, v mých očích je opravdu něco takového, že lidé ztrácejí kuráž. Víím, že ani jedna žena nevydrží můj pohled, že ne?

LUKA LUKIČ: Ano, prosím.

CHLESTAKOV: Taková hloupá náhoda: vydal jsem se cestou ze všech peněz. Nemohl byste mi půjčit tři sta rublů?

LUKA LUKIČ (*sahá si do kapsy, pro sebe*): Abych tak neměl peníze u sebe! Mám! Mám! (*Vyndá bankovky a podává je s chvěním.*)

CHLESTAKOV: Děkuju pěkně.

LUKA LUKIČ (*vzprímí se, přidržuje kord*): Nesmím vás déle obtěžovat.

CHLESTAKOV: Sbohem.

LUKA LUKIČ (*běží skoro úprkem a mluví stranou*): Zaplat' pánbůh! Snad se teď nepodívá do tříd!

Výstup šestý

CHLESTAKOV a ARTEMIJ FILIPOVIČ, vzprímen s rukou na kordu.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Mám čest se představit: kurátor chudinských úřadů, dvorní rada Zemljanika.

CHLESTAKOV: Dobrý den, račte se posadit.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Měl jsem už čest osobně vás uvítat a provázet po chudinských ústavech svěřených mé péči.

CHLESTAKOV: Aha! Pamatuju se. Pohostil jste nás znamenitou snídaní.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Služba vlasti – to je má největší radost.

CHLESTAKOV: Přiznávám se – to je moje slabost – mám rád dobrou kuchyni. – Řekněte mi, prosím vás, tak se mi všechno zdá, že jste byl včera kapánek menší, ne?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Dost možná, prosím. *(Po pauze.)* Mohu směle říci, že se zholá nešetřím a plním horlivě svěřený mi úřad. *(Přitahuje židli blíž a hovoří polohlasně.)* Ale tuhle zdejší poštministr nedělá vůbec nic; celý provoz je v největším nepořádku: zásilky jsou zdržovány... račte to sám schválně vyšetřit. A sudí, ten, co tu byl přede mnou, taky se stará jen o své zajouchy, v kancelářských místnostech chová psy a jeho chování – musím to říci v zájmu vlasti, ačkoli je to můj příbuzný a přítel – jeho chování je tuze pohoršlivé. Žije tu jeden statkář, Dobčinský – ráčil jste ho vidět – jak ten Dobčinský vystrčí paty z domu – už je sudí u nich a sedí u jeho ženy. Chtěl bych odpřísáhnout... Podívejte se, prosím, dobře na jeho děti: ani jedno není podobné Dobčinskému, všechny – i ta nejmenší holčička – jako by sudímu z oka vypadly.

CHLESTAKOV: Ale jděte, to bych si nebyl pomysll.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: A tuhle zdejší školní inspektor... já nevím, jak ho mohla vláda takovým úřadem pověřit. Je horší než jakobín a vnuká mládeži protistátní zásady – ani vylíčit se to nedá. Neporoučíte, abych vám to všechno podal písemně?

CHLESTAKOV: Dobrá, podejte to třeba písemně. Bude mne to těšit. Když se nudím, přečtu si tuze rád něco zábavného. Jak je vaše ctěné jméno? Na všechno zapomínám.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Zemljanika.

CHLESTAKOV: Aha, ano! Zemljanika. Řekněte mi, prosím vás, máte dětičky?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Jak by ne! Patero: dvě už dospělé.

CHLESTAKOV: Ale jděte! Dospělé! A jak se... jakpak se tento...

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ráčíte se snad ptát, jak se jmenují?

CHLESTAKOV: Ano, jak se jmenují?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Nikolaj, Ivan, Alžběta, Marja a Rosalie.

CHLESTAKOV: To je hezké.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Nesmím vás déle obtěžovat svou přítomností a olupovat o drahocenný čas věnovaný svatým povinnostem...
(Uklání se a chce odejít.)

CHLESTAKOV *(ho doprovází):* Nevadí, nevadí. To bylo tak komické, co jste tu vypravoval. Přijďte zas... Já to mám strašně rád. *(Vrátí se, otevře dveře a volá za ním.)* Hej, vy, jak vy se...? Pořád zapomínám, jak vám říkají.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Artemij Filipovič.

CHLESTAKOV: Buďte tak laskav, Artemiji Filipoviči – taková hloupá náhoda: vydal jsem se cestou docela z peněz. Nemohl byste mi půjčit – asi tak čtyři sta rublů?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Mohu.

CHLESTAKOV: Zrovna se mi hodí. Děkuju pěkně.

Výstup sedmý

CHLESTAKOV, BOBČINSKÝ a DOBČINSKÝ.

BOBČINSKÝ: Mám čest se představit: obyvatel zdejšího města, Petr, Ivanův syn, Bobčinský.

DOBČINSKÝ: Statkář Petr, Ivanův syn, Dobčinský.

CHLESTAKOV: Ach ano, já vás už viděl. Tuším tenkrát, když jste upadl. Co váš nos, co nos, co?

BOBČINSKÝ: Sláva Bohu, neračte se znepokojovat: zahojil se, dočista zahojil.

CHLESTAKOV: To je dobře. To mě... *(Náhle a úsečně.)* Máte peníze?

DOBČINSKÝ: Peníze, jaké peníze?

CHLESTAKOV: Tisíc rublů – abyste mi je půjčili.

BOBČINSKÝ: Takovou sumu, Bůh ví, nemám. Nemáte vy, Petře Ivanoviči?

DOBČINSKÝ: Prosím nemám, poněvadž mé peníze, ráčíte vědět, jsou uloženy, prosím, pod závěrou v pokladně veřejné kontroly.

CHLESTAKOV: Když nemáte tisíc, tedy sto.

BOBČINSKÝ (*hrabe se v kapsách*): Nemáte, Petře Ivanoviči, sto rublů? Já neseženu víc než čtyřicet.

DOBČINSKÝ (*dívá se do tobolky*): Všeho všudy pětadvacet rublů.

BOBČINSKÝ: Hleďte líp, Petře Ivanoviči! Já vím, že máte na pravé straně v kapse díru, snad zapadly tam do té díry.

DOBČINSKÝ: Ne, v díře taky nejsou.

CHLESTAKOV: To je jedno. Já jen tak. Tak dobrá, třeba pětadesát rublů... to je jedno. (*Bere peníze.*)

DOBČINSKÝ: Měl bych na vás prosbu v jedné velmi delikátní věci.

CHLESTAKOV: A to?

DOBČINSKÝ: Je to věc tuze delikátní povahy: svého nejstaršího syna rače vědět, dovolil jsem si zplodit už před svatbou...

CHLESTAKOV: Jak?

DOBČINSKÝ: Tak, prosím – jako by nic. Totiž, to se jen tak říká, ale já ho zplodil právě tak, jako by to bylo po svatbě, a všechno jsem, jak se sluší a patří, zakončil potom zákonným svazkem manželským, prosím. Tak já, ráčíte-li dovolit, bych chtěl, aby teď byl už docela, totiž, zákonný můj syn a jmenoval se tak jako já: Dobčinský, prosím.

CHLESTAKOV: Dobrá, ať se tak jmenuje, beze všeho, já proti tomu nic nemám.

DOBČINSKÝ: Já bych se neopovážil vás tím znepokojovat, ale je mi líto jeho talentu. Je to takový chlapec... vzbuzuje velké naděje: deklamuje nazpaměť všelijaké veršičky, a jak dostane do ruky nůž, vyřezává takové malé kočárečky – všecko umí. Tadyhle Petr Ivanovič to ví nejlíp.

BOBČINSKÝ: Ano, velký talent.

CHLESTAKOV: Dobrá, dobrá! Postarám se, promluvíím o tom... doufám... všecko se udělá, ano, ano... *(Obrátí se k BOBČINSKÉMU.)* Nemáte vy nějaké přání?

BOBČINSKÝ: Mám, mám, mám: nejponiženější prosbu.

CHLESTAKOV: Jakou?

BOBČINSKÝ: Prosím vás co nejuctivěji, až přijedete do Petěrburgu, řekněte tam všem těm hodnostářům všelijakým, všem těm senátorům a admirálům: excellence, nebo jasnosti, řekněte, tuhle v tom a tom městě žije Petr Ivanovič Bobčinský. Jen tak to řekněte: žije Petr Ivanovič Bobčinský.

CHLESTAKOV: Dobrá.

BOBČINSKÝ: A když se přitrefí, že budete mluvit se samým carem imperátorem, řekněte taky caru imperátorovi: jako – vaše imperátorské veličenstvo – tuhle v tom a tom městě žije Petr Ivanovič Bobčinský.

CHLESTAKOV: Dobrá, řeknu.

BOBČINSKÝ: Odpusťte laskavě, že jsme vás svou přítomností tak dlouho obtěžovali.

DOBČINSKÝ: Odpusťte laskavě, že jsme vás svou přítomností tak dlouho obtěžovali.

CHLESTAKOV: To nic nedělá, to nic nedělá! Velmi mne těšilo. (*Doprovází je.*)

Výstup osmý

CHLESTAKOV sám.

CHLESTAKOV: Tady je ale úředníků! Tak se mi zdá, že mě pokládají za nějaké velké zvíře! Včera jsem jim toho asi nakukal! Jsou to blbci! Napíšu o tom o všem do Petěrburgu Trjapičkinovi: články do novin – ať je pořádně zvochluje! Hej, Osipe, přines mi inkoust a papír!

OSIP vykoukne ze dveří a broukne „hnedka“.

Jo, Trjapičkin – když se do někoho obuje – to je ošívání! Vlastního otce neušetří, když jde o vtip, a peníze má rád, ó je! Ostatně jsou ti úředníci nóbl chlapi: to je od nich hezké, že mi toliko půjčili. Spočítám si schválně, kolik mám peněz. Tady je od sudího tři sta; tuhle od poštmistra tři sta, šest set, sedm set, osm set... Oho! To už je přes tisíc...! No, počkej, pane kapitáne, dostat tě tak teďky do rukou, to bys koukal, zač je toho loket!

Výstup devátý

CHLESTAKOV a OSIP s inkoustem a papírem.

CHLESTAKOV: Tak koukej, trumpeto, jak mě častují a jak si mne váží! (*Začne psát.*)

OSIP: Inu, zaplať za to pánbůh! Ale víte co, Ivane Alexandroviči?

CHLESTAKOV: Co?

OSIP: Odjed'te! Na mou duši – nejvyšší čas!

CHLESTAKOV (*píše*): Pitomost! Proč?

OSIP: Proto! Pánbůh s nimi se všemi! Poměl jste se tu pěkně den, poměl druhý – to stačí! Co byste se s nimi dlouho tahal! Napískat na ně! Víte: ono je odtud až potud: přijede někdo jiný... na mou duchu, Ivane Alexandroviči! A koně tu mají náramné – ti by s námi jen lítli!

CHLESTAKOV: Ne, chtěl bych tu ještě čásek zůstat. Třeba zejtra!

OSIP: Ne, proč zejtra? Na mou duchu, jed'me, Ivane Alexandroviči! I když tu s vámi dělají takové ciráty, přece jen, víte, přece jen bychom se měli ztratit: oni vás mají za někoho jiného, na mou duchu... A tatínek se taky bude mrzet, že jsme se tak zdrželi. Uvidíte, jak si krásně zajedeme! Koně by nám dali – jedna radost!

CHLESTAKOV (*píše*): Tak dobrá. Dones napřed tohle psaní na poštu a objednej hned poštovské koně. Ale aby za něco stáli! Kočím

na poště řekni, že dostane každý rubl, když se do toho vloží a povezuou mě jako carského kurýra... A písničky ať zpívají...! (*Píše dál.*) Já už vidím, jak Trjapičkin pukne smíchy...

OSIP: Já radši pošlu psaní po zdejším sluhovi a půjdu balit, škoda času!

CHLESTAKOV: Dobrá, přines jen svíčku!

OSIP (*vyjde a mluví za scénou*): Poslouchej, brachu, tohle psaní odneseš na poštu a řekneš poštmistrovi, aby to poslal zadarmo, a řekneš, aby pánovi připravili nejlepší trojku, kurýrskou; a jízdné, řekneš, pán neplatí: jízda, řekneš, jde na státní útraty. Ale koukej, abys koukal, nebo se náš pán rozkatí. Počkej, psaní ještě není hotovo.

CHLESTAKOV (*píše dál*): Ted' bych jen rád věděl, kde ted' bydlí – v Poštovské či Hrachové ulici? Strašně rád se stěhuje z bytu do bytu a zůstává v starém dlužen činži. Napíšu nazdařbůh: Poštovská ulice! (*Skládá dopis a píše adresu.*)

OSIP přinese svíčku, CHLESTAKOV zapečetí psaní. Vtom je slyšet hlas DERŽIMORDŮV: Kam to lezeš, vousáči! Povídám ti, že nesmím nikoho pustit!

CHLESTAKOV: Na, odnes to!

HLASY KUPCŮ: Pust'te nás, božítku, pust'te nás! Musíte nás pustit: máme vážnou věc.

HLAS DERŽIMORDŮV: Koukejte mazat, koukejte mazat! Nepřijímá, spí.

Hluk roste.

CHLESTAKOV: Co je to tam, Osipe? Koukni se, co je to za rámus!

OSIP (*vyhlédne oknem*): Nějací kupci chtějí do domu, ale policajt je nechce pustit. Mají v ruce nějaké papíry: chtějí asi k vám.

CHLESTAKOV (*přistoupí k oknu*): Copak chcete, přátelé?

HLASY KUPCŮ: Smiluj se nad námi! Rozkažte, milosti, aby naši prosbu přijali.

CHLESTAKOV: Pust'te je, pust'te je! Ať sem přijdou. Osipe, řekni: ať sem přijdou.

OSIP odejde.

CHLESTAKOV (*přijímá oknem žádosti, otevře jednu a čte*): „Urozenému a slovutnému nejvyššímu pánu od financ...“ hrome! Takový úřad přece neexistuje...! „Od kupce Abdulina.“

Výstup desátý

CHLESTAKOV a KUPCI (s košem vína a homolemi cukru).

CHLESTAKOV: Tak co je, přátelé?

KUPCI: Přicházíme s poníženou prosbou k vaší milosti.

CHLESTAKOV: A co byste rádi?

KUPCI: Nedej nám zahynout, milostivý pane! Nevinně trpíme, nevinně snášíme příkoří a protivenství.

CHLESTAKOV: Od koho?

JEDEN KUPEC: Od zdejšího policejního direktora. Co je svět světem takového policejního direktora nebylo, milostivý pane. Co ten se nás natrápí a nasužuje, to se ani vypovědět nedá. Nakvarťováním vojáků nás přivádí na mizinu – nemáme ani na provaz, abychom se oběsili! Zachází s námi jako s oušlapky: neptá se, co a jak, můžeš, nemůžeš, popadne tě za bradu: „Ach, ty kluku tatarská!“ Jako že je Bůh nad námi! Kdybychom mu, dejme tomu, neprokazovali patřičnou úctu a vážnost, ale to ne, to my své povinnosti plníme a pořádek zachováváme: co potřebuje na šaty pro svou manželku i dceru – to dostává, proti tomu my nic nemáme. Ale ne, to mu nestačí, oj, oj! Přijde do krámu, a co mu padne do ruky, všechno sebere. Uvidí balík sukna, řekne: „To je krásné sukýnko, brachu, dones mi to do bytu!“ Doneseš a v balíku je skoro padesát loket!

CHLESTAKOV: Ale jděte! Takový je to lotr?

KUPCI: Jako že je Bůh nad námi! Takového direktora tu nikdo nepamatuje. Jak se jen z dálky objeví – člověk aby všechno v krámě poschoval. A to ani, víme, nemluvíme o všelijakých lahůdkách, vezme každý šmejda: sušené švestky, co leží sedm let v sudě, kterých se ani učedník netkne – celou hrst jich shrábne. Má svátek na svatého Antona, nanosíme mu všeho, co jen může potřebovat; ale to všechno nic, dávej ještě: – já – povídá – slavím svátek i na den sedmi mučedníků, dostanu tedy i za všech sedm mučedníků. – Co dělat: dostane za všech sedm mučedníků.

CHLESTAKOV: Ale tohle je pravý loupežník.

KUPCI: Ba, ba! A jen mukneš, nakvartýruje ti do domu regiment vojáků. Opřeš se, dá tě zavřít. „Já tě –“ povídá – „tělesně trestat, ani mučit nebudu –“ povídá – „to je –“ povídá – „zákonem zakázáno, ale posedíš si, milánku, u mne v chládku.“

CHLESTAKOV: To je darebák! Za to by krátce a dobře zasluhoval Sibiř.

KUPCI: Pošli ho, milosti, kam chceš – jen když to bude hodně daleko od nás. Nepohrdni, otče náš, naším chlebem a solí: tadyhle ti dáváme cukr a koš vína.

CHLESTAKOV: Ne, to si nemyslete; já úplatky neberu. Kdybyste mi na příklad nabídli tři sta rublů jako půjčku – nu, to by byla jiná, docela jiná věc: půjčka – to já zas vzít mohu.

KUPCI: Tady, otče náš! (*Vyndávají peníze.*) Co, tři sta? Vezmi hned pět set – jen pomoz!

CHLESTAKOV: Prosím: když je to půjčka – tak já nic neříkám, půjčku, to já zas vzít mohu.

KUPCI (*podávají mu na stříbrném tácu peníze*): A tác – tác si vezměte taky.

CHLESTAKOV: Táč taky vzít mohu.

KUPCI (*se uklánějí*): Tak si vezměte při tom i cukříček!

CHLESTAKOV: Ne, ne, úplatky já neberu...

OSIP: Proč neberete, milostpane? Berte! Na cestě se všechno hodí. Požeň ty homole a ten košík! Požeň to sem všechno! Všechno se hodí. Co to tam máš? Špagát? Požeň sem ten špagát – špagát se taky na cestě hodí: poláme se vůz nebo něco, může se tím svázat.

KUPCI: Tak buďte tak milostiv, jasnosti! Jestli totiž – tak říkajíc – nepomůžete vy: nezbude nám než jít se rovnou oběsit!

CHLESTAKOV: Pomohu, pomohu! Postarám se.

KUPCI odcházejí. Je slyšet ženský hlas: – Ty že mě nepustíš? Jen se opovaž! Já si na tebe u něho postěžuju. Nestrkej do mne, vždyť to bolí.

CHLESTAKOV: Kdo je tam? (*Přistoupí k oknu.*) Co chceš, kmotra?

HLASY DVOU ŽEN: Smiluj se nad námi, otče! Vyslechni nás, milostivý pane!

CHLESTAKOV: Pustte je sem!

Výstup jedenáctý

CHLESTAKOV, ZÁMEČNICE a KAPRÁLOVA ŽENA.

ZÁMEČNICE (*klaní se až k zemi*): Smiluj se nade mnou...

KAPRÁLOVA ŽENA: Smiluj se nade mnou...

CHLESTAKOV: Kdo vy jste, ženské?

KAPRÁLOVA ŽENA: Žena kaprála Ivanova.

ZÁMEČNÍČE: Žena zdejšího zámečníka, Fevronja Petrovna Pošlepkinová, otče...

CHLESTAKOV: Počkat, nemluvte obě najednou! Co ty chceš?

ZÁMEČNÍČE: Smiluj se nade mnou, na policejního direktora žaluju! Aby ho šlak trefil! Aby ani ten lotr stará, ani jeho děti, ani strejcové, ani tety nepoznali šťastnou chvílku na zemi!

CHLESTAKOV: Co je?

ZÁMEČNÍČE: Ale mého muže dal, mizera, ostříhat a odvést na vojnu a na nás nebyla vůbec řada, a to všechno proti zákonu: on byl ženatý!

CHLESTAKOV: Jak to mohl udělat?

ZÁMEČNÍČE: Udělal, mizera, udělal – pánbůh ho za to trestej v časnosti i na věčnosti! A když má tetu, aby zdechla u plotu, a když má otce naživu, aby i ten plavajzník zcepeněl, nebo spolkl svůj jazyk a udávil se, raubíř stará, že zplodil takového lotrasa! Měl odvést syna krejčího, takového ožralu, ale rodiče mu poslali krásný dáreček, a tak on si zalez na syna kupcové Pantelejové – a Pantelejka poslala jeho ženě taky tři kusy plátna, a on na mě: „K čemu –“ povídá – „potřebuješ muže? Vždyť –“ povídá – „ty z něho nic nemáš!“ – To já vím nejlíp, jestli z něho něco mám, nebo nemám; to je moje věc, mizero mizerná! „Je to zloděj –“ povídá – „a když do teďka nic neukrad –“ povídá – „to je jedno, ukradne napřesrok a napřesrok ho odvedou na vojnu tak jako tak!“ – Ale co já budu dělat bez muže, mizero mizerná! Já jsem

slabá žena, lotře lotrovská! Abys neviděl už boží sluníčko, ani ty, ani tvá rodina! A když máš tchyni, tak aby ta tchyně...

CHLESTAKOV: Dobrá, dobrá. A co ty? (*Vyprovodí stařenu.*)

ZÁMEČNIČE (*na odchodu*): Nezapomeň, otče! Nezapomeň, slituj se!

KAPRÁLOVA ŽENA: Na policejního direktora, otče, jsem přišla...

CHLESTAKOV: Tak co, proč? Mluv krátce!

KAPRÁLOVA ŽENA: Dal mi namrskat, otče!

CHLESTAKOV: A proč?

KAPRÁLOVA ŽENA: Omylem, otče drahá! Naše baby se na trhu popraly, policie přišla pozdě, čapli mě a tak mi nařezali, že jsem dva dny nemohla sedět.

CHLESTAKOV: No, a co já teď mám dělat?

KAPRÁLOVA ŽENA: Dělat se nedá nic. Ale ať teď mi za svou chybu zaplatí! Co bych se zříkala štěstí a peníze bych teď mohla docela dobře potřebovat.

CHLESTAKOV: Dobrá, dobrá. Běž, běž, já už to nějak zařídím.

Četné ruce strkají do okna prosby a žádosti.

Kdo je tam ještě? (*Přistoupí k oknu.*) Nechci, nechci! Nechci. Není potřeba, není potřeba! (*Odstoupí.*) Už mě to omrzelo, ke všem sakrům! Nepouštěj sem nikoho, Osipe!

OSIP (*křičí oknem*): Sypte, sypte! Nemáme kdy, přijďte zejtra!

Dveře se otevřou a objeví se figura v plášti z hrubé houňovité látky, neholená, s oteklými ústy a obvázanou tváří; za ní v perspektivě několik podobných figur.

Vymázni, vymázni! Co sem lezeš! (Opře se první figuře rukama do břicha a vtlačí se spolu s ní do předsíně, zabouchnuv za sebou dveře.)

Výstup dvanáctý

CHLESTAKOV a MARJA ANTONOVNA.

MARJA ANTONOVNA: Ach!

CHLESTAKOV: Čeho jste se tak polekala, milostivá slečno?

MARJA ANTONOVNA: Ó né, já se nepolekala.

CHLESTAKOV (*s fůrem*): Prosím, milostivá slečno, nesmírně mě těší, že jste mne pokládala za takového člověka, který... Směl bych se zeptat: kam jste se ráčila ubírat?

MARJA ANTONOVNA: Ne, já se neubírala.

CHLESTAKOV: A proč jste se neubírala?

MARJA ANTONOVNA: Myslila jsem, že je tady maminka...

CHLESTAKOV: Ne, chtěl bych vědět, proč jste se neubírala!

MARJA ANTONOVNA: Já vás vyrušila. Ráčil jste se jistě obírat důležitými věcmi!

CHLESTAKOV (*s fórem*): Vaše oči, milostivá slečno, jsou krásnější než nejdůležitější věci tohoto světa... Vy mne nemůžete vyrušovat, vůbec nemůžete; naopak, můžete mi jen přinést slast své přítomnosti, milostivá slečno.

MARJA ANTONOVNA: Mluvíte jako člověk z velkého města.

CHLESTAKOV: To pro dámu tak krásnou, jak jste vy... Dopřejte mi, prosím toho štěstí, abych vám mohl nabídnout židli! Ne židli, židli ne – vám bych chtěl nabídnout trůn!

MARJA ANTONOVNA: Já opravdu nevím... Já bych už měla jít.
(*Usedne.*)

CHLESTAKOV: Jaký to máte okouzující šál!

MARJA ANTONOVNA: Vy jste ale posměváček, jen když se můžete vysmívat nám, děvčatům z venkova.

CHLESTAKOV: Jak bych si přál, milostivá slečno, jak bych si přál být tímto šálem a objímat liliovou vaši šíji.

MARJA ANTONOVNA: Já nerozumím, co míníte: jaký šál... To máme dnes hezké počasí!

CHLESTAKOV: Vaše rety, milostivá slečno, vaše rety jsou hezčí než jakékoli počasí.

MARJA ANTONOVNA: Vy máte pořád takové řeči... Ráda bych vás poprosila, abyste mi napsal něco do památníku. Znáte jistě spoustu krásných veršů.

CHLESTAKOV: Pro vás, milostivá, vše, co jen chcete. Poroučejte, jaké verše?

MARJA ANTONOVNA: Takové nějaké, takové hezké moderní.

CHLESTAKOV: O verše není! Zním jich spoustu.

MARJA ANTONOVNA: Tak povězte, jaké mi napíšete?

CHLESTAKOV: K čemu bych je povídal? Já je přec znám.

MARJA ANTONOVNA: Já mám strašně ráda verše...

CHLESTAKOV: Ó je, já jich znám. A všelijakých. Mohl bych vám na příklad vepsat do alba tyto: „Ó ty, jenž v hoři svém na Boha marně reptáš, ó, bídný člověče...“, nebo něco jiného... Ted' si nemohu vzpomenout; ostatně na tom na všem nezáleží. Já chtěl bych raději ted' o své lásce mluvit, již jeden pohled váš...
(*Odsunuje židli.*)

MARJA ANTONOVNA: Láska! Já nevím, co to je láska... já nikdy nevěděla, co to je láska... (*Odsunuje židli.*)

CHLESTAKOV: Proč odsunujete židli svou? Líp bude sedět blízko druhu druhu.

MARJA ANTONOVNA (*odsunuje se*): Proč blízko? To je jedno: daleko nebo blízko.

CHLESTAKOV (*přisune se blíž*): Ta blízkost se vám zdá – je dálka mezi námi. Já chtěl bych slečno, vás v oběti svoje sevřít...

MARJA ANTONOVNA (*dívá se do okna*): Jejej, co to tamhle letělo? Jako by něco letělo? Kavka nebo nějaký jiný pták?

CHLESTAKOV (*líbá ji na čelo a dívá se do okna*): To byla kavka!

MARJA ANTONOVNA (*vstane rozhorleně*): Ne, to je přespříliš... Taková opovážlivost...!

CHLESTAKOV (*ji zadrží*): Odpusťte, slečno: to všechno z lásky, opravdové lásky.

MARJA ANTONOVNA: Máte mě za nějakou venkovskou husičku... (*Snaží se odejít.*)

CHLESTAKOV (*zdržuje ji dál*): Z lásky, opravdové lásky. Já jen tak žertoval, och, Marjo Antonovno, já jen tak žertoval, a nezlobte se, prosím! Chci na kolenou ždát vašeho odpuštění. (*Poklekně.*) Odpusťte, odpusťte, na kolenou, hle, prosím.

Výstup třináctý

Tíž a ANNA ANDREJEVNA.

ANNA ANDREJEVNA (*spatří CHLESTAKOVA na kolenou*): Ach, tohle!

CHLESTAKOV (*vstává*): Zatraceně!

ANNA ANDREJEVNA (*k dceři*): Co to znamená, panenko? Jaké je tohle chování?

MARJA ANTONOVNA: Maminečko, já jsem...

ANNA ANDREJEVNA: Klid' se odtud, slyšíš? Pryč, pryč a pryč! A nepovaž se ukázat se mi na oči!

MARJA ANTONOVNA odejde v slzách.

Odpusťte, ale abych se přiznala, jsem tak překvapena...

CHLESTAKOV (*stranou*): Taky pěkná, docela pěkná. (*Vrhne se na kolena.*) Milostivá, vizte, šílím, hle, láskou!

ANNA ANDREJEVNA: Co – proč klečíte? Ach, vstaňte, vstaňte! Podlaha je plná smetí.

CHLESTAKOV: Ne, na kolenou, na kolenou, na kolenou chci zvědět, co mi souzeno: život-li, či smrt-li.

ANNA ANDREJEVNA: Dovolte, já nechápu plně smysl vašich slov. Nemýlím-li se, chcete se vyslovit o svých citech k mé dceři?

CHLESTAKOV: Ne, vy jste královnou mého srdce. Můj život visí na jediném vlásku. Oslyšíte-li věrnou moji lásku, nechci žít v tomto slzavém údolí. V mé hruď hárá požár – prosím o vaši ruku, anděli!

ANNA ANDREJEVNA: Ale dovolte malou poznámku – já jsem... do jisté míry vdaná.

CHLESTAKOV: To nevadí! Láska nezná překážek; už Karamzin vece: „Nechť zákony odsuzují!“ Dáme vale ošemetnému světu a uchýlíme se se svou láskou do stinného šepotu chladivých vodotrysků... Vaši ruku, prosím o vaši ruku, anděli mé duše.

Výstup čtrnáctý

Tíž a MARJA ANTONOVNA.

MARJA ANTONOVNA: Maminečko, tatínek vzkazuje, abyste... *(Spatří CHLESTAKOVA na kolenou, vykřikne.)* Ach, tohle...!

ANNA ANDREJEVNA: Tak co? Co zase? Co chceš? Proč...? Jaké to rozjevené chování? Vrazí sem jako velká voda. Čemu se tak divíš? Co ti vlezlo do hlavy? Opravdu, jako tříletá holčička! Člověk by nemyslel, člověk by neřek, člověk by nevěřil, že je přes osmnáct. Já nevím, kdy dostaneš rozum; kdy se už budeš chovat jako dobře vychované děvče; kdy budeš vědět, jak se správně chovat a solidně vystupovat.

MARJA ANTONOVNA *(v slzách):* Maminko, já opravdu nevěděla...

ANNA ANDREJEVNA: Pořád samé ztřeštěnosti; ale tohle máš od těch dcer Ljapkina-Tjapkina. Co ty máš brát příklad z jiných lidí – podívej se tadyhle na svou matku. To máš příklad, podle kterého by ses měla řídit.

CHLESTAKOV *(popadne dceru za ruku):* Anno Andrejevno, nebraňte našemu štěstí, požehňte věrnému milování!

ANNA ANDREJEVNA *(udiveně):* Tak to vy o ní...?

CHLESTAKOV: Rozhodněte: život-li, či smrt-li.

ANNA ANDREJEVNA: Tak vidíš, huso, tak vidíš: kvůli tobě, kvůli takové žouželi, ráčil náš host klečct; a ty sem vlítneš jako blázen. Zasloužila bys, abych nesvolila: nejsi hodna takového štěstí.

MARJA ANTONOVNA: Já už to neudělám, maminečko, já už to, na mou duši neudělám!

Výstup patnáctý

Tíž a POLICEJNÍ DIREKTOR.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Excellence, milost, milost!

CHLESTAKOV: Co je vám?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Kupci před chvíli žalovali vaší excelenci. Čestné slovo, ani polovina z toho, co nalhali, není pravda. Oni sami šidí a šulí lidi! Kaprálova žena vám nalhala, že jsem jí dal napráskat. Lže, pánbůh ví, že lže: to ona si sama napráskala!

CHLESTAKOV: Vem čert kaprálovu ženu – já se o ni houby starám!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Nevěřte, nevěřte! To jsou takoví lháři... ani malé dítě by jim nevěřilo! Celé město ví, jací jsou to lháři. A s těmi švindly – sami jsou švindlíři, že to svět neviděl!

ANNA ANDREJEVNA: Víš, jakou čest nám prokázal Ivan Alexandrovič? Prosí o ruku naší dcery.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Nemluv, nemluv! Zfanfrněla ses, matko!
Neračte se zlobit, excellence: ona je trochu trknutá, její matka
byla taky.

CHLESTAKOV: Ale já skutečně prosím o její ruku. Jsem zamilován.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Neodvažuju se věřit, excellence!

ANNA ANDREJEVNA: No, když ti povídám!

CHLESTAKOV: Bez žertu... Láska mě připraví o rozum.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Neodvažuju se věřit, nejsem hoden takové
cti.

CHLESTAKOV: Opravdu! Nesvolíte-li a nedáte mi ruku Marji Anto-
novny, bůhví co neudělám...

POLICEJNÍ DIREKTOR: Neodvažuju se věřit: ráčíte žertovat, ex-
cellence!

ANNA ANDREJEVNA: To je ale trdlo! Když ti povídám...!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Neodvažuji se věřit.

CHLESTAKOV: Dejte mi ji, dejte mi ji. Jsem ke všemu odhodlán: až
se zastřelím, přijdete před soud!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ach, ty můj Bože! Nejsem vinen tělem ani
duší! Neračte se hněvat! Dělejte, jak se vaší milosti líbí! Kde
mám hlavu, já nevím, kde mám hlavu. Já z toho ze všeho tak
zvrtačil, jak jsem ještě nikdy nezvrtačil!

ANNA ANDREJEVNA: No tak jim požehnej!

CHLESTAKOV přistupuje s MARJOU ANTONOVNOU.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Požehnej vám pánbůh! Já jsem nevinen!

CHLESTAKOV líbá se s MARJOU ANTONOVNOU. DIREKTOR se na ně dívá.

Čert ví, oni se líbají! Je to tedy opravdovský ženich! (*Vykřikuje a radostí poskakuje.*) Aj, Antone, oj, Antone! Takhle se to všechno otočilo!

Výstup šestnáctý

Tíž a OSIP.

OSIP: Vůz čeká.

CHLESTAKOV: Aha, dobrá... hned.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Co – vy ráčíte odjíždět?

CHLESTAKOV: Ano, odjíždím.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A kdypak, prosím... Ráčil jste, něco naznačit ohledně svatby?

CHLESTAKOV: To já jen... To já jen na chvílku, na den k strýčkovi – náramný boháč; zejtra jsem zas tady.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Neosmělujeme se vás zdržovat a doufáme v šťastný návrat.

CHLESTAKOV: Ovšem, ovšem, jistě, docela určitě. Sbohem, láska má... ne, neumím se prostě vyjádřit! Sbohem, dušinko! (*Líbá jí ruku.*)

POLICEJNÍ DIREKTOR: A nepotřebujete něco na cestu? Ráčil jste, tuším, potřebovat peníze?

CHLESTAKOV: Ne, nač? (*Chvilí přemýšlí.*) Ostatně, buďte tak laskav.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Kolik je libo?

CHLESTAKOV: Tuhle jste mi dal dvě stě, totiž ne dvě stě, ale čtyři sta – nechci využít vašeho omylu – tak prosím teď právě tolik, aby to bylo rovných osm set.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Okamžitě! (*Vyndá peníze z tobolek.*) Jako na objednávku – samé nové bankovky.

CHLESTAKOV: Ach, ano. (*Bere peníze a prohlíží.*) To je dobře. Říká se přece: nové peníze – nové štěstí?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Zcela správně, prosím.

CHLESTAKOV: Sbohem, Antone Antonoviči! Jsem vám zavázán za vaše pohostinství. Upřímně se vám přiznám, že tak skvěle jsem nebyl přijat ještě nikde. Sbohem, Anno Andrejevno! Sbohem, dušinko moje, sbohem Marjo Antonovno!

Za scénou:

HLAS CHLESTAKOVA: Sbohem, Marjo Antonovno, sbohem, anděli mé duše...!

HLAS DIREKTORŮV: Jak to jedete? Jen tak na obyčejném voze?

HLAS CHLESTAKOVA: Já už jsem tak zvyklý. Z houpání per mě bolí hlava.

HLAS KOČÍHO: Prrr... Prrr...

HLAS DIREKTORŮV: Alespoň něco podložíme, třeba kobereček. Dovolíte-li, dám přinést kobereček.

HLAS CHLESTAKOVA: Ne, proč? To je zbytečné; ostatně, ať přinesou kobereček!

HLAS DIREKTORŮV: Avdoťo, hej, Avdoťo! Běž do komory a přines koberec, ten nejhezčí – perský s modrou půdou, ale honem!

HLAS KOČÍHO: Prrr...!

HLAS DIREKTORŮV: Kdy vás smíme očekávat?

HLAS CHLESTAKOVA: Zejtra nebo pozejtří.

HLAS OSIPŮV: To je ten koberec? Dej ho sem! Tadyhle ho polož! Tak, a z téhle strany nacpeme seno!

HLAS KOČÍHO: Prrr...

HLAS OSIPŮV: Z téhle strany! Sem! Víc! Dobrá! Bude to náramný.
(*Bije rukou do koberce.*) Posad'te se, milostpane!

HLAS CHLESTAKOVA: Sbohem, Antone Antonoviči!

HLAS DIREKTORŮV: Sbohem, excellence!

ŽENSKÉ HLASY: Sbohem, Ivane Alexandroviči!

HLAS CHLESTAKOVA: Sbohem, maminko!

HLAS KOČÍHO: Hyje, sokol'ci, hyje, sokoli!

Zvonek zvoní.

OPONA

AKT PÁTÝ

Týž pokoj.

Výstup první

POLICEJNÍ DIREKTOR, ANNA ANDREJEVNA a MARJA ANTONOVNA.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Tak co, Anno Andrejevno, tak co? Snila jsi o něčem takovém? Taková partie – pět ran do čepice! No, jen hezky upřímně: ve snu se ti nezdálo – obyčejná policejní direktorka a najednou... pět ran do čepice...! najednou se stane příbuznou takového čertova chlapíka.

ANNA ANDREJEVNA: Pro mne... pro mne v tom není vůbec nic divného. Já to věděla už dávno. To jen tobě je to divné, poněvadž jsi člověk obyčejný a nikdy jsi lepší lidi neviděl.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Já jsem, maminko, taky lepší člověk. Ale, považ, Anno Andrejevno, považ: jaké zvíře se ze mne teď stalo; co, Anno Andrejevno? Ze mne a z tebe! Vysoko jsme vyletěli, pět ran do čepice! Ale počkej, teď zatopím všem těm žalobníkům a stejskálkům. Hej, kdo tam?

Vstoupí policajt.

A, to jsi ty, Ivane Karpoviči! Zavolej sem, brachu, kupce! Já jim ukážu, darebákům! Žalovat na mě! No počkejte, vy Jidáši! Těš-

te se, milánkové! Až dodnes jsem s vámi jen laškoval, dodnes jsem si jen tak hrál – teď, teď teprve vás budu dít bez nože! Zapiš všechny, kdo přišli na mě žalovat a předem ty písanky, ty písáříky, kteří jim láтали žaloby. A ohlaš tak, aby to všichni věděli: Hospodin – řekni, prokázal policejnímu direktoru čest, že provdává dceru – ale ne za nějakého obyčejného člověka, za takového člověka, jakého svět ještě neviděl, za takového člověka, který může na světě všecko, všecko, všecko, všecko! Všem to ohlaš, aby to všichni věděli. Křič to na ulicích z plna hrdla, dej to šturmovat všemi zvony, pět ran do čepice! Když svátek, tak svátek!

Policajt odejde.

Tak co, Anno Andrejevno, tak co? Co teď, kde budeme teď žít, co? Tady nebo v Petěrburgu?

ANNA ANDREJEVNA: Ovšem že v Petěrburgu. Tady přece nezůstaneme.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Když v Petěrburgu, tak v Petěrburgu; ale tady by to taky nebylo špatné. A direktorství pošleme k čertu, co, Anno Andrejevno?

ANNA ANDREJEVNA: Ovšemže! Jaképak teď direktorství!

POLICEJNÍ DIREKTOR: A co myslíš, Anno Andrejevno, teď by mohl taky kápnout nějaký ten vyšší ouřádek, co myslíš, Anno Andrejevno, vždyť on si tyká se všemi ministry a jezdí na hrad, do carského paláce, ten už mě může protlačit, časem i na generála – co říkáš, Anno Andrejevno!? Co říkáš: může i na generála?

ANNA ANDREJEVNA: Samo sebou, že může!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pět ran do čepice, generál, představ si, až budu generálem. Přes prsa generálskou šerpu. Jakou šerpu myslíš, Anno Andrejevno? Červenou nebo modrou?

ANNA ANDREJEVNA: Lepší by byla modrá.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ohoho! Co by hned nechtěla! Červená by taky nebyla špatná. A proč bych chtěl být generálem? – Víš, jedeš někam, a před tebou letí kurýři a adjutanti: „Koně, připravte koně! Generál jede!“ – A na stanicích nikdo koně nedostane: všechno to počká, všichni ti titulární radové, kapitáni, policejní direktori, a ty: jako socha – ani okem nemrkneš! Poobědváš někde u gubernátora, a pan policejní direktor stojí pěkně v koutku a ruku na čepici! He, he, he! *(Vypukne v smích, až se za břicho popadá.)* Pět ran do čepice, to budou časy!

ANNA ANDREJEVNA: Tobě se pořád líbí takové ordinární věci. Pamatuj si, že budeš musit docela změnit svůj život, že se nebudeš už stýkati s takovým sudím a psářem, s kterým jsi honil zajíce, ani s takovým Zemljanikou; budeš se stýkati s docela jinými lidmi, s lidmi vybraného chování: s hrabaty a lidmi ze společnosti. A já se o tebe opravdu bojím: ty někdy plácneš takové slůvko, jaké v dobré společnosti člověk nikdy neuslyší.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ale co! Slůvko sem – slůvko tam!

ANNA ANDREJEVNA: Inu ano, když jsi byl jen policejním direktorem; ale teď nám nastane docela jiný život.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ano, ano; jedí prý tam takové dvě ryby: já už zapomněl, jak se jmenují, že se ti sliny sbíhají, než ještě začneš jíst.

ANNA ANDREJEVNA: Nemyslí než na ryby! Já zase bych chtěla vésti první dům v hlavním městě, a pokoje aby tak voněly ambrou, že by tam lidé nemohli vstoupiti, a když, tak jen se zamhouřenýma očima. (*Zavírá oči a čichá.*) To bude krása!

Výstup druhý

Tíž a KUPCI.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Á! Pěkně vítám, milánkové, pěkně vítám!

KUPCI (*uklánějí se*): Vinšujeme stálé zdraví, jemnostpane!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Tak co, drahouškové, tak co, jak se máme? Jak jdou obchody? Tak co, vy lokýtkáři, tak co, vy hokynářičkové, tak co – žalovat na mě?! Tak co, vy šejdíři, kanálie, co, vy potvory z moře – žalovat! Tak co – jak jste pořídili, co? Už už mysleli, že mě dají zavřít do kriminálu! Víte vy – hrom do vás uhoď, ke všem sakrům! – že...

ANNA ANDREJEVNA: Bože, Antošo, božítku, ty máš výrazy!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*nevrle*): Já ti teď na výrazy kašlu! Víte vy, že ten úředník, kterému jste na mě žalovali, si bere mou dceru! Co? Víte? A? Co tomu říkáte?! To mrkáte na drát! Uf...! Okrádat lidi – to umíte! Vyjednate si dodávku pro erár, ošulíte ho o sto tisíc

na ztrouchnivělem suknu, pak přinesete dvacet loket darem a chtěli byste za to ještě metál! Kdyby to erár věděl, ten by vás... A přitom vystrkujete panděro, já jsem kupec, panečku, na mě se neopovaž ani sáhnout! – My – prý – nezadáme ani šlechtě. – Šlechtic... ty brundibáre, šlechtic se musí učit: ten i když dostane ve škole nářez – dostane z dobrého důvodu, aby věděl, co se sluší a patří. Ale ty, co ty? – začneš maličkými zlodějny a principál tě bije proto, že neumíš lidi šulit. Jako kluk neumíš ještě ani otčenáš a už šidíš na míře; ale, jak ti nakyne panděro a nacpeš si kapsu, už bys chtěl dělat honoraci. To je mi náká honorace! Proto, že vychlastáš denně šestnáct samovarů, proto se chceš naparovat?! Já se na tebe i na tu tvou honoraci vykašlu...

KUPCI (*uklání se*): Odpusťte nám, Antone Antonoviči!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Stěžovat si budete? A kdo ti pomoh při té boudě, když jsi stavěl most a dal do účtu za dvacet tisíc dříví, zatím co ho nebylo ani za sto rublů? Co? Já ti pomoh, ty gypsová hlavo, já. Zapomněls?! Já jen prstem na tebe ukážu a poplaveš na Sibiř. Co teď říkáš, co?

JEDEN KUPEC: Zhřešili jsme, Antone Antonoviči, před Bohem jsme zhřešili! Dábel nám poplet hlavy! Přísaháme, že si už nebudeme stěžovat! Řekni si, jak to máme odpykat, jen se nezlob!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Nezlob! Ted' – ted' se mi válíš pod nohama. Proč? Poněvadž jsem nahoře, poněvadž jsem vyhrál; ale kdybys dostal jen trošku vítr do plachet, do země bys mě, kanálie, za živa zakopal a ještě navrch kámen přivalil.

KUPCI (*hluboce se uklání*): Nenič nás, Antone Antonoviči!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Nenič nás! Ted' nenič nás! A co předtím, co? Já bych vás... (*Mávne rukou.*) Tak dost, pánbůh vám odpust'! Já nejsem mstivý člověk; ale ted' oči do hrsti a špicujte uši! Vdávám dceru – a ne za nějakého obyčejného šlechtice: abyste se mi vytáhli se svatebními dárky... rozumíte? Ne abyste si mysleli, že to odbudete nějakou shnilou rybou a homolí cukru... Koukejte mazat!

KUPCI odejdou.

Výstup třetí

Tíž, AMOS FEDOROVICH, ARTEMIJ FILIPOVIC, pak RASTAKOVSKY.

AMOS FEDOROVICH (*ještě ve dveřích*): Smíme věřit svému sluchu, Antone Antonoviči? Dostalo se vám neobyčejného štěstí!

ARTEMIJ FILIPOVIC: Mám čest gratulovat vám k neobyčejnému štěstí. Srdečně jsem se zaradoval, když jsem to uslyšel. (*Líbá ruku ANNĚ ANDREJEVNĚ.*) Anno Andrejevno! (*Líbá ruku MARJI ANTONOVNĚ.*) Marjo Antonovno!

RASTAKOVSKY (*vstoupí*): Gratuluju Antonu Antonoviči. Bůh popřej dlouhého života vám i mladému párku, Bůh popřejž vám četného potomstva, vnuků i pravnuků! Anno Andrejevno! (*Líbá ruku ANNĚ ANDREJEVNĚ.*) Marjo Antonovno! (*Líbá ruku MARJI ANTONOVNĚ.*)

Výstup čtvrtý

Tíž, KOROBKIN se ženou, LJULJUKOV.

KOROBKIN: Mám čest přáti vám štěstí, Antone Antonoviči! Anno Andrejevno! (*Líbá ruku ANNĚ ANDREJEVNĚ.*) Marjo Antonovno! (*Líbá jí ruku.*)

ŽENA KOROBKINOVA: Srdečně vám blahopřeji k novému štěstí, Anno Andrejevno.

LJULJUKOV: Mám čest vám gratulovat, Anno Andrejevno. (*Líbá jí ruku a potom se obrátí k divákům, zamlaská a zatváří se jako smělý svůdník.*) Marjo Antonovno! Mám čest vám gratulovat. (*Políbí jí ruku a obrátí se do publika s touž svůdnickou grimasou.*)

Výstup pátý

Množství hostí v sacích a fracích přistupuje k ANNĚ ANDREJEVNĚ a líbá jí ruku se slovy: „Anno Andrejevno!“, pak k MARJI ANTONOVNĚ se slovy: „Marjo Antonovno!“ –

Protlačí se BOBČINSKÝ a DOBČINSKÝ.

BOBČINSKÝ: Mám čest gratulovat!

DOBČINSKÝ: Antone Antonoviči! Mám čest vám gratulovat.

BOBČINSKÝ: K šťastné události.

DOBČINSKÝ: Anno Andrejevno!

BOBČINSKÝ: Anno Andrejevno!

Oba jí chtějí políbit současně ruku a srazí se čely.

DOBČINSKÝ: Marjo Antonovno! (*Líbá jí ruku.*) Mám čest vám gratulovat. Čeká vás velké, velké štěstí, budete chodit v zlatých šatech a jíst všelijaké delikátní polívky, budete se znamenitě bavit.

BOBČINSKÝ (*ho přeruší*): Marjo Antonovno, mám čest vám blahopřát! Bůh vám dej štěstí, množství dukátů a synečka takhle malinkého, takhle, koukejte (*ukazuje rukou*), aby si ho člověk mohl posadit na dlaň, ano, prosím. A ten klouček bude křičet pořád: Uá-uá-uá!

Výstup šestý

Ještě několik hostí, líbajících ruce. LUKA LUKIČ se ženou.

LUKA LUKIČ: Mám čest...

ŽENA LUKY LUKIČE (*ho předběhne*): Gratuluju vám, Anno Andrejevno, gratuluju vám. (*Líbají se.*) Já z toho mám takovou radost! Opravdu! Povídají mi: „Dcera Anny Andrejevny se bude vdávat.“ – „Ach, můj Bože!“ – pomyslím si – a měla jsem takovou radost, opravdu, že jsem povídala muži: „Poslouchej, Lukančíku: jaké štěstí potkalo Annu Andrejevnu!“ – Inu – myslím si – chvála za to pánu bohu! A povídám mu: „Já mám takovou radost, že hořím netrpělivostí vyjádřit ji Anně Andrejevně osobně...“ – Ach, můj Bože! myslím si: „Anna Andrejevna přece pořád čekala na pořádnou partii pro svou dceru, a teď jako z udělání: stalo se právě to, co chtěla.“ – Já měla takovou

radost, opravdu, že jsem ani mluvit nemohla. Pláču, pláču, až jsem začala jednoduše vzlykat. A Luka Lukič mi povídá: „Nastěnko, pročpak vzlykáš?“ A já mu povídám: „Lukančíku! Lukančíku –“ povídám – „já ani sama nevím, proč vzlykám! Já mám takovou radost, že se mi slzy jen řinou z očí.“

POLICEJNÍ DIREKTOR: Prosím uctivě, račte se posadit, panstvo!
Hej, Miško, přines víc židlí!

Hosté usedají.

Výstup sedmý

Tíž. REVÍRNÍ INSPEKTOR.

REVÍRNÍ INSPEKTOR: Mám čest vám gratulovat, blahorodí, a přát vám štěstí a dlouhý věk.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Děkuju, děkuju! Račte se posadit, panstvo!

Hosté se rozsazují.

AMOS FEDORVIČ: Řekněte nám teď, Antone Antonoviči, jak to všechno začalo a jak se to vyvíjelo.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Docela obyčejně: ráčil sám učinit nabídku.

ANNA ANDREJEVNA: Neobyčejně zdvořile a neobyčejně jemně. Vyjadřoval se neobyčejně krásně. „Já – povídal – Anno Andrejevno, já to dělám jenom z nesmírné úcty k vašim vynikajícím vlastnostem.“ A takový je to hezký muž, skvěle vychovaný, nej-

lepších způsobů! „Věřte mi, Anno Andrejevno, život můj nemá pro mne ceny ani zlámané grešle; já to všechno dělám jenom proto, že si nesmírně vážím vzácných vašich vlastností.“

MARJA ANTONOVNA: Ale, maminečko, tohle přece říkal mně!

ANNA ANDREJEVNA: Přestaň zase, nic nevíš a pleteš se do cizích věcí! – „Já – Anno Andrejevno, nad vámi prostě žasnu.“ – A jen se rozplýval v takových lichotivých slovech... A když jsem chtěla prohoditi: „My se v takovou čest neosmělujeme ani doufati,“ – padl na kolena a nesmírně ušlechtilě zvolal: „Anno Andrejevno, nečiňte ze mne nejnešťastnějšího tvora pod sluncem! Svolte, neoslyšte mé city, nebo budu nucen smrtí zakončiti neblahý život svůj!“

MARJA ANTONOVNA: Na mou duši, maminečko, tohle říkal mně.

ANNA ANDREJEVNA: Inu ovšem, o tobě byla řeč, já ti to neberu.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A tak nás až postrašil: povídá, že se zastřelí. – „Já si něco udělám –“ vede neustále svou – „já se zastřelím, já se zastřelím,“ – povídá.

ČETNÍ HOSTÉ: Ale jděte!

AMOS FEDORVIČ: To jsou mi věci!

LUKA LUKIČ: Věru – sama sudba tomu chtěla.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ne sudba, příteli, ne sudba, sudba je slepá krůta; zásluhy k tomu dopomohly. (*Stranou.*) Každé prase má štěstí!

AMOS FEDOROVIČ: Víte co, Antone Antonoviči, já vám prodám to štěňátko, o které jsme se nemohli dohodnout.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Já teď nemám na štěňata myšlenky.

AMOS FEDOROVIČ: Nu, když nechcete to, dohodneme se o jiném.

ŽENA KOROBKINOVA: Ach, Anno Andrejevno, já mám takovou radost z vašeho štěstí! Vy si to ani představit nemůžete.

KOROBKIN: Smím se zeptat, kde je vzácný host nyní?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Odjel na den ve velmi důležité záležitosti.

ANNA ANDREJEVNA: K svému strýci, aby si vyprosil požehnání.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Aby si vyprosil požehnání, ale zejtra...
(*Kýchne, pozdravy splývají v jedinou vlnu hluku.*) Děkuju pěkně! Ale zejtra už tu zas bude... (*Kýchne; hluk pozdravů.*)

HLAS KOMISAŘŮV (*přehluší hluk*): Ať slouží ke zdraví, blahorodí!

BOBČINSKÝ: Sto let a pytel dukátů!

DOBČINSKÝ: Zdravíčko, zdravíčko!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Pukni jako žalud!

ŽENA KOROBKINOVA: Hrom tě bac!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Děkuju zdvořile! Nápodobně, nápodobně!

ANNA ANDREJEVNA: Máme nyní v úmyslu odebrati se do Petěrburgu a žíti v Petěrburgu. Tady je – mám-li říci pravdu – takový vzduch... takový příliš venkovský...! mám-li říci pravdu, je to až trapné... Zde, můj choť... tam bude avansovati na generála.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Mám-li se přiznat, panstvo, chtěl bych být generálem. Pět ran do čepice!

LUKA LUKIČ: Dejž vám to pánbůh!

RASTAKOVSKÝ: U Boha je všechno možné.

AMOS FEDORVIČ: Velká loď – daleká plavba.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Komu čest – tomu čest!

AMOS FEDORVIČ (*stranou*): Na tebe zrovna s tím generálstvím čekají! Slušelo by ti to jako krávě sedlo! To si ještě počkáš, drahoušku! To jsou onačejší chlapíci a nejsou ještě generály!

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*stranou*): Hele, hele, už si dělá zuby na generála! Čert ví, všechno se může stát! Snad se tím generálem stane! Vytahovat se už umí, potvora! (*Obrátí se k němu.*) Pak na nás nezapomeňte, Antone Antonoviči!

AMOS FEDORVIČ: A neodepřete nám svou protekci, stane-li se něco a bude potřeba protekce v úředních věcech!

KOROBKIN: Příštím rokem dovezu synka do hlavního města, aby se učil sloužit státu: buďte tak laskav a držte nad ním ochrannou ruku, buďte druhým otcem sirotkovi.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Velmi rád, velmi rád posloužím.

ANNA ANDREJEVNA: Ty, Antošo, bys neustále jenom sliboval. Za prvé nebudeš míti kdy mysliti na takové maličkosti a jak můžeš a proč bys chtěl zatěžovati se takovými sliby.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Pročpak, dušinko, člověk může tu a tam něco udělat.

ANNA ANDREJEVNA: Může, může! Ale nebudeš přece protežovati každou chamrad'.

ŽENA KOROBKINOVA: Slyšeli jste, jak o nás mluví?

HOSTĚ: Ano, ona byla vždycky taková. Posad' sedláka za stůl, položí na něj i nohy...

Výstup osmý

Tíž, POŠTMISTR přiběhne s rozpečetěným psaním v rukou.

POŠTMISTR: Pánové, pánové, to budete koukat! Úředník, kterého jsme pokládali za revizora, nebyl žádný revizor.

VŠICHNI: Nebyl revizor?

POŠTMISTR: Vůbec žádný revizor – dozvěděl jsem se to z tohohle psaní.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Co vy to, co vy to? Z jakého psaní?

POŠTMISTR: Z jeho vlastního psaní. Přinesou mi na poštu psaní. Kouknu na adresu – vidím: do Poštovské ulice. Já vám div neomdlel. To asi – povídám si – to asi objevil na poště nepořádek a píše o tom zprávu vládě. Vezmu je a rozpečetím.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jak jste mohl...?

POŠTMISTR: Já sám nevím: nadpřirozená síla mě ponoukla. Už jsem zavolal kurýra, aby psaní poslal štafetou; ale zmocnila se mne taková zvědavost, jakou jsem v životě ještě nepoznal. Nesmím, nesmím, cítím, že nesmím! Ale přesto mě to láká, strašně láká! V jednom uchu jako bych slyšel: „Ty, neotvírej, přijdeš o kejhák!“ A do druhého ucha jako by mi někdo šeptal: „Otevři, otevři, otevři!“ – Jak jsem zlomil pečeť – místo krve v žilách oheň, a rozpečetím: v žilách mráz, na mou duši, mráz. Ruce se třesou a před očima se mi dělají rudá kola.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jak jste se opovážil otevřít dopis tak vysoce postavené osobnosti?

POŠTMISTR: V tom je právě ten vtip: není ani osobnost, ani vysoce postavená.

POLICEJNÍ DIREKTOR: A čím tedy je podle vašeho názoru?

POŠTMISTR: Ani ryba, ani rak, čert ví, co je!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*prchlivě*): Co? – Ani ryba, ani rak! Jak se opovažujete říkat, že není ani ryba, ani rak! Jak se opovažujete říkat: čert ví, co je! Já vás zavřu, až budete černý...

POŠTMISTR: Kdo? Vy?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ano, já!

POŠTMISTR: Na to jste kapánek krátký!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Víte, že si bere mou dceru, víte, že ze mne bude velké zvíře? Víte, že vás šoupnu rovnou na Sibiř?!

POŠTMISTR: Ech, Antone Antonoviči! Nechte Sibiř na pokoji! Daleko je na Sibiř! Já vám radši to psaní přečtu! Panstvo, dovolíte, abych to psaní přečetl?

VŠICHNI: Čtěte, čtěte!

POŠTMISTR (*čte*): „Spěchám ti sdělit, Trjapičkine, příteli drahý a milovaný, jaká kouzla a čáry se mi přihodily. Cestou mě ošukbal jeden kapitán od pěchoty až na košili, takže hospodský mě chtěl už dát do basy; najednou však, asi pro mou petěburskou vizáž a petěburský kostým, začalo mě celé město pokládat za generálního gubernátora. Bydlím teď u policejního direktora, mám se jako prase v žitě, kochám se životem a dvořím se zuřivě jeho ženě a dceři; jenže jsem se ještě nerozhodl, s kterou začít – napřed asi s maminkou, poněvadž je, tuším, hotova ochotně a hned ke všem službám. Pamatuješ se ještě, jak jsme spolu nuzovali, obědvali na sekyru a jak mě jednou cukrář chytil za límec, poněvadž jsem chtěl po anglicku zmizet i s nezaplaceným účtem za snědené koláče? Ted' jsem na koni, příteli milovaný! Všichni mi půjčují, kolik chci. A jsou to takoví originálové, že bys smíchy pukl! Víím, že píšeš články do novin: vraž tyhle typy do té své literatury. Číslo první: policejní direktor je praštěný pavlačí!“

POLICEJNÍ DIREKTOR: To není možná! To tam nestojí.

POŠTMISTR (*ukazuje dopis*): Tady si to přečtete sám!

POLICEJNÍ DIREKTOR (*čte*): „Prašťený pavlačí.“ To není možné. To jste tam napsal vy!

POŠTMISTR: Jak bych to tam mohl napsat?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Čtěte!

LUKA LUKIČ: Čtěte!

POŠTMISTR (*čte dál*): „Policejní direktor je prašťený pavlačí.“

POLICEJNÍ DIREKTOR: Copak to musíte, k sakru, opakovat? Jako by to tam stejně nebylo!

POŠTMISTR (*čte dál*): Hm... hm... hm... hm... „prašťený pavlačí. Poštmistr je taky hodný člověk...“ (*Přestane číst.*) Tady se vyjádřil neslušně taky o mně.

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jen čtěte!

POŠTMISTR: Ale nač?

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ne, sakra! Když číst, tak číst! Čtěte všechno!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Dovolte, já to dočtu. (*Nasadí si brýle a čte.*) „Poštmistr jako by z oka vypadl sluhovi z našeho oddělení, Michejlovi – je to taková svině a chlastá.“

POŠTMISTR (*k divákům*): Uličník sprostá, nařezat by zasloužil, nařezat – nic jiného!

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*čte dál*): „Kurátor chudinských úřa... úřa... úřa... dů... dů...“ (*Zajíká se.*)

KOROBKIN: Proč jste se zarazil?

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Měl rozskřípané pero... ostatně je vidět, že to je darebák.

KOROBKIN: Ukažte! Já mám, myslím, lepší oči. (*Bere dopis.*)

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*nepouští dopis*): Ne, tenhle kousek můžeme vynechat, dál je to zas čitelné.

KOROBKIN: Dovolte, já to přečtu.

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Já to mohu přečíst sám: dál je už všechno pěkně čitelné.

POŠTMISTR: Ne, čtěte všechno! Prve se taky četlo všechno.

VŠICHNI: Dejte mu psaní, Artemiji Filipoviči, dejte mu psaní. (*KOROBKINOVÍ.*) Čtěte!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Hned. (*Odevzdá dopis.*) Račte... (*Zakrývá rádku prstem.*) Čtěte odtud!

Všichni k němu přistupují.

POŠTMISTR: Čtěte, čtěte! Nedělejte hlouposti! Čtěte všechno!

KOROBKIN (*čte*): „Kurátor chudinských úřadů, Zemljanika, vypadá jako prase na bidýlku!“

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*k divákům*): To není moc vtipné! Prase na bidýlku! Kdo viděl prase na bidýlku?!

KOROBKIN (*čte dál*): „Školní inspektor smrdí na tři hony cibulí.“

LUKA LUKIČ (*k divákům*): A já, na mou duši, nevezmu cibuli do huby, jak je rok dlouhý.

AMOS FEDORVIČ: Sláva bohu, aspoň o mně tam není nic!

KOROBKIN (*čte*): „Sudí...“

AMOS FEDORVIČ: Tu to máme! (*Nahlas.*) Pánové, já myslím, že je ten dopis moc dlouhý. A nic v něm není: kdo by čet takové pitomosti!

LUKA LUKIČ: Ne!

POŠTMISTR: Ne, ne, čtěte!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ne, ne, ne, jen čtěte!

KOROBKIN (*pokračuje*): „Sudí Ljapkin-Tjapkin je taky nejvýš podezřelý subjekt...“ (*Zastaví se.*) To je asi francouzské slovo.

AMOS FEDORVIČ: A čert ví, co to znamená! Kdyby to znamenalo jen zloděj, ale kdo ví, možná, že je to něco ještě horšího.

KOROBKIN (*čte dál*): „Jinak jsou to lidé pohostinní a dobrosrdeční. Sbohem, duše drahá. Já podle tvého příkladu se taky chci obírat literaturou. Nudný je, brachu, takovýhle život a i duše si žádá konečně své potrawy. Vidím zcela jasně: musím se

pustit do něčeho velkého a vznešeného. Piš mi do saratovské gubernie, do vesnice Podkatilovka. (*Obrací dopis a čte adresu.*) Blahorodému a milostivému pánu a panu Ivanu Vasiljeviči Trjapičkinovi v Sankt-Petěrburgu, Poštovská ulice, v domě číslo devadesát sedm, když se vejde na dvůr, tak druhé patro, napravo.“

JEDNA DÁMA: To je celá série šňupek!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Ten mi dal, ten mi dal! Ubil mě, ubil, ubil! Já nic nevidím: já vidím před sebou prasečí rypáky místo obličejů, já vidím samé prasečí rypáky a nic jiného... Vraťte ho, vraťte ho! Zpátky! Zpátky! Zpátky! (*Mává rukou.*)

POŠTMISTR: Kdepak vrátit! Já jako naschvál poručil dozorcí, aby mu dal nejlepší trojku; a čert mi napískal, abych dal takový rozkaz i do všech ostatních stanic.

ŽENA KOROBKINOVA: No tohle je mi ale pěkná konfuse!

AMOS FEDORVIČ: Ale, pánové, hrome, on mě pump o tři sta rublů!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Mě taky o tři sta.

POŠTMISTR (*s povzdechem*): Och, i mne o tři sta.

BOBČINSKÝ: Mě a tuhle Petra Ivanoviče dohromady o pětadesát rublů, prosím.

AMOS FEDORVIČ: Ale jak to, pánové, že jsme tak nalítli?

POLICEJNÍ DIREKTOR (*bije se do čela*): Jak jsem mohl já takhle nalítnout? Ne, jak jsem mohl já, blbec stará, takhle nalítnout? Kam jsem dal rozum, já vůl, kam jsem dal rozum? Třicet roků tadyhle sloužím: třicet roků mě nevypálil rybník jeden kupec, jeden podnikatel; lotry nad lotry jsem napaloval, takové lumpy a gaunery, že by okradli celý svět, jsem vyvedl na věž. Tři gubernátory jsem dostal na lep...! Ale, co gubernátoři! (*Mávne rukou.*) Kam se hrabou gubernátoři...

ANNA ANDREJEVNA: Ale, Antošo, to nemůže býti: vždyť se přece zasnoubil s Mášenkou...

POLICEJNÍ DIREKTOR (*vztekle*): Zasnoubil! Pendrek zasnoubil! Vlez mi na hřbet s tím svým zasnoubením! (*S největší zuřivostí.*) Koukněte se, koukněte se, koukni se, celý světe, koukni se, lide křesťanský, koukněte se všichni, jak policejní direktor dělal lidem blázna! Vynadejte mu blbců, vynadejte blbců hovadu starému! (*Hrozí si sám pěstí.*) Ech, ty nose bramborový! Takového cápka, takovou onuci pokládat za pána! A teď si to drandí po silnici a cinká zvonečky! Po celém božím světě roznese tuhle historii. Nejen to, že upadneš v posměch – najde se ještě nějaký škrabák, nějaký kaňhal a vrazí tě do komedie! To je to hrozné! Úřadu, titulu, služebních let neušetří a všichni se budou cenit a tleskat do dlaní. Čemu se smějete, co? Čemu se smějete? Sami sobě se smějete! Sami sobě...! Ech, vy, vy! (*Ze vzteku dupe.*) Já bych všechny ty škrabáky...! Hu, vy kaňhalové, literáti usmrkaní, liberálové zatracení! Já bych vás, mizerové, svázel do jednoho uzlu, rozdupal, na prášek rozcupoval, na kaši rozmačkal a do horoucích pekel poslal, tam s vámi se všemi, pakáži... (*Mává pěstí a bije podpatkem do země.*)

Po chvíli mlčení.

Já se pořád ještě nemohu vzpamatovat. Opravdu, koho chce Bůh potrestat, toho připraví nejprve o rozum. Co bylo na tom kacamírkovi, co připomínalo revizora? Nic, ničehož nic! Ani co by se za nehet vešlo – ale všichni hned: revizor, revizor! Kdo první vypustil z huby, že to je revizor? Mluvte!

ARTEMIJ FILIPOVIČ (*rozkládá rozpačitě rukama*): Kdybyste mi hlavu utrhli, já nepochopím, jak se to stalo. Jako by nás mlha zavalila, ďábel popletl.

AMOS FEDORVIČ: Ano, kdo to slovo první vypustil – tady jsou, kdo to slovo první vypustili, tuhle ti mládenci! (*Ukazuje na BOBČINSKÉHO a DOBČINSKÉHO.*)

BOBČINSKÝ: Jej, jej, já ne! Mě ani nenapadlo...

DOBČINSKÝ: Já nic, já vůbec nic...

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Ovšemže vy!

LUKA LUKIČ: Samo sebou. Přilítli z hospody jako s keserem: – „Přijel, přijel a neplatí!“ – To jste objevili znamenitost!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Jistě že vy, klepaři, treperendy zatracené!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Aby do vás hrom s tím vaším revizorem a vašími tlachy!

POLICEJNÍ DIREKTOR: Landáte se jen po městě a drbete, drbny zatracené! Roznášíte klepy, žvandové!

AMOS FEDORVIČ: Řehťačky řehťavé!

LUKA LUKIČ: Žblabuňkové!

ARTEMIJ FILIPOVIČ: Vrtichvostové!

Všichni je obklíčí.

BOBČINSKÝ: Na mou duši, to já ne, to Petr Ivanovič!

DOBČINSKÝ: E, ne, Petře Ivanoviči, vy první...

BOBČINSKÝ: Ale ne; vy jste byl první.

Výstup poslední

Tíž a ČETNÍK.

ČETNÍK: Úředník, který přijel na zvláštní rozkaz z Petěrburgu, žádá, abyste okamžitě k němu přišli. Ubytoval se v městské hospodě.

Pronášená slova omráčí všechny jako hrom. Výkřik úžasu vyrazí z úst všech dam jako jeden zvuk; celá skupina změní náhle své postavení a ustrne jako zkamenělá.

Němá scéna: POLICEJNÍ DIREKTOR stojí uprostřed jako sloup s roztaženýma rukama a hlavou zvrácenou nazad. Po jeho pravici ŽENA a DCERA s pohybem těl směřujících směrem k DIREKTOROVÍ; za nimi POŠTMISTR, zkroucený v otazník, obrácený k divákům; za ním LUKA LUKIČ, zmatený velmi naivně; za ním až u okraje scény

tři návštěvnice, nakloněné k sobě s velmi satirickými grimasami, vztahujícími se na rodinu policejního direktora. Po levici DIREKTOROVĚ: ZEMLJANIKA s hlavou skloněnou trochu na bok, jako by naslouchal; za ním s roztaženými rukama SUDÍ, který přisedl skoro k zemi a našpulil rty, jako by chtěl zahvízdat nebo pronést: Krucinál, to je nadělení! Za ním KOROBKIN obrácený k publiku s přimhouřenými očima a jedovatou poznámkou na vrub direktorův; za ním až u kraje BOBČINSKÝ a DOBČINSKÝ boulí na sebe oči, otvírají ústa a gestikulují k sobě navzájem. Ostatní hosté zůstanou prostě stát jako sloupy. Zkamenělá skupina zůstane v této póze skoro půldruhé minuty.

OPONA PADÁ

Návod pro ty, kdo chtějí dobře sehrát Revizora

Psáno pravděpodobně koncem roku 1842.

Pravidla obecná

Především *nesmí děj být karikován*. Ani nejbezvýznamnější role nesmí být přehnána nebo ztrivializována. Naopak herec musí pečovat všemožně o to, aby působil skromněji, prostěji a spolu ušlechtleji, než představovaná osoba vskutku je. Čím méně bude herec myslet na to, aby dráždil ke smíchu a působil komicky, tím víc přijde k platnosti komika jeho role. Komika se objeví zcela automaticky na vážnosti, s níž každá osoba v komedii vystupující jde za svými záležitostmi. Všichni vyřizují své věci pilně a horlivě, ba dokonce ohnivě, jako by šlo o nejdůležitější události jejich života. Diváku bude komika jejich jednání a konání jasná, poněvadž se na to dívá jako člověk nezúčastněný. Osoby samy však nenapadne ani zdaleka, aby žertovaly, a nepřipouštějí si vůbec myšlenku, že by je kdo mohl shledávat směšnými.

Chytrý herec se bude snažit uchopit obecně lidský význam své role – dříve než si osvojí vedlejší vlastnosti a malé vnější zvláštnosti osoby, kterou má hrát... Herec má pochopit, k čemu tato role je povolána, má pochopit *nejdůležitější a nejvyšší životní nerv* každé jednotlivé osoby, zájem, kterému věnuje představovaná osoba celý svůj život, kolem něhož se točí všechno její myšlení, *jakýsi hřeb, který jí stále vězí v hlavě*. – Jestliže herec zachytil vlastní životní nerv představované osoby, musí se jím dát tak silně proniknout, že my-

šlenky a snahy vyvolené osoby přejdou zcela v něho samého a po celé představení mu sedí v hlavě. *O jednotlivé scény a maličkosti se příliš starat nemá.* Podaří se samy a lehce, neztratí-li ani na chvíli z hlavy onen hřebík, který vězí pevně v hlavě jeho hrdiny. Všechny tyto jednotlivosti a všechno toto rozmanité příslušenství – kterého umí šťastně využít dokonce i takový herec, který umí sice napodobit, zachytit chůzi a pohyby, ale neumí vytvořit roli jako celek – nejsou vlastně ničím jiným než barvou, která musí být nanesena teprve tenkrát, až když je kresba už zkomponována a správně provedena. Jsou rouchem a tělem role, nikoli její duší. Je tedy právě třeba zachytit nejprve duši role, nikoli její roucho.

Chlestakov

Nejtěžší je role toho, kterého poděšené město pokládá za revizora. Chlestakov je sám o sobě osobností zcela bezvýznamnou. I povrchní lidé ho pokládají za jednoho z nejpovrchnějších. Nikdy v životě by se mu nepovedlo vykonat věc, která by vzbudila něčí pozornost. Všeobecná úzkost však se stala mocí a povýšila ho na vynikající komickou figuru. Úzkost, která oslepila oči všech, stvořila mu základnu pro jeho komickou roli. Chlestakov, který se tak dlouho musil ve všem omezovat, byl stále zatlačován do pozadí, nesměl se ani flákat po Něvském prospektu jako velký pán, vycítil nyní volnou cestu a mohl se nyní najednou – aniž to sám očekával – naplno rozvinout. Všechno v něm dýše překvapením a úžasem. Dlouho nemůže uhodnout, proč se setkává s takovou pozorností a takovou úctou. Je mu jen nesmírně dobře, když pozoruje, že ho pozorně poslouchají, hledí se mu zavděčit, dělají všechno, co si jen přeje, žíznivě chytají každé jeho slůvko. Tak se dostane do proudu řeči, aniž na počátku ví, kam ho zanesou. Látku k hovoru mu dávají jeho spolubesedníci sami. Vkládají mu takřka slova do úst a tvoří hovor.

Cítí jen, že člověk, který se nesetkává s překážkami, může si všude dodat správného osvětlení. Cítí, že by něco dokázal i v literatuře, že ani na bálech není poslední, a konečně taky, že je státníkem. Na světě není nic, co by odmítl... Diner se solenou treskou a mnoha víny ho učinilo výmluvným a propůjčilo mu dar řeči. Rozohňuje se stále víc a víc a vžívá se celým svým citovým životem do toho, co vypravuje; proto také vykládá mnohé věci s plným žářem. Ačkoli ho ani nenapadne podvádět, sám zcela zapomíná, že lže. Zdá se mu, že skutečně už vykonal to všechno, co tu vypravuje (a co je vylháno). Tak se stane, že scéna, v níž vypravuje o sobě jako o státníkovi, nažene hrůzu každému úředníkovi. Proto také nabývá jeho obličej, zvláště když vypravuje, jak v Petěrburgu všechny až do posledního sjel, výrazu nepřístupné důležitosti a vyjadřuje všechny potřebné „atributy“. Poněvadž byl sám svědkem, jak dostávali nos jiní, a poněvadž jej nejednou dostal sám (*toto musí mistrně ve své řeči vyjádřit*), cítí v tomto okamžiku neobyčejné potěšení, že konečně si může na někom zchladit žáhu sám, i když je to jenom ve vypravování. Ve své řeči by se rozběhl ještě dál, ale jazyk mu vypoví službu a úředníci jsou proto nuceni co nejuctivěji a třesouce se odvést ho na připravené už lože.

Když se probudí, je oním Chlestakovem, kterým byl dřív. Ani si nevzpomene, čím nahnal všem tolik strachu. Jako dříve nemá dar kombinace a je pošetilý jako obyčejně.

Zamiluje se do matky i dcery zároveň... Žádá o peníze, poněvadž mu to vyjede skoro bezděčně z úst, a poněvadž hned první, kterého o ně požádá, mu nejvýš ochotně vyhoví. Až ke konci aktu ho napadne, že ho pokládají za nejvýznamnější osobu jejich stavu. Kdyby se Osipovi nepovedlo včas – ačkoli s obtížemi – mu vysvětlit, že se takový podvod dlouho neudrží, byl by zcela klidně čekal, až by ho s hanbou a nadávkami vyhodili. Slovem: máme tu před sebou *fantasticky mihotavou* postavu, která jako *personifikovaný fantom lži* i se svou trojkou mizí bůhví kam. Ale přece je potřeba, aby tuto

roli dostal do ruky nejlepší herec, jaký je po ruce, poněvadž je těžší než všechny ostatní. Tento třeštílek a ubohý charakter skrývá v sobě celou sbírku vlastností, jaké můžeme najít i u osobností zcela neubohých. Herec by měl dbát především onoho tlaku po uplatnění, oné zarputilé snahy postavit se do nejlepšího světla – která je ostatně více méně ve všech lidech a pro Chlestakova snad nejvýraznější – přání to dětinského, které však přesto ovládá mnoho lidí chytrých a starších... Slovem: k této roli musí mít herec všestranný talent, který by uměl vyjádřit nejrůznější, nikoli však tytéž a stále se opakující lidské vlastnosti. Musí být zkušeným světákem, jinak by neuměl naivně a dobromyslně vyjádřit *povrchní lehkomyšlnost*, která člověka pohání po povrchu, využívajíc každého zavanutí větru, a která je v tak významné míře v podstatě Chlestakova.

* * *

Na jiném místě (v dopise po premiéře) píše Gogol rozhorleně:

„Představitel Chlestakova při premiéře udělal z něho jednoduchého lháře, matnou figuru, jakou vidíme na jevišti v témž kostýmu už dvě staletí. Je to opravdu tak těžké vyčíst z role samé, čím má Chlestakov být? Nebo jsem byl po celou tu dobu v zajetí slepého bludu a má síla, zvládnout tento charakter, byla tak slabá, že v něm není ani stopy, ani náznaku pro herce? Mně se zdál přece tak jasný. Chlestakov vůbec nepodvádí; není to řemeslný lhář; zapomíná, že lže, a věří skoro sám tomu, co říká. Je jako ryba ve vodě, je v dobré náladě: pozoruje, že všechno jde hladce, že mu naslouchají a už z toho důvodu mluví plynněji, nenuceněji, od plic a docela upřímně; když lže, ukazuje se právě při lhaní takovým, jakým vskutku je. Naši herci neumějí vůbec lhát. Domnívají se, že lhát znamená jednoduše žvanit o závod. Ale lhát, to znamená podávat lži

takovým tónem, který se blíží pravdě tak blízko, je tak přirozený, tak naivní, jakým by jen mohl mluvit člověk, kdyby mluvil pravdu; *právě v tom je celá komika lži...* Chlestakov nelže vůbec z chladné kalkulace nebo jako divadelní mluvka: *lže s citem*; jeho oči vyjadřují požitok, který přitom cítí. Je to vůbec nejnádhernější a nejpoetičtější okamžik jeho života, *skoro něco jako inspirace...* Je ovšem mnohem lehčí karikovat staré úředníky s odřenými límci u kabátu; ale zachytit rysy, které v celku působí mile a nevypadávají z rámce dobré společnosti, k tomu patří už pořádný mistr. *Na Chlestakovovi nesmí být nic silně podškrtnuto.* Patří k onomu společenskému okruhu, který se ničím neliší od mladých lidí, jací bývají. Tu a tam se dokonce chová vybraně, umí svá slova umístit zcela důrazně a jen v případech, kdy je třeba duchapřítomnosti a povahové síly, ukáže se jeho zčásti až mizerný, ubohý charakter... Co je to ve skutečnosti ten Chlestakov, přihlédneme-li k němu blíže? Mladý muž, úředník, který se rád vytahuje, jak bychom mohli říci, který však má mnoho vlastností, jaké mívají lidé, kteří podle úsudku světa nejsou vůbec hloupí. Kdyby básník podškrtoval takové vlastnosti na lidech, kteří mají taky své zásluhy, byl by to hřích, poněvadž by je tím před celým světem zesměšňoval. Ať si raději každý vyhledá sám svůj podílek z této role a zároveň se porozhlédne bez bázně a obav, že někdo hned ukáže prstem na něho a bude ho jmenovati jménem. Krátce – *tato postava má být typem* pro mnoho věcí, které nalézáme rozptýleny v různých ruských povahách, jež se však tady náhodně objevují shrnuty v osobě jedné, jak se i ve skutečnosti velmi často stává. *Každý aspoň na okamžik*, ne-li na okamžiků několik, *Chlestakovem byl*, nebo se jím stal, ale nechce to ovšem přiznat; s velkou chutí dokonce o této věci vtipkuje, ovšem je-li kryta kůží cizí, ne jeho vlastní. I obratný gardový důstojník se může někdy stát Chlestakovem, i státník

se tu a tam projeví jako Chlestakov, i našinec – z cechu hříšných literátů – může být někdy Chlestakovem. Slovem – každý jím byl, třeba jen jednou v životě – věc je jen ta, že se z toho potom dovede velmi šikovně vykroutit a vzbudit dojem, jako by jím vůbec nikdy nebyl.

A na mém Chlestakovovi že by z toho ze všeho nebylo vidět nic? Byl by skutečně jen vybledlou figurkou a já skutečně jen v návalu přehnané pýchy uvěřil, že talentovaný herec mi jednou poděkuje za to, že jsem shrnul do jedné osoby tolik rozmanitých rysů, které mu umožňují ukázat nejrozmanitější stránky jeho talentu? A tady najednou tvrdí, že prý Chlestakov je jen směšná dětská rolička! To je tvrdé, to je hořké, to je urážlivé.“

Policejní direktor

Jedna z hlavních rolí je *policejní direktor*. To je člověk, který se především stará, aby mu neušlo nic z toho, co by mu mohlo vklouznout do kapsy. Proto neměl kdy pozorovat přesněji život a posuzovat vážněji sám sebe. Pro tuto starost se stal *utiskovatelem* – a *aniž toho sám pozoroval* – *ztvrdl*, poněvadž zlá vůle, utiskovat ostatní, v něm vůbec není domovem. Má jen přání zmocnit se všeho, co mu přijde pod prsty. Zapomněl, jak hřbet jeho bližního pod tímto břemenem praská. Občas ovšem cítí, jaký je hříšník; pak se modlí, navštěvuje kostely, věří, že je pevný ve víře; a zabývá se dokonce úmyslem v budoucnu se kát. Ale pokušení vzít, co se mu nabízí, je příliš veliké a neméně velká je moc zvyku. Zpráva o příjezdu revizora ho udiví, ale ještě víc ho znepokojuje, že revizor cestuje inkognito a že není vůbec známo, kdy a odkud přijde. Od první do poslední scény je v životních situacích, které překonávají všechno, s čím se posud potkal. *Jeho nervy jsou napjaty*. Přejít ze strachu k naději a radosti jeho pohled částečně zkalil a tak se stane, že ho lze snáze podvést a že mu lze – což by jinak

nebylo tak lehké – přece jen vypálit rybník. Jakmile zpozoruje, že má revizora v hrsti, že je neškodný, a když se dokonce chce přiženit do rodiny, oddá se bezuzdné radosti už při pomyšlení, jak jeho život bude od nynějška jedinou slavností a hostinou, jak bude moci rozdávat úřady, požadovat na poštovských stanicích koně, jak policejní ředitelé budou musit u něho antišambrovat, jak bude moci teď být velkým pánem a udávat tón. Proto taky náhlá zpráva o příjezdu pravého revizora je pro něho víc než pro jiné bleskem z jasného nebe a jeho situace se stává opravdu tragickou.

Sudí

Úplatkářství není slabostí *sudího*. Není v něm vůbec chuť konat bezpráví, ale je velkým lovcem před Hospodinem... Co dělat! Nějakou vášeň musí mít každý člověk... Pro ni se dopustí mnohé křivdy, aniž by v tom křivdu viděl. Je sám sebou cele zaměstnán, je zcela zaujat vlastní chytrostí a bezbožníkem je jen proto, poněvadž se mu při tom naskytuje příležitost ukázat své světýlko. Každá událost, i taková, která jiným nahání hrůzu, je mu vítanou příležitostí, poněvadž mu poskytuje látku pro jeho *předpoklady a kombinace, které ho uspokojují, jako uspokojuje umělce dílo*. Toto *sebezbožnění* musí herec vyjádřit mimikou. Mluví, ale spolu pozoruje, jaký dojem jeho slova vzbuzují u ostatních.

Zemljanika

Zemljanika je právě tak tlustý jako *mazaný*. Přes svou skoro nezměrnou šířku je hladký jako úhoř a ve svém vystupování i obracech rád lichoť. Na otázku Chlestakova, jaká to byla ryba, která byla podávána, přitancuje lehkou nohou jako dvaadvacetiletý švihák a zašeptá

mu do ucha: „Labardan.“² Patří k lidem, kteří – aby zachránili vlastní kůži – nenalézají jiného prostředku, než potápět jiné, a tak se stává, že má hned po ruce nepěkné intriky a denunziace bez ohledu na příbuzenství nebo přátelství, veden jedině a toliko myšlenkou zabezpečit postavení vlastní. Přes svou tělnatost a těžkopádnost je stále *mrštný*. Chytrý herec si ovšem nedá ujít žádnou příležitost, aby nevyužil komicky úslužnosti tělnatého muže tam, kde to může působit na diváka, aniž ovšem roli karikuje.

Školní inspektor

Školní inspektor není nic víc a nic míň než častými revizemi a zbytečnými důtkami *přestrašený člověk*; proto se bojí všech návštěvníků jako ohně a třese se při zprávě o příchodu revizora jako osikový list, ačkoli neví sám, jaký má vroubek. Herec, který bude hrát tuto roli, musí jen vyjadřovat jeho stálou úzkost.

Pošt mistr

Pošt mistr je *prostoduchý* až k naivitě; život je mu jen sbírkou zajímavých historek, které pro své rozptýlení shledává po rozpečetěných dopisech. Herec musí být tak prostoduchý, jak jen možno.

Bobčinský a Dobčinský

Bobčinský a *Dobčinský*, klepavé baby města, musí být hráni zejména dobře. Herec se musí snažit zpřítomnit si tyto povahy tak

2 Nasolená, sušená a kostí zbavená treska.

zřetelně, jak jen možno. Jde o osoby, jejichž celý život je běhat po městě, všem bez výjimky poklonkovat a kolportovat zprávy. *Vášeň klepat* potlačila u nich všechny ostatní zájmy. Tato vášeň je také jejich jediným životním impulsem a hnací silou. Měli byste vidět rozkoš, jakou pociťují, když se jim konečně podaří, že smějí něco vypravovat. Jejich kvap a spěch pramení jen ze strachu, že by je někdo mohl přerušit a zabránit jim ve vypravování. Jejich *zvědavost* lze redukovat na přání najít látku k vypravování. Odtud se taky stává, že *Bobčinský trochu koktá* (chce vypravovat tak rychle, jak jen možno). Oba jsou malí, podsadití, jsou si velmi podobní a oba mají tučná, ale nepříliš velká bříška. Oba mají kulaté obličejce, jsou pečlivě ustrojeni s hladce přičesanými vlasy. Dobčinský má dokonce malou pleš; je na něm vidět, že není svoboděn, jako Bobčinský, nýbrž ženat. Přesto ho Bobčinský pro svou větší živost předčí a v jistém smyslu dokonce ovládá. Všechny vedlejší zvláštnůstky musí herec, chce-li tuto roli dobře sehrát, odsunout; je jen nutno, aby si představil, že ho samého svrbí jazyk. Slovem – jsou to lidé, které osud poslal do světa pro starosti a potřeby jiných lidí, ne jejich vlastní.

Osip

Role *Osipa* je nejdůležitější z menších rolí. Je to ruský sluha, jak ho každý zná: už v letech, rád se dívá trochu shora, se svým pánem jedná hrubě, poněvadž vyzoroval, že je to jelimánek a velká nula, rád káže sám sobě – místo svému pánu, je to mazaný chlapík a umí chytit příležitost za pačesy, může-li přitom vklouznout něco do jeho vlastní kapsy.

Ostatní osoby

Všechny *ostatní osoby*: kupci, hosté, policajti a prosebníci všeho druhu, jsou figury, které vidáme denně – proto mohou být zachyceny každým, kdo umí způsob řeči a chování lidí všech stavů pozorovat.

Všeobecně se nesmí zapomínat, že ve všech hlavách *straší revizor*. Všichni se jím zabývají. Strach a naděje všech jednajících osob se točí výhradně kolem něho. Jedni doufají ve spravedlnost, v osvobození od policejních ředitelů a ostatních vlkodlaků. Ostatních se zmocnil panický strach, když pozorují, že nejvyšší hodnostáři a špičky společnosti se třesou hrůzou. Ale i všichni ostatní, kdo se dívají klidně na věci tohoto světa a rýpají se prstem v nose, jsou v duchu trýznění trochu úzkostnou zvědavostí spatřit konečně osobu, která způsobila tolik neklidu a je jistě asi osobností velmi neobyčejnou a významnou.

Závěrečná scéna

Ve zmíněném dopisu po premiéře píše Gogol toto o poslední scéně komedie, scéně, která mu tolik ležela na srdci:

„Ještě slovo o poslední scéně. Vůbec se neuplatnila. Opona padá v okamžiku zmatku na scéně a zdá se, jako by hra vůbec nekončila. Nechtěli mne poslechnout. Ale tvrdím dnes opět, že poslední scéna nebude mít úspěch, pokud se nepochopí, že jde vlastně prostě o živý obraz, že to všechno má působit jako zka-menělá skupina, že drama tady končí a je vystřídáno *hrou mimi-ky beze slov*, že opona dvě až tři minuty (sic!) nesmí padnout, že to všechno se má dít za takových podmínek, jaké bývají při takzvaných *živých obrazech*. Odpověděli mi však, že by to herce poutalo, že vytvoření skupiny by musilo být svěřeno baletnímu

mistru, že by to herce do jisté míry ponižovalo atd. atd. atd. Ještě mnoho takových ‚atd.‘ jsem četl na tvářích, které byly horší než vyslovené slovo. Přes všechna tato ‚atd.‘ trvám pevně na svém mínění a povídám stokrát: – Ne, to je vůbec nepoutá, to je neponižuje. Ať baletní mistr skupinu komponuje a uspořádá, je-li jen s to pochopit skutečnou situaci, v níž každá osoba je. Talent se nezastaví před vymezenými hranicemi, právě tak jako žulou ztužené břehy nezabrdí proud v jeho běhu; naopak vlny spěchají rychleji a úporněji, když se byly přizpůsobily tomuto rámci. Tak taky bude citlivý herec umět v předepsané póze všechno vyjádřit. Tím se hranice jeho mimické hře nepředpisují, stanoví se jen vytvoření skupiny; herec může vyjádřit každé myšlenkové hnutí svým obličejem, jak je mu jen libo. I při této nemluvnosti má spoustu nejrůznějších možností. *U každé z jednajících osob se vyjadřuje hrůza jinak*, jako právě jsou zcela jiné jejich charaktery a stupeň úzkosti a strachu podle toho, kolik hříchů ten či onen má na svědomí. Policejní ředitel tu stojí zničeně, ale zcela jiným způsobem než jeho žena a dcera. Sudímu vjela hrůza do všech údů jinak než školnímu inspektorovi, pošt-mistrovi atd. Bobčinský a Dobčinský ztratili řeč každý svým způsobem; ani při tom však se nezpronevěří své povaze a stojí proti sobě s něnou otázkou na rtech. Jen hosté mohou strachy strnout způsobem stejným: tvoří jen pozadí celkového obrazu, naskicované jedním tahem štětce a provedené *jedinou* barvou. Slovem – *každý pokračuje ve své roli mimicky* a může, ačkoli se musil zdánlivě ukázat baletnímu mistrovi, zůstat přece oním zasloužilým hercem, kterým byl.“ –

V „Návodu“ pak píše:

„Poslední scéna musí být zahrána zvlášť chytře. Tady žert končí a situace mnohých osob hraničí skoro s tragikou. Nejhorší je

situace policejního ředitele. Neboť – ať je tomu jakkoli – vidět náhle, že je podveden, k tomu od docela pošetilého, hloupého mládenečka, který nevyniká ani vnějškem, ani figurou, poněvadž je hubený jako sirka (Chlestakov je, jak známo, hubený, všichni ostatní jsou korpulentní) – podveden od něho – to je kruté, tady přestává legrace. On, policejní ředitel, který uměl i nejchytřejší lidi, ba nejvynalézavější gaunery převézt – on nalítne na tak hrubě udělanou boudu! Ovšemže působí na něho zpráva o příjezdu pravého revizora jako blesk z jasného nebe. Stojí jako zkamenělý – bez pohnutí – s roztaženými rukama a hlavou dozadu pohozenou a skupina jednajících osob stojí kolem něho v témž okamžiku právě tak zkamenělá v nejrůznějších pozicích.

Celá skupina je živý obraz, proto musí být jako živý obraz komponována... Zprvu se to bude zdát nucené a připomínat automaty; později však, po několika zkouškách, podle hloubky svého pojetí, osvojí si každý herec příslušnou pozici tak, že bude působit přirozeně a souladně s jeho osobou. Dřevěná neohrabanost, jakou mívají automaty, pak zmizí a vznikne dojem, jako by němý jevištní obraz vyplynul přirozeně sám ze sebe.

Signálem ke změně pozic by mohl být nehlasitý zvuk, výraz překvapení, jenž se překvapením vyrve z prsou některé ženy. Jedni se vpravují do pozice živého obrazu jen pomalu a začínou s tím při vstupu posla, který přináší neblahou zprávu: to jsou ti, kdo nejsou přímo postiženi – přímo postižení zaujmou svou pózu okamžitě...

Obraz by měl být komponován asi takto: ve středu stojí zkamenělý policejní ředitel, který ztratil zcela řeč. Napravo od něho – jeho žena a dcera, úzkostlivě k němu obráceny. Za nimi poštmistr, který, jak se zdá, změnil se v otazník a je obrácen k publiku. Jako křída bledý Luka Lukič ho následuje. Nalevo od

policejního ředitele Zemljanika s vytaženým obočím, s prsty na ústech – jako člověk, který se silně popálil. Za ním sudí, který si leknutím skoro sedl a zkřivil rty do grimasy, jako by chtěl říci: ‚To je pěkné nadělení!‘ Za ním Bobčinský a Dobčinský, kteří na sebe civějí s otevřenou hubou. Hosté jsou rozděleni do dvou skupin po obou stranách; jednou skupinou prochází jediný pohyb: snaží se zachytit očima policejního ředitele. (Tato němá scéna trvá skoro minutu; než padne opona.)

Vžijí-li se herci za dobu celého představení jen poněkud do všech situací svých rolí, podaří se jim zaujmout i v této němé scéně pozici svým rolím nejpřiměřenější a právě touto scénou korunovat svou dokonalou hru. Jestliže však byli po celé představení chladní a dřevění, budou i v této scéně působit chladně a dřevěně, jen s tím rozdílem, že jejich umělecká nemohoucnost bude v této němé scéně ještě zřejmější.“

Nikolaj Vasiljevič Gogol
Revizor
Komedie o pěti aktech

Edice Drama

Překlad, úprava a předmluva Bohumil Mathesius

Ilustrace na obálce Kaspone/Shutterstock.com

Redakce Petra Kučerová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání
Verze 1.0 z 14. 7. 2023

ISBN 978-80-274-3446-6 (epub)

ISBN 978-80-274-3447-3 (pdf)

ISBN 978-80-274-3448-0 (prc)